

О П Ш Т И Н А

КОСЈЕРИЋ

СТРАТЕГИЈА ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА 2018-2028.

Косјерић, фебруар 2018. година.

САДРЖАЈ

УВОД.....	3
ПОРУКА ПРЕДСЕДНИКА ОПШТИНЕ	4
МЕТОДОЛОГИЈА И УЧЕСНИЦИ ИЗРАДЕ СТРАТЕШКОГ ПЛАНА.....	5
1. ОПШТИ ПОДАЦИ О ОПШТИНИ	6
1.1. Административни и географски положај.....	6
1.2. Кратак историјат општине.....	7
1.3. Општи подаци о становништву.....	8
1.3.1. Број становника и густина насељености	8
1.3.2. Старосна и полна структура	8
1.3.3. Образовна структура	9
1.3.4. Остало	9
1.4. Локална самоуправа	9
2. АНАЛИЗА ПОСТОЈЕЋЕГ СТАЊА	10
2.1. Економски развој.....	10
2.1.1. Опис тренутне ситуације	10
2.1.1.1. Пољопривреда	10
Демографске карактеристике и трендови у руралним подручјима	10
Опис тренутне ситуације у пољопривреди и руралним подручјима	11
Пољопривредно земљиште и наводњавање	11
Воћарство	12
Повртарство и ратарство	13
Сточарство	13
2.1.1.2. Привреда	14
Општи услови пословања	15
Број и структура предузећа	15
Најзначајнија мала и средња предузећа на територији општине Косјерић	17
2.1.1.3. Туризам.....	18
Ниво атрактивности ресурса за развој дестинације	18
Туристички атрактори општине Косјерић	19
Туристички фактори општине Косјерић	19
Мапирање и оцена стејкхолдера општине Косјерић.....	20
Обим и структура туристичког промета	22
Смештајни и угоститељски капацитети општине Косјерић	23
Преглед створених туристичких ресурса општине Косјерић	24
Идентификација кључних туристичких производа	25
2.1.2. Економски развој - SWOT анализа.....	27
2.2. Друштвени развој - становништво, образовање, здравство и култура	29
2.2.1 Опис тренутне ситуације	29
2.2.1.1. Становништво.....	29
Старосно-полна структура	31
Економска структура становништва	31
2.2.1.2. Образовни капацитети	32
2.2.1.3. Здравствени капацитети.....	35
2.2.1.4. Социјална заштита	36
Центар за социјални рад	36
Црвени крст	38

2.2.1.5. Култура	38
Народна библиотека Косјерић	38
Чобански дани	39
Интернационални арт камп у Косјерићу	39
2.2.1.6. Спорт и рекреација	39
Спортски клубови, савези	41
2.2.1.7. Медији и информисање	41
2.2.1.8. Млади	42
2.2.1.9. Невладин сектор	42
2.2.2. Друштвени развој - SWOT анализа	43
2.3. Животна средина	44
2.3.1. Опис тренутне ситуације	44
2.3.1.1. Клима и рељеф	44
2.3.1.2. Земљиште	45
2.3.1.3. Рудна богатства	46
2.3.1.4. Водни ресурси	46
2.3.1.5. Ваздух	48
2.3.1.6. Биљни и животињски свет	49
2.3.1.7. Биомаса	50
2.3.2. Заштита животне средине - SWOT анализа	52
2.4. Инфраструктура	53
2.4.1. Опис тренутне ситуације	53
2.4.1.1. Путни и железнички саобраћај	53
Стање коловоза на путевима	53
Саобраћајни капацитети	54
Железнички саобраћај	55
2.4.1.2. Телекомуникације	55
2.4.1.3. Електрификација	55
2.4.1.4. Топлификација	56
2.4.1.5. Водоснабдевање	56
2.4.1.6. Канализација и отпадне воде	57
2.4.1.7. Одлагање чврстог отпада	58
2.4.2. Инфраструктура - SWOT анализа	59
3. ИНТЕГРАЛНА АНАЛИЗА ФАКТОРА	60
4. ДЕФИНИСАЊЕ СТРАТЕГИЈЕ	62
4.1. ИЗЈАВА О ВИЗИЈИ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА	63
4.2. ДЕФИНИСАЊЕ ПРИОРИТЕТА, СТРАТЕШКИХ ЦИЉЕВА И ПРОГРАМА	63
4.2.1. Пољопривреда и рурални развој	63
4.2.2. Друштвени развој	66
4.2.3. Развој привреде	67
4.2.4. Развој туризма	69
4.2.5. Заштита животне средине	70
ПРИЛОГ 1. Интегрални преглед приоритета развоја	73
ПРИЛОГ 2. Оцена атрактора општине Косјерић	76
ПРИЛОГ 3. Оцена туристичких фактора општине Косјерић	76

УВОД

У складу са савременим европским и светским токовима, али и са постојећим законским оквиром, општина Косјерић је почетком 2017. године покренула процес доношења Стратегије одрживог развоја за период до 2028. године, настојећи да у датом временском оквиру планира сопствени развој сходно својим потенцијалима и потребама својих становника. Локални одрживи развој је процес који подразумева учешће јавног, цивилног и приватног сектора, који заједничким снагама креирају амбијент за економски и друштвени напредак целе заједнице. Зато је и процес израде Стратегије развоја општине Косјерић заснован је на начелима партнерства и транспарентности, уз партиципативно учешће шире друштвене заједнице која препознаје актуелене проблеме на свим нивоима и вољна је да се укључи у планирање будућег развоја.

Одрживи развој подразумева и усклађивање различитих развојних аспеката и супротстављених мотива појединих сектора. За целисходно решавање таквих конфликта потребни су политичка воља и опредељеност. Кључне претпоставке неопходне за прихватање и примену концепта одрживог развоја привреде и друштва, као и за његово успешно остварење јесу одговарајуће вођство, широка политичка, социјална и медијска подршка, као и друштвена сагласност. И у контексту процеса приступања Европској унији, развојни циљеви дефинисани у стратегији Европа 2020, будуће земље чланице обавезују на економски развој заснован на знању, уз очување животне средине, висок ниво запослености, продуктивности и социјалне кохезије.

Овај документ припремљен је уз уважавање националних стретешких докумената и акционих планова, у којима је економски развој дефинисан као приоритет уз уважавање принципа рационалног коришћења природних ресурса, очувања и даљег развоја друштвене кохезије и развоја институција. *Национална стратегија одрживог развоја Републике Србије* из 2008. године, посебно истиче обавезу да се у наредном средњорочном периоду прошири и унапреди саобраћајна и комунална инфраструктура (водоснабдевање, пречишћавање отпадних вода и управљање токовима комуналног отпада), смање регионалне неравномерности и сиромаштво и подигне регионална конкурентност, подстакну локалне развојне иницијативе тако што ће се отворити различите могућности сарадње приватног и јавног сектора. Акциони план за имплементацију ове Стратегије, препознаје локалне самоуправе као имплементационе партнере, истовремено одговорне да креирају своје приоритете и дефинишу развојне циљеве. У том смислу, 2003. године усвојена је прва Стратегија развоја општине Косјерић, а затим и Стратегија локално економског развоја 2010-2014. Осим ових кровних докумената, усвајане и секторска стратешка документа, која су се на свеобухватан начин бавила проблемима младих, развојем спорта, туризма, социјалне заштите.

Овај документ представља платформу за развој у наредних 10 година и препознајући кључне проблеме са којима се Косјерић данас суочава, на основу природних ресурса и створених вредности, креира оквир за одрживи напредак целе заједнице. Након усвајања Стратегије одрживог развоја општине Косјерић 2018-2028, приступиће се изради Акционог плана који ће дефинисати приоритетне пројекте у наредном трогодишњем периоду.

ПОРУКА ПРЕДСЕДНИКА ОПШТИНЕ

У савременом окружењу које се мења и свакодневно доноси бројне изазове, неопходно је према начелима одрживог развоја, ускладити потребе привредног раста са принципима очувања и заштите животне средине, како би Косјерић сачували за будуће генерације и креирали амбијент привлачан за живот и рад. Стратешко планирање је један од инструмената кроз који широка друштвена заједница учествује у планирању развојних циљева који Косјерићу првенствено треба да обезбеде очување популације и заустављање негативних демографских трендова који већ озбиљно угрожавају будућност и опстанак Косјерића.

У актуелном тренутку, наша општина налази се пред бројним изазовима које носе

процеси привредног и друштвеног развоја. У жељи да што боље одговоримо на изазове са којима се суочавамо и да сами допринесемо креирању амбијента за живот и рад наших становника, приступили смо изради Стратегије одрживог развоја 2018-2028. Овај документ пружа увид у актуелно стање привреде, друштва, животне средине и свих других елемената важних за планирање будућности развоја општине. Косјерић се, као мала општина, суочава са забрињавајућим проблемом депопулације и континуираног смањења броја становника, тако да руководство општине носи велику одговорност за будућност и опстанак локалне заједнице. Поред мера које ће допринети економском развоју, првенствено развоју пољопривреде и руралном развоју као окосници развоја Косјерића, обавеза руководства је да у наредном краткорочном периоду предузме одређене кораке у области популационе политике, како би се, са једне стране креирао амбијент стимулативан за рађање, а са друге стране младима пружиле могућности да своју будућност граде не напуштајући родни крај.

Будућност Косјерића ћемо градити заједничким снагама, усмеравајући се пре свега на очување здраве животне средине у којој ћемо моћи да обезбедимо развој кључних ресурса и креирамо средину у којој ће млади радо остајати и којој ће се радо враћати.

Израдом и усвајањем овог документа заокружили смо само једну фазу дугорочног процеса и морамо бити свесни да нам велики посао тек предстоји. Спровођење Стратегије показатељ колико смо способни и спремни да помогнемо себи и генерацијама које долазе. Она је чврст темељ будућег напретка, али у остваривању циљева које смо поставили, уз ангажовање локалних потенцијала и капацитета, биће нам неопходна првенствено помоћ државе, фондова Европске уније и других релевантних субјеката.

Очекујем да ћемо у наредном периоду сви заједно уложити напор, своје знање и способности како би нашу општину учинили напредном и савременом, да будућим поколењима обезбедимо да у њој остану, живе, школују се, запошљавају и стварају нове вредности.

Председник општине Косјерић

МЕТОДОЛОГИЈА И УЧЕСНИЦИ ИЗРАДЕ СТРАТЕШКОГ ПЛАНА

У складу са Одлуком Скупштине од 14. фебруара 2017. године, покренут је процес израде Стратегије одрживог развоја општине Косјерић за период 2018-2028, којом је именован руководилац процеса, а Регионална развојна агенција Златибор укључена у процес као подршка у сегменту систематизације и обраде прикупљених података. Одлуком Председника општине Косјерић бр. 16-1/17 од 27.09.2017. године, именовани су руководиоци 7 радних група, чија улога је да кроз укључивање релевантних представника свих сектора, на основу анализе прикупљених података за поједине области, дефинишу приоритете развоја, циљеве и програме кључне за развој општине Косјерић. Именовани руководилац стручног тима за израду Стратегије, Мирјана Веселиновић, координирала је рад следећих радних група:

1. РГ за економски развој – руководилац Драган Милаковић
2. РГ за рурални развој – руководилац Драган Јовановић
3. РГ за заштиту животне средине – руководилац Јелица Тодоровић
4. РГ за инфраструктуру – руководилац Радован Радовановић
5. РГ за друштвени развој – руководилац Наташа Радовановић
6. РГ за туризам – руководилац Снежана Јоксимовић
7. РГ за младе и спорт – руководилац Иван Ликић

Према одредбама **Закона о буџетском систему** који усвојен 2009. године, стратешко планирање и израда програмског буџета треба да буду повезани и усаглашени. У процесу израде програмског буџета врши се вишегодишња расподела ресурса, како би се обезбедило оптимално функционисање локалне самоуправе. Овај вид планирања, који повезује планске циљеве и активности са средствима потребним за њихову реализацију утврђују се основни развојни правци општине и помаже у оптималној алокацији увек недостајућих средстава. Обавеза увођења програмског буџетирања, подразумева доношење буџета за период од три фискалне године. На локалне самоуправе се, према одредбама које се налазе у прелазном и завршном делу Закона, ова одредба примењује од 2015. године. У новом Закону преузета су решења којима се дају смернице за формирање општег дела буџета, али је додата обавеза локалном органу власти да припреми и унесе процену неопходних финансијских средстава за кофинансирање развојних инфраструктурних и осталих пројеката и програма, које навећим делом финансира Европска комисија.

С тим у вези, смернице за припрему Стратегије одрживог развоја општине Косјерић преузете су из приручника **Интеграција стратешког планирања у процес буџетирања јединица локалне самоуправе** (Саша Кристић, 2012). Како би се на адекватан начин прикупили подаци за анализу стања и формулисање кључних стратешких приоритета и пројеката, формирано је 7 радних група, које покривају следеће секторе: економски развој, рурални развој, заштиту животне средине, инфраструктуру, друштвени развој и туризам. Руководиоци радних група имали су интерне радне састанке са стручним и компетентним представницима за поједине теме, на којима су радили на дефинисању материјала за област којом су се бавили. У овом процесу обезбеђена је партиципација представника јавног, приватног и цивилног сектора.

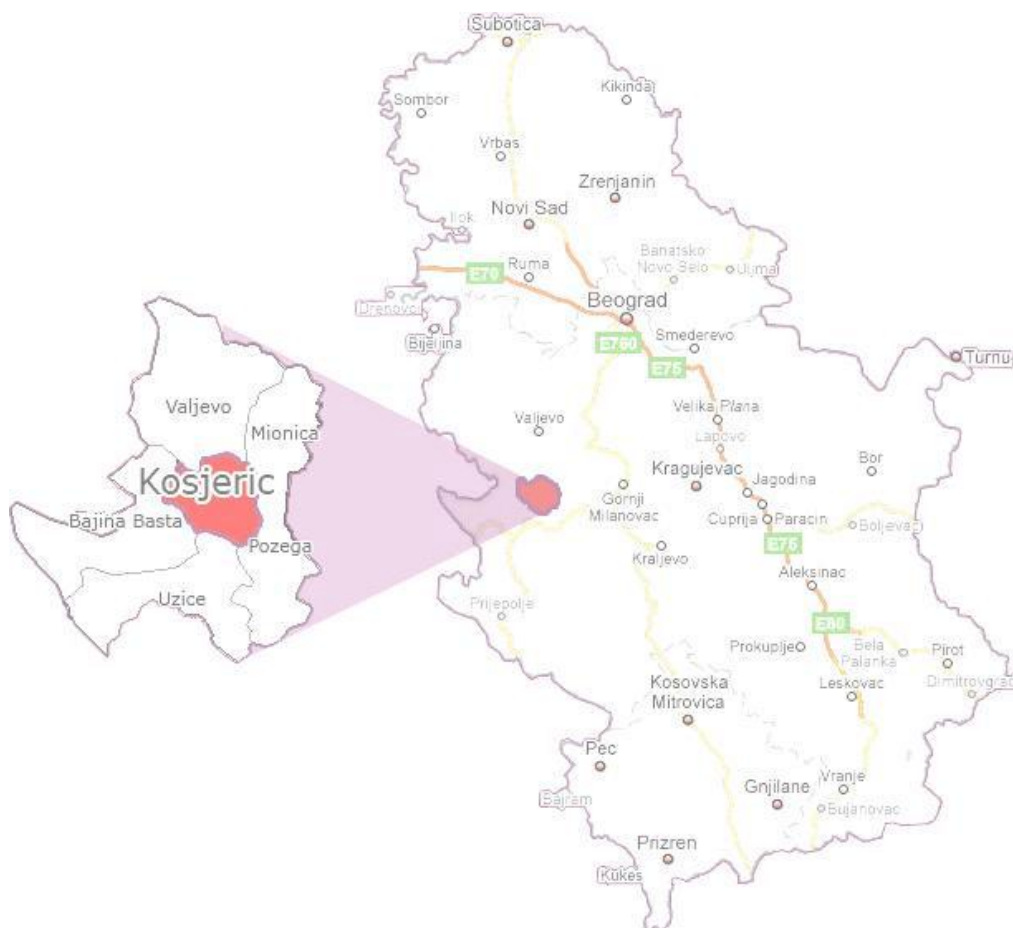
У складу са смерницама за програмско буџетирање, овај документ садржи следећа поглавља:

1. ОПШТИ ПОДАЦИ
2. АНАЛИЗА ПОСТОЈЕЋЕГ СТАЊА (економски развој, друштвени развој, животна средина и инфраструктура)
3. ИНТЕГРАЛНА АНАЛИЗА
4. ДЕФИНИСАЊЕ СТРАТЕГИЈЕ

Сврха овог стратешког документа је да дефинише и осигура правце развоја општине у наредних 10 година. Стратегија треба да буде кровни документ који ће омогућити припрему годишњих планских докумената, капиталних планова, односно програмских буџета у складу са законском регулативом. Након усвајања стратешког дела документа, приступиће се изради Акционог плана за наредне 3 године који ће бити усклађен са Програмским буџетом општине Косјерић.

1. ОПШТИ ПОДАЦИ О ОПШТИНИ

1.1. АДМИНИСТРАТИВНИ И ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ

Слика 1. Карта Републике Србије и положај општине Косјерић

Општина Косјерић се налази у Западној Србији, у Златиборском округу. По површини коју обухвата и броју становника, односно по густини насељености, спада у мање општине овог управног округа. Обухвата површину од 358 km², подељену на 27 насеља.

Општина се налази на путном правцу М21 Нови Сад-Шабац-Пожега-граница Црне Горе. Други стратешки путни правац је Београд-Ваљево-Косјерић-Пожега.

Удаљеност Косјерића од Београда је 146 km. Регионални путни правац Косјерић-Варда-Костојевићи-Бајина Башта (36 km) га директно повезују са западном границом Републике, а регионални путни правац Косјерић-Црнокоша-Ужице (28 km) га најкраћом везом повезује са центром региона. Путни правац Ваљево-Косјерић-Пожега-Чачак, општину Косјерић (57 km) повезује са најпрометнијом саобраћајницом Србије и будућим ауто путем Пожега-Београд-Суботица. Пруга Суботица-Београд-Бар, Косјерић директно повезује са Јадранском обалом.

Планински венци Маљена, Повлена и Црнокосе (западни, северни и јужни део општине) са насељима и селима углавном изнад 500 м надморске висине. Најмању надморску висину има центар општине, град Косјерић, који се налази на 420 метара у долини реке Скрапеж, чије се главне притоке, Кладороба и Лимац, уливају у самом насељу. Косјерић се налази у плодној долини на 415 м надморске висине. Са северозапада Косјерић је окружен планином Повлен 1347 м, а са североистока планинама Козомор 1007 м и Маљен 1104 м, на којем се налази висораван Дивчибаре, позната туристичка дестинација за љубитеље зиме и скијања, са ски стазама опремљеним ски лифтом који има могућност превоза 700 скијаша на сат.

Подручје богато шумом чини 38,7% укупне површине општине. Најплоднији део од укупно 19.682 хектара пољопривредног земљишта налази се уз речне токове Кладоробе и Скрапежа у непосредној близини центра општине и у самом подручју градског насеља. Већи део плодног пољопривредног земљишта се налази и на обронцима Повлена уз регионални путни правац Косјерић-Бајина Башта. Састав земљишта, величина поседа и климатски услови условљавају екстензивну пољопривредну производњу, углавном у области воћарства и повртарских култура (кромпир), док се житарице производе у малим количинама.

1.2. КРАТАК ИСТОРИЈАТ ОПШТИНЕ

У средњем веку, овај крај је био у саставу државе Немањића све до пада Србије под турску управу 1463. године. Током наредна два века овде су се једнако као и пре Турака укрштали путеви, који су водили од мора ка западној Србији и ка Подунављу и истоку. Каснији ратови Аустрије и Турске прилично су проредили становништво, које је бежало у друге, безбедније крајеве и тамо остајало.

Тачно време насељавања подручја данашње општине Косјерић тешко је утврдити. Осетнији долазак становништва почео је у другој половини 18. века, уочи познате народне побуне познате под именом Кочина крајина. Углавном су се досељавали људи из Црне Горе, источне Босне, са Златибора и Таре. Најстарији досељеници населили су, пре осталих, места Варду, Таор и Маковиште.

Сматра се да најстарији досељеници потичу из породице Косијер. У предањима из ранијих времена каже се да је Антоније Радојевић дошао из Косијера, из Црне Горе и довео своја три сина. Затим су дошли Јован Баронин, из села Баре, и његова сестра са седам синова. Забележено је да је било досељеника из села Диваца и из Црногорског Колашина. Он се у Косјерић доселио 1854. године. Овај корак охрабрио је остале трговце и сељаке да на истом месту, саграде куће и дућане. Касније је, ширењем насеља, Антоније Радојевић Косијер успео да срез премести из Ужица у тек стасало место.

Косјерић је почео убрзано да се развија тек 1882. године иако му је у томе сметала близина већих места каква су, у оно доба, били Ваљево и Пожега. За варош је проглашен 1893. године, а за град тек 30. априла 1966. године и убрзано се развија од проласка пруге Београд-Бар 1972. године.

На територији општине налази се близу стотину културно - историјских споменика, а црква брвнара у селу Сеча Река један је од највреднијих споменика. Подигнута је у 15. веку, више пута паљена и обнављана. Данашњи изглед добила је у време Карађорђа, 1812. године. У цркви се налази неколико веома вредних експоната: већи број икона, *Златне двери* донете из Херцеговине, путир из 1812. године и реликвија донета из Свете Горе. Овај необични сакрални објект спада у најлепше те врсте у Србији. Има трем, припрату, наос и олтарски простор. Кров је од шиндре и стрмином и висином изразито доминира. Унутрашњост цркве је благо засведена. Преграде су од лепо обрађеног дрвета, дуборезане и декорисане, по чему се посебно истичу врата.

Још један вредан културно-историјски споменик у Косјерићу је Турски хан изграђен 1854. године за време турске окупације. Налази се под заштитом држава као важан историјски споменик. Испред

хана се налази споменик првом досељенику у ове крајеве – Антонију Косијеру, оснивачу града Косјерић.

Слика 2. Црква брвнара у Сечој Реци

Слика 3. Турски хан

1.3. ОПШТИ ПОДАЦИ О СТАНОВНИШТВУ

1.3.1. БРОЈ СТАНОВНИКА И ГУСТИНА НАСЕЉЕНОСТИ

Општина Косјерић се простира на површини од 359 km², на којој према попису становништва из 2011. године живи 12.090 становника у 27 насељених места која су углавном смештена у речним долинама, мада има и насеља која се налазе и на преко 1.000 m надморске висине. У градском подручју живи 3.992 становника, а у сеоском 8.098 становника. Густина насељености је 39 становника по km², што је знатно ниже од републичког просека према подацима из 2015. године (91 становник по km²). У односу на попис из 2002. године, број становника је мањи за 13,5 %. Континуирано смањење популације је тренд још од почетка вршења редовних пописа и представља озбиљан проблем, јер се од 1948. године број становника смањивао за 32,5%. Поред негативног природног прираштаја, овом тренду значајно доприносе и миграције младог и радног способног становништва у околне крајеве.

1.3.2. СТАРОСНА И ПОЛНА СТРУКТУРА

Полна и старосна структура подразумевају удео становништва у појединим старосним групама и пропорцији мушког и женског становништва изражене у процентима. Старосна структура је у вези са репродуктивном и радном способношћу становништва. Полна структура зависи од наталитета, морталитета, миграције и ратова.

Према резултатима пописа из 2011. године, најмлађи контингент становништва у укупном становништву у општини Косјерић учествује са 17,65 %, а учешће младих је веће у сеоским него у градском подручју. То је случај и са становништвом у осталим старосним групама, тако да се може рећи да две трећине становника живи у сеоском, а једна трећина у градском подручју. Ипак, негативни миграциони трендови говоре да се број становника смањивао више него дупло, јер је по попису из 1948. у руралним подручјима живело 17.359 становника, а сада их је само 8.098. Што се тиче градског становништва, све до 2002. године бележен је раст броја становника, али се по попису из 2011. и тај број смањивао, тако да се из дана у дан на целој територији општине смањује број становника.

У најстаријој старосној групи се уочавају велике разлике у уделу мушког и женског становништва што је у вези са дужином очекиваним трајањем живота женског становништва. Просечна старост становника износи 45,5 година, а од укупног броја становника, пунолетних има 10234 или 84,6%.

1.3.3. ОБРАЗОВНА СТРУКТУРА

Као што је случај са полном структуром, разлике у образовној структури између градских и руралних средина су веома изражене. Број становника са вишим и високим образовањем је већи у градској средини, а са основним и средњим у сеоској средини. У погледу полне структуре у градској и сеоској области општине Косјерић је више становника женског пола са вишим и високим образовањем него мушког. Женска популација са непотпуним основним образовањем је већа како у сеоским тако и у градским срединама.

Део општине	Пол	Без школске спреме	Непотпуно основно образовање	Основно образовање	Средње образовање	Више образовање	Високо образовање	Непознато	укупно
Општина Косјерић	оба пола	564	2384	2738	4109	355	390	28	10568
	м	45	1033	1391	2382	169	181	13	5214
	ж	519	1351	1347	1727	186	209	15	5354
Градска област	оба пола	53	226	661	1910	222	275	8	3355
	м	8	60	268	1048	108	127	5	1624
	ж	45	166	393	862	114	148	3	1731
Рурална област	оба пола	511	2158	2077	2199	133	115	20	7213
	м	37	973	1123	1334	61	54	8	3590
	ж	474	1185	954	865	72	61	12	3623

Табела 1: Образовна структура становништва у градским и руралним подручјима Косјерића
(Извор: Попис становништва 2011., Књига 3.)

1.3.4. ОСТАЛО

Према резултатима пописа из 2011. године 11.879 становника Косјерића се изјаснило као Срби што је 98,25% укупне популације. Националну припадност није изразило 98 становника (0,8%), док међу 0,93% осталог становништва има Црногораца (23), Хрвата (8), Мекдонаца (4), Југословена (4), Украјинаца (2), Муслимана (2), Рома (1), Бугара (1), Албанаца (1), Руса (1), Словака (1) и Словенаца (1). Што се тиче економске активности, 4.349 или 35,97% од укупног броја становника Косјерића је економски активно, од чега је 3.693 запослено, а 656 незапослено. Популација изнад 65% година чини 22,41% укупног становништва, док је младих испод 15 година 12,59%, што указује на веома неповољне демографске трендове.

1.4. ЛОКАЛНА САМОУПРАВА

Општина Косјерић је јединица локалне самоуправе у којој грађани остварују право на локалну самоуправу, непосредно и преко својих слободно изабраних одборника. Грађани који имају бирачко право и пребивалиште на територији Општине управљају пословима локалне самоуправе у складу са Уставом, Законом и Статутом општине. Послове Општине врше органи: Скупштина општине, Председник општине, Општинско веће и Општинска управа. Извршни органи Општине су Председник општине и Општинско веће.

Општинска управа обавља послове у оквиру овлашћења, обавеза и одговорности дефинисаних Законом о локалној самоуправи, Статутом општине, републичким законима у надлежности локалне управе и одлукама Скупштине општине. Скупштина општине Косјерић има 27 одборника, који у складу са законом доносе правне акте и одлуке неопходне за функционисање локалне самоуправе. Дан општине је 7. март, дан кад је Косјерић проглашен за варошицу, 22. фебруара 1892. године. Крсна слава Општине је Дан Силаска Светог Духа на апостоле - Свете Тројице.

2. АНАЛИЗА ПОСТОЈЕЋЕГ СТАЊА

2.1. ЕКОНОМСКИ РАЗВОЈ

2.1.1. ОПИС ТРЕНУТНЕ СИТУАЦИЈЕ

Према Уредби о утврђивању јединствене листе развијености региона и јединица локалне самоуправе за 2014. годину, општина Косјерић спада у **другу групу**, коју чине 34 јединице локалне самоуправе чији је степен развијености у распону од 80% до 100% републичког просека. У структури привреде Косјерића доминира пољопривреда и прерађивачка индустрија, затим следе трговина, грађевинарство.

2.1.1.1. ПОЉОПРИВРЕДА

Поред чињеница да је пољопривреда у косјерићком крају одувек представљала веома важну грану привреде, пажња која се придавала овој грани ранијих година није била на задовољавајућем нивоу. Последња деценија доноси разноврсне фондове и подстицаје, како на националном, тако и на регионалном и локалном нивоу, намењене унапређењу пољопривредне производње који до тада нису постојали и који дају видљиве резултате. У складу са Законом о подстицајима у пољопривреди и руралном развоју општина Косјерић последњих година је у обавези да доноси Програм мера подршке за спровођење пољопривредне политике и политике руралног развоја, на основу кога може да помаже пољопривредне произвођаче кроз примену мера из Програма подршке. Аграрни буџет општине Косјерић по овом Програму за 2017. годину износио је 8 милиона динара.

ДЕМОГРАФСKE КАРАКТЕРИСТИКЕ И ТРЕНДОВИ У РУРАЛНИМ ПОДРУЧЈИМА

Према званичним статистичким подацима од укупног броја становника (12.090) чак 67% чини рурално становништво. Посебно висок тренд депопулације становништва заступљен је у селима који се протежу у брдско планинским подручјима општине. У прилог томе иде и чињеница да је у 2012. години број руралног становништва (8.098) више од дупло смањен поредећи га са број становника у руралним срединама у 1948. години (17.359). То су села са старијим становништвом, у њима је наталитет мањи, смртност већа, природни прираштај нулти или негативан, те је депопулација резултат кумулативног деловања већег броја негативних чинилаца. У већини села на територији општине Косјерић становништво је претежно пољопривредно, то се депопулација села манифестује кроз старење и запустање пољопривреде и свих сеоских подручја, без комуналне и социјалне инфраструктуре и без развојне перспективе. И поред негативних миграционих трендова и

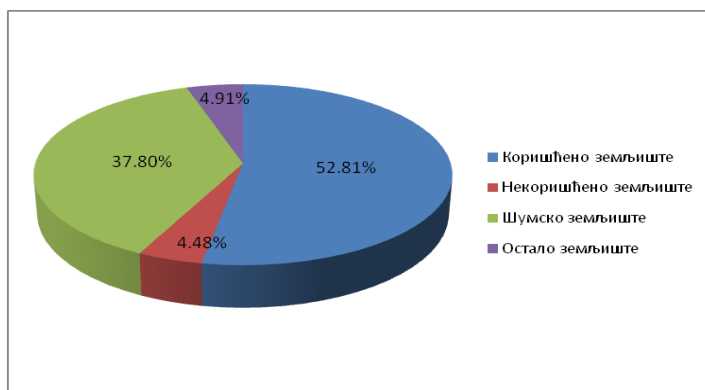
деаграризације, по процени око 70 % становништва општине Косјерић бави се пољопривредном производњом.

ОПИС ТРЕНУТНЕ СИТУАЦИЈЕ У ПОЉОПРИВРЕДИ И РУРАЛНИМ ПОДРУЧЈИМА

Према подацима са којима располаже Републички завод за статистику види се да је 2,6 % запослених у пољопривреди, шумарству и водопривреди, што је значајно више од Републичког просека који износи 1,9% и просека од 2% на нивоу Златиборског округа. Такође, прерађивачка индустрија је значајна у погледу радне ангажованости становништва и изнад Републичког и окружног је просека захваљујући развијеном сектору прераде пољопривредних производа и то превасходно у сектору прераде воћа (хладњаче). Приходи сеоских домаћинстава у руралним подручјим на територији општине Косјерић у највећој мери потичу из радног односа и учешћа пензија. Као и у осталим деловима централне Србије, велики део становништва на територији општине се бави пољопривредом као секундарном делатношћу, па у вези са тим ни посвећеност пољопривредној производњи не може бити на максималном нивоу, а тиме ни приход од бављења пољопривредом.

ПОЉОПРИВРЕДНО ЗЕМЉИШТЕ И НАВОДЊАВАЊЕ

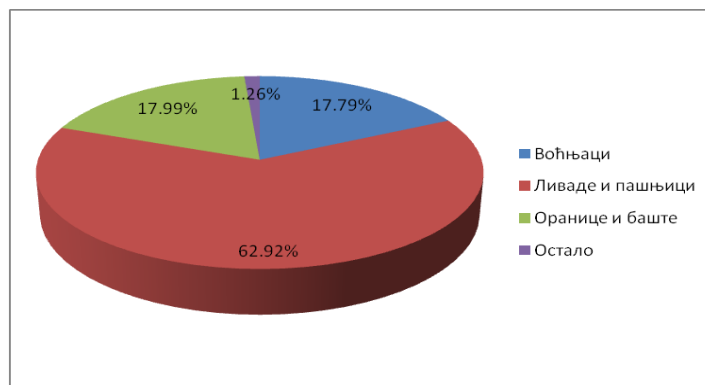
У општини Косјерић, према званичним подацима из пописа пољопривреде који је Републички завод за статистику спровео 2012. године, 2.949 газдинстава користи пољопривредно земљиште. Од укупне површине расположивог земљишта (25.326 ha), нешто више од половине чини коришћено пољопривредно земљиште у којем доминирају ливаде и пашњаци, а затим оранице и баште. Некоришћено земљиште заузима удео око 4% док је значајан удео шумског земљишта и износи скоро 38%.

Графикон 1. Удео расположивог земљишта

(Извор: Попис пољопривреде, 2012.)

Највећи број газдинстава има на располагању 2-5 ha коришћеног пољопривредног земљишта. У оквиру коришћеног пољопривредног земљишта највећи део и то у износу од 62,92% чине ливаде и пашњаци које се простиру на 8.415 ha, затим оранице и баште на 2.406 ha или у процентима 17,99%, воћњаци заузимају 2.379 ha, расадници се простиру на 5 ha, док на окућнице и остало земљиште отпада свега 1,26%.

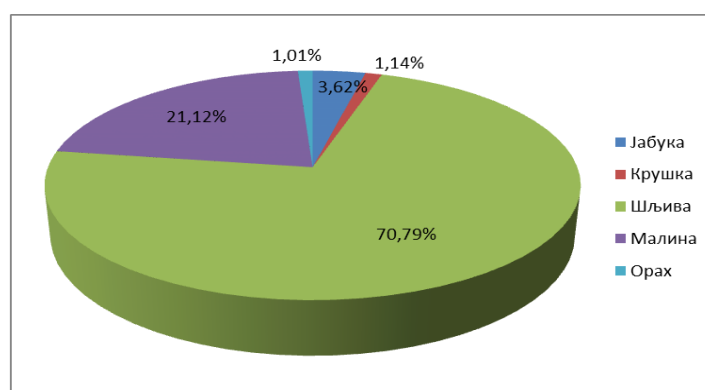

Графикон 2. Структура коришћеног пољопривредног земљишта
(Извор: Попис пољопривреде, 2012.)

У погледу квалитета пољопривредног земљишта може се рећи да су на територији општине заступљена земљишта повољног састава и уз одређене мелиоративне поправке првенствено у погледу смањења киселости, могу се сматрати изузетно повољним за узгој одређених воћарских култура. Нешто неповољнији састав и структура земљишта простиру у нижим – равничарским пределима и који се у највећој мери користе за гајење житарица и крмног биља. Наводњавање пољопривредног земљишта на територији општине Косјерић је на поприлично слабом степену развоја. Од укупне наводњаване површине чак 60% представљају воћњаци, и то у највећој мери малињаци. Најзаступљенији метод наводњавања јесте површинско наводњавање, док су савремени системи кап по кап и орошавање заспуљени у готово идентичном обиму, око 22 %. Систем наводњавања кап по кап из године у годину бележи тенденцију раста.

ВОЋАРСТВО

На основу природних карактеристика у погледу земљишта, рељефа, климе, надморске висине и сл. може се рећи да у општини Косјерић постоји и више него значајан потенцијал за развој пољопривреде са посебним освртом на воћарство, као најдоминантнијом граном пољопривреде која представља примарни извор прихода пољопривредних газдинстава. Најдоминантније воћарске културе које се узгајају на територији Општине представљају малина и шљива које и заједно заузимају чак 91,91% површине. Од укупно коришћеног пољопривредног земљишта на територији општине Косјерић под воћњацима се налази 2.379 ha што чини 17,79%. Веома важна чињеница када је реч о воћарству овог краја, а која га разликује од већине, јесте интензивна производња воћа која се простире на 1.604 ha а у релативним вредностим а то је скоро 68%. Екстензивно воћарство је заступљено на просталих 776 ha. Значајан степен интензивирања воћарке производње је нешто израженији последњих пет година, чему су значајан допринос дале и мере подршке развоју пољопривреде како на локалном тако и на републичком нивоу.

Графикон 3. Заступљеност воћарских култура
(Извор: Попис пољопривреде, 2012.)

У економском смислу, најсиплативија воћарска култура је свакако малина, која се узгаја на нешто више од 500 ha и чији годишњи откуп износи око 6.000 тона, од стране 33 хладњача, које се налазе на подручју општине Косјерић. По величини складишног простора издваја се шест хладњача и то: ITN Еко Повлен, ЈПЛ Специјал, Хибрид, Малина Производ, Master fruits и Орбита. Појединачни капацитет прве две хладњаче је већи од 2000 т, а остале четри је око 1000 т и више. Ради се о савременим, модерно опремљеним хладњачама које се баве откупом, замрзавањем, прерадом и извозом малине и осталог воћа.

Кључни проблем када се ради о узгоју шљиве и осталих дрвенастих воћних врста јесте велика старост засада, поједина родна стабла су старости и преко 50 година, као и застарео аутохтони сортимент. Скоро 95% рода шљиве који се на територији општине (3000 - 5000 тона) иде у производњу ракије. По производњи шљиве и квалитетне ракије овај крај је познат од давнина, а која се и даље негује првенствено захваљујући **Дестилерију Зарић**, која је основана 2010. године и једна је од најсавременијих дестилерија ракије у југоисточној Европи. У дестилерији се годишње производи око 3 милиона литара ракије од различитих воћних врста. Производни програм садржи 12 врста воћних ракија и ликера. За богат производни асортиман, поред већ поменуте шљиве и малине Дестилерија користи и остале воћне врсте као што су дуња, крушка, кајсија, вишња, с тим да се за ове воћне врсте јавља потреба за куповином, првенствено из Моравичког, али и других Округа. У косјерићком крају је за потребе Дестилерије ангажовано 1500 породица које се баве узгојем воћа и повећале су засаде, чиме се директно утиче и на повећање стандарда воћара и економски развој целог краја. У самој дестилерији, запослено је 18 радника. Највећу количину произведене ракије Дестилерија Зарић извози у Немачку, Аустрију, Словенију, Америку, Канаду и Аустралију, а део одлази у дистрибуцију хотелима, ресторанима и боље снабдевеним продавницама у Србији. Подршку унапређењу сектора воћарства у косјерићком крају пружају и веома активна удружења пољопривредних произвођача, и то у области малинарства Удружење произвођача малине **Црвено злато** и Удружење произвођача јагодичастог воћа **Плодови Повлена**, захваљујући којем се на територији општине последњих година региструје тренд раста површина под осталим јагодастим воћем, првенствено боровницом, јагодом, купином, рибизлом.

ПОВРТАРСТВО И РАТАРСТВО

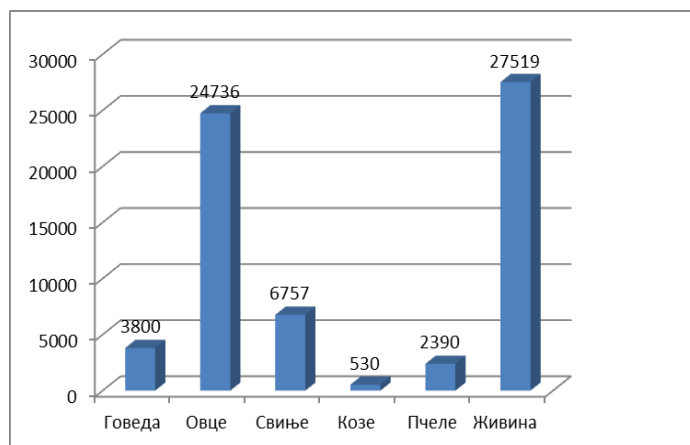
Ратарство и повртарство у општини су на знатно слабијем степену развијености у односу на потенцијале подручја. Поред чињенице да се ратарска производња одвија на готово свим пољопривредним газдинствима у Косјерској општини, она није толико значајна када је реч о економској исплативости. Углавном се ради о производњи за сопствене потребе и/или се са ратарским производима излази само на локална тржишта, па су и приходи од овог вида пољопривредне производње нестабилни. Главне ратарске културе које се гаје на територији општине јесу кукуруз, пшеница, овас, детелина, луцерка и смеше трава. Од махунарки најзаступљенији је пасуљ, а од повртаских култура кромпир. Повољни агроеколошки и климатски услови, потребе сточарске производње за јефтином и квалитетном сировинском базом, дуга традиција неки су од разлога значаја и раширености биљне производње.

СТОЧАРСТВО

У највећем делу општине Косјерић присутан је конвенционални метод узгоја стоке. Мали број грла по домаћинству, традиционалан начин узгоја стоке, узгој за сопствене потребе у највећој мери, указују да на територији општине Косјерић заступљено екстензивно сточарство. Највећи број пољопривредних газдинстава има мање од 4 условна грла на газдинству, док ниједно пољопривредно газдинство на територији општине нема преко 50 условних грла. Међу најзначајнијим гранама сточарске производње је говедарство (млеко и товно) и овчарство, док су

свињогојство и живинарство мање заступљене гране сточарства, који су у мањем обиму намењени локалним и домаћим тржиштима, а претежно су оријентисане за сопствене потребе. Највећи број пољопривредних газдинстава има 1-2 говечета, што показује да је ова производња углавном пратећа другим гранама пољопривреде и велико сваштарење у производњи. У оквиру говедарства најзаступљенија раса је домаће шарено и сименталско говече, затим источно фризиско само на узорнијим фармама. Просечна млечност у току лактације износи око 4.000 литара.

И поред изузетних природних ресурса општине и значајне економске оправданости за узгој оваца, развоју овчарства на територији општине се не придаје велики значај у довољној мери. Овце су веома рентабилне животиње са мало захтева у смислу исхране, неге и држања, корисне за побољшање квалитета пашњачких површина. Укупан број пољопривредних газдинстава који се баве овчарством на подручју општине Косјерић је 1.942, с тим да је стање у овчарству нешто боље него у говедарству, па тако највише пољопривредних газдинстава има од 10 до 49 оваца на газдинству. Најзаступљеније расе су праменка (сјенички сој), а у новије време се постепено уводи виртемберг и мелези у типу праменке и виртемберга. На територији општине Косјерић, од 1993. године послује **Млекара Мин** значајна за очување и подизање сточног фонда музних грла говеда, која тренутно броји 10 стално запослених радника, са откупним капацитетом од 4 тоне млека дневно. Откуп млека се врши од локалних узгајивача говеда, а пласман производа је регионалног карактера.

Графикон 4. Бројно стање стоке
(Извор: Попис пољопривреде, 2012.)

Повољни рељефски услови, конфигурација терена, велика разноликост медоносних биљака утицали су на све већу заинтересованост за пчеларством, на шта указује и податак да се на територији општине налази укупно 2.390 кошница. Позитивна чињеница јесте све веће интересовање за пчеларством које се јавља из године у годину па се са сигурношћу може рећи да је ово једна од перспективнијих грана сточарства на територији општине Косјерић, првенствено услед стабилног тржишта пчелињим производима. Значајан утицај на развој пчеларства има веома активно **Удружење пчелара Миладин Зарић- Мишо**, основано пре више од 100 година (1915. године) и данас броји укупно 67 активних чланова.

Као крајњи закључак може се извести да сектор пољопривреде и рурални развој општине Косјерић поседује значајне ресурсе, како у смислу обима тако и њихове разноврсности, што пружа значајне могућности раста производње, диверзификације производа и услуга и креирања нових, иновативних производа и пракси. На другој страни, оно што се намеће као неминовност представља структурно реформисање сектора пољопривреде и руралних подручја, у смислу јачања њихове економске ефикасности и конкурентности.

2.1.1.2. ПРИВРЕДА

ОПШТИ УСЛОВИ ПОСЛОВАЊА

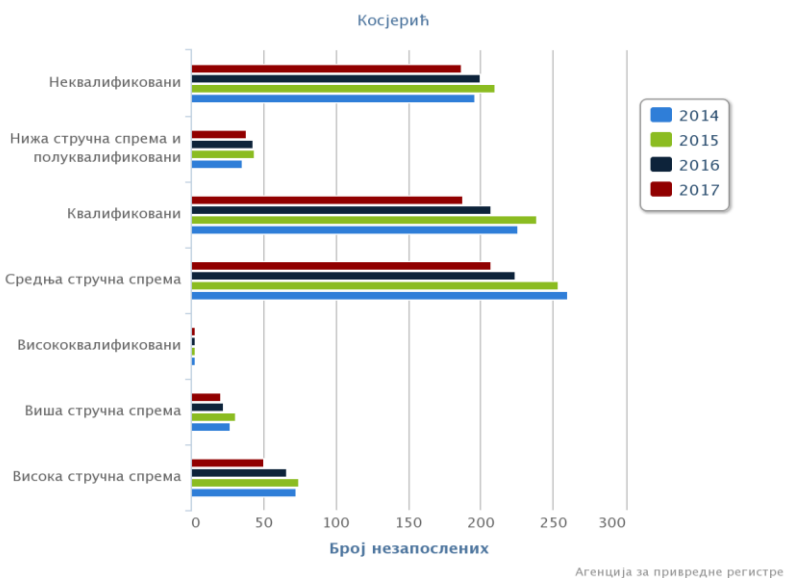
Пословни амбијент у општини Косјерић је у протеклих неколико деценија претрпео драматичне промене. Транзиција, са социјалистичког модела договорне економије на слободну тржишну економију обележена је низом приватизација које нису успеле да очувају потенцијал индустријског производа општине. У последњој деценији 20. века изгубљен је технолошки корак са светским производним трендовима, а упоредо са последичним падом запослености, опадао је и куповни потенцијал грађана и правних лица. Но, статистички подаци годинама сврставају општину Косјерић међу неколико првих у држави по бруто-националном доходу. То је последица профитабилног пословања и високих зарада радника *Титан Цементаре Косјерић*, са једне, и ниске стопе запослености, односно високе незапослености са друге стране (висина бруто зараде у октобру месецу 2017. године износила је 67.682 динара). Ситуација у преосталом сектору привреде је на просечном нивоу осталих општина Златиборског округа. Последњих година приметан је пораст регистрованих транспортних предузећа и радњи.

Према подацима из АПР број запослених лица на територији општине Косјерић приказан је у следећој табели:

Р.бр.		2014	2015	2016	2017
1.	Запослени	2.133	2.460	2.576	
2.	Незапослени	819	854	764	692
3.	Просечна нето зарада	47.388	49.844	49.848	48.763

Табела 2. Број запослених и незапослених лица, зараде и бруто друштвени производ

Највећи број незапослених лица према квалификационој структури на територији општине су лица са средњим стручним образовањем, а број незапослених жена у општини у новембру месецу 2017. године износи 342.

Графикон 5. Квалификациона структура незапосленог становништва
(Извор: Агенција за привредне регистре)

БРОЈ И СТРУКТУРА ПРЕДУЗЕЋА

На подручју општине Косјерић, према подацима из АПР, регистровано је 105 привредних друштава и 432 предузетничке радње. Од укупног броја привредних друштава преко 99% чине мала и средња привредна друштва. Највећи број послује у области прерађивачке индустрије, у пољопривреди и грађевинарству, трговини и сектору других услуга. Предузетничке радње су

заступљене у свим делатностима, од којих су најзначајније: трговина, прерађивачка индустрија, саобраћај, угоститељство и грађевинарство.

Р.бр.	Привредна друштва	2014	2015	2016	2017
1.	Активна	108	103	103	105
2.	Новооснована	1	1	7	2
3.	Престала са радом	3	7	3	

Табела 3. Број привредних друштава у општини Косјерић

Р.бр.	Предузетничке радње	2014	2015	2016	2017
1.	1. активне	423	420	429	432
2.	2. новоосноване	41	39	43	18
3.	3. брисане	32	42	33	15

Табела 4. Број предузетничких радњи у општини Косјерић

У структури властништва доминантно је приватно власништво, па сходно томе и највећи број запослених генерише приватни сектор - 2188 . На територији општине послују 2 јавна предузећа: **КЈП Елан Косјерић** и **ЈКП Градска топлана Косјерић**.

Најзначајнија и најзаступљенија привредна грана је прерађивачка индустрија и то прерада цемента и прехранбена индустрија (прерада воћа и поврћа) која ангажује и највећи број радника. Најзначајнији привредни субјекти су: *Титан Цементара Косјерић д.о.о., Кепо д.о.о., ЕЛКОК А.Д., Дестиљерија Зарић, Предузеће Green Road д.о.о., Иркком д.о.о., MD WAGEN д.о.о., AQUAPUR д.о.о., Компанија AQUAWELL PRODUCTION, Армакос градња, СОФРОНИЈЕВИЋ д.о.о., ГЗПР Миловић комерц Косјерић, ГЗР ПАВЛОВИЋ БЛАГОЈЕ - Брајковићи, Артос д.о.о., Петрол д.о.о., Јовић транспорт д.о.о., НСТ д.о.о. Брајковићи, Трговинско предузеће Еуропром, ТР Драгана Радојевић-Ђорђевић - Сунцокрет, Прехрана д.о.о* и др.

У области привреде највећи значај за развој општине имају индустрија, пољопривреда и туризам. Последњих година велики број предузећа из наведених делатности је приватизован и имају потенцијал да уз осигурање адекватних социо-економских услова, буду носиоци развоја општине.

С тим у вези потребно је предузети одређене мере и активности како би се обезбедила стабилна и јака локална привреда, тржишно и извозно орјентисана, у сарадњи са локалном самоуправом. Иако је развој малих и средњих предузећа један од основних развојних опредељења општине, како због стварања услова за брже запошљавање и пораст прихода локалног становништва, тако и због потреба и могућности активирања локалне квалификоване радне снаге, оно што се мора истаћи је то да локално окружење углавном не стимулише развој предузетништва и нових бизниса. Не постоји механизам за подстицај за отпочињање нових бизниса. Генерално подршка малим и средњим предузећима од стране различитих органа на нивоу локалне власти је веома слаба.

У домену нефинансијске асистенције привредним субјектима и унапређења пословног окружења, на територији општине постоје само два актера: Регионална привредна комора Ужице и Регионална развојна агенција Златибор. Спроводећи своје редовне активности, ове две институције утичу на побољшање ситуације у сектору МСП, нарочито путем реализације пројеката.

На територији општине Косјерић није регистровано седиште ниједне банке која послује на територији Србије, али неколико банака има своје филијале. Понуда правних лица је разноврсна, у складу са пословним политикама банака, а од фондова за финансијску асистенцију који су у развојној функцији, предузетници, почетници у бизнису, домаћи и страни инвеститори у 2017. години могу користити средства Фонда за развој Републике Србије или националне мере за привлачење инвестиција.

Канцеларија за локални економски развој није формирана, што додатно отежава да се створи погодно привредно окружење за отварање нових радних места и привлачење инвестиција.

НАЈЗНАЧАЈНИЈА МАЛА И СРЕДЊА ПРЕДУЗЕЋА НА ТЕРИТОРИЈИ ОПШТИНЕ КОСЈЕРИЋ

Титан Цементара Косјерић д.о.о. најмлађа је и најмања фабрика цемента у Србији. Почела је са радом 1976. године и веома брзо пронашла своје место на тржишту захваљујући високом квалитету цемента и професионалном односу према купцима. Са данашњим капацитетом око 750.000 тона цемента годишње, Титан Цементара Косјерић покрива значајне делове тржишта Србије и Црне Горе. У априлу 2002. године Цементара постаје део Титан Групе, грчког и међународног произвођача цемента. Од приватизације до данас, укупно је инвестирано скоро 56 милиона евра, у унапређења у области заштите животне средине, безбедности на раду, повећања капацитета и оптимизације процеса. Титан Цементара тренутно запошљава 215 радника. Поред директно запослених, у фабрици је индиректно запослено око 200 особа на пружању услуга на бази пуног радног времена. Такође, индиректан ефекат пословања компаније огледа се у постојању више десетина локалних транспортних предузећа и радњи, са око 150 камиона ангажованих у пружању услуге превоза цемента.

ЕЛКОК А.Д. Косјерић је предузеће за производњу електропроводника основано 1991. године. Након приватизације која је извршена 2003. године аукцијском продајом 70% друштвеног капитала предузеће је регистровано као акционарско друштво. Предузеће се бави производњом неизолованих проводника од бакра, алуминијума и челика, изолованих проводника и инсталационих каблова, енергетских каблова, челичних поцинкованих трака за уземљење, челичних поцинкованих жица и ПВЦ гранулата. Предузеће тренутно има око 90 запослених. Производи се пласирају како у Србији тако и ван ње и то у Црној Гори, Словенији, Хрватској, Македонији, БиХ (државама бивше Југославије).

Кепо д.о.о. Косјерић, основан је као породична занатска радња 1982. године за пројектовање и монтажу централног грејања. Након 10 година искуства, Кепо прераста у предузеће за производњу бакарног фитинга. Од тада до сада, једина су фабрика у Југоисточној Европи која производи бакарни фитинг. Наредних 15 година Кепо непрестано обогаћује асортиман новим производима и то инокс димњацима, системима за санацију дотрајалих димњака и димоводним цевима за котлове и пећи на пелет. Производњом котлова на пелет до 25 kW снаге за италијанско тржиште, Кепо 2009. године заокружује један сегмент система централног грејања. Три године касније ови котлови су се појавили и на домаћем тржишту где такође бележе велики успех. Предузеће данас запошљава 110 радника. Земље у које извози производе су: Хрватска, Босна и Херцеговина, Румунија, Црна Гора, Македонија и Косово. Предузеће планира да прошири тржишта са фокусом пре свега у земље које имају растућу тенденцију тражње за овом врстом производа. Такође, визија ове компаније је усавршавање постојећег асортимана производа, као и улагање у проширење производног програма, на основу предвиђања и прилагођавања променама на тржишту у складу са потребама корисника.

Предузеће Green Road д.о.о. основано је у септембру 2011. године. Основна делатност предузећа је пружање услуга превоза робе у домаћем и међународном саобраћају. Међународни транспорт чини 70% промета, где поред земаља у окружењу, услуге превоза врше и на територији целе Европе и широм Евро-Азије, пре свега у Русији и територијама земаља бивших чланица СССР-а. Поред тога, предузеће се бави услугама нискоградње, прањем и мерењем свих врста возила. У оквиру предузећа послује сервис хидрауличних црева и вулканизерски сервис. Захваљујући успешном пословању и континуираном улагању, данас има разноврстан возни парк од око 30 теретних возних јединица, машине за нискоградњу и транспорт, као и добро пројектован пословни простор, са пословном зградом и свим пратећим објектима и паркингом за сва возила. Тренутно је 36

запослених, са константним трендом раста. Предвиђа се да ће до 2020. године фирма имати минимум 50 запослених.

Ирком д.о.о. је приватно предузеће основано 1991. године. Основна делатност фирме је производња боја, лакова и осталих средстава за заштиту дрвета, метала, камена и фасадних површина. 54 производа распоређених у 225 артикала су на располагању купцима како у грани широке потрошње, тако и специјализованим индустријским потрошачима. Тренутно запошљава 40 радника. 45% производње се пласира на иностраном тржишту и то Русија, Македонија, БиХ и Црна Гора.

Предузеће Артос д.о.о., са седиштем у Косјерићу, основано је 2008. године, бави се производњом хлеба, свежих пецива и колача. Од дана оснивања предузећа, а у циљу усавршавања производног процеса и стварања услова за добијање НАССР сертификата, континуирано су вршена додатна улагања средстава. У предузећу Артос запослен је 31 радник, а од тога 12 жена. Предузеће успешно послује већ 8 година, и веома је активно у области хуманитарног рада и унапређења васпитно образованог рада основне школе у Косјерићу. Добитник је великог броја награда, захвалница и признања међу којима су најзначајније три општинске награде 2012, 2014 и 2015. године, затим републичка награда за квалитет *Капетан Миша Анастасијевић*, захвалница Епископа жичког Хризостома и сертификат Лидер одрживог развоја и конкурентности Подунавског региона 2017. године. Предузеће Артос врши дистрибуцију производа, хлеба и пецива на територији Косјерића, Пожеге, Ариља, Ужица, Златибора и Бајине Баште. У наредне две до три године планирано је отварање продајног објекта на Златибору.

2.1.1.3. ТУРИЗАМ

Туризам у Косјерићу се претежно базира на делатности сеоског туризма који је обезбедио сопствену одрживост током протеклих 30 година. Значајнији су помаци на развоју маркетинга у овој области и едукацији сеоских домаћина као и подршка у виду повољних кредитних средстава која се обезбеђују туристичким домаћинствима уз помоћ менаџмента општине и Туристичке организације. Развојне могућности туристичке делатности у Косјерићу, осим руралног туризма, обухватају и градску средину где постоје угоститељски објекти са смештајним капацитетима. Туристима су на располагању и квалитетни отворени спортски терени у граду, олимпијски базен, спортска хала и очуван природни амбијент који чини непосредно градско окружење. Планинска подручја постојећих и потенцијалних туристичких дестинација (Дивчибаре, Град, Повлен, Варда) дају развојну шансу за развој планинског туризма на средњим висинама у летњем и зимском периоду и туризма посебних интереса. Обзиром да се ове дестинације наслањају на околна рурална подручја могуће је комбиновање више видова туризма. Код руралног туризма на садашњем степену развијености уочава се недостатак одговарајуће сигнализације и ванпансионских садржаја.

НИВО АТРАКТИВНОСТИ РЕСУРСА ЗА РАЗВОЈ ДЕСТИНАЦИЈЕ

Као приступ за извођење оцене туристичких ресурса општине Косјерић и одређивање нивоа атрактивности ресурса за развој дестинације коришћена је FAS методологија Светске туристичке организације, која се заснива на идентификацији и класификацији релевантних елемената туристичке понуде који су сврстани у три групе: Фактори (Factors), Атрактори (Attractors) и Подршка (Support), а који се даље деле на поделементе.

Туристички атрактори су природни, културни, креирани или изграђени туристички ресурси који континуелно привлаче значајан број туриста (под једним називом "man-made"). Атрактори представљају туристичку реалност у тренутку израде овог документа. Процена узима у обзир тренутну атрактивност атрактора, као и његов потенцијал да у будућности привуче туристе. Оцена атрактора је средња оцена тренутне привлачности за туристе и потенцијала да привуче туристе у

будућности. Атрактори у виду центара за активности обликују елементе разоноде у оквиру туристичке индустрије као што су барови, ресторани, места за куповину и друге активности.

Туристички фактори су туристички ресурси који привлаче мали број туриста у односу на потенцијалну атрактивност, јер још нису адекватно припремљени за укључење у туристичку понуду дестинације. Укључују и хумане факторе (културне традиције, знање и вештине, ниво плата и услови рада у туризму, технолошку развијеност) и капиталне факторе (доступност кредита, развијеност предузетништва и инфраструктуре, способност привлачења капитала), који су неопходни за активирање потенцијала природних туристичких ресурса. Фактори су квалитативно оцењени у распону од 1 до 5 поена, у складу са њиховом лепотом, биодиверзитетом и потенцијалом да привуку туристе у будућности.

Подршка обухвата комплементарне услуге, транспорт (доступност туристичких атрактора и природних фактора) и туристичке садржаје који доприносе атрактивности туристичких ресурса и дестинација.

ТУРИСТИЧКИ АТРАКТОРИ ОПШТИНЕ КОСЈЕРИЋ

На територији општине Косјерић идентификовани су следећи природни атрактори, културни атрактор и атрактори у виду центара за активности од приоритетног значаја за развој туризма ове општине:

I - ПРИРОДНИ АТРАКТОРИ	II - КУЛТУРНИ АТРАКТОРИ	III - АТРАКТОРИ У ВИДУ ЦЕНТАРА ЗА АКТИВНОСТИ
Планинско подручје (Дивчибаре, Град, Повлен, Варда)	Црква брвнара у Сечој Реци	Бицикличичко-пешачке стазе
Спортско-рекреативна инфраструктура	Турски хан у Косјерићу	Нематеријално наслеђе
	Чобански дани	Стари занати
	Народна библиотека у Косјерићу	Сеоска домаћинства

Табела 5. Туристички атрактори општине Косјерић

На основу извршеног оцењивања туристичких атрактора општине Косјерић, установљено је да су главни природни атрактори овог подручја добро очувани и имају велики потенцијал да буду атрактивни за туристе. Оцене изнад 4.00 осликавају висок степен атрактивности природних атрактора. Проценом атрактора према FAS методологији, у оквиру Природних атрактора највишим оценама је вредновано Планинско подручје (оцена 4.12) и Спортско-рекреативна инфраструктура (са оценом 3.70). Оценом културних атрактора у групу најважнијих културних атрактора спадају Црква брвнара у Сечој Реци (3.55), Чобански дани (3.19) и Турски хан (3.14). По мишљењу оцењивача, нешто нижи ниво атрактивности има Народна библиотека (2.75). Атрактори у виду центара за активности обликују елементе разоноде у оквиру туристичке индустрије. Тренутно у општини Косјерић постоје 2 атрактора са релативно високим потенцијалима, а то су сеоска домаћинства (оцена 3.91) и нематеријално наслеђе (оцена 3.76). Значајан потенцијал имају бицикличичко-пешачке стазе (3.14) и стари занати (3.17).

ТУРИСТИЧКИ ФАКТОРИ ОПШТИНЕ КОСЈЕРИЋ

На територији општине Ксјерић идентификовано су туристички фактори - туристички ресурси који привлаче мали број туриста у односу на потенцијалне могућности и атрактивност, јер још увек нису адекватно припремљени да постану део туристичке понуде Општине. То су:

1. Црква у Косјерићу
2. Црква у Субјелу
3. Археолошки локалитети

4. Спомен-парк у Косјерићу

5. Меморијални комплекс Жикица Јовановић Шпанац

У општини Косјерић, квалитативном проценом на скали од 1 до 5 у погледу природних, капиталних и фактора људских ресурса у оквиру наведених фактора, на највишим позицијама се налазе Меморијални комплекс Жикица Јовановић Шпанац (са оценом 3.81) и Црква у Косјерићу (оцена 3.69). Високо позиционирани су још Спомен-парк у Косјерићу (3.60), Црква у Субјелу (3.58), а као фактор с најмање атрактивности да постане део туристичке понуде ове Општине оцењени су Археолошки локалитети (2.82).

Подршка - као елементи подршке развоју туризма у општини вршена је оцена комплементарних услуга, транспорта (доступност туристичких атрактора и природних фактора) и туристичких садржаја који доприносе атрактивности туристичких ресурса и дестинације. Издвојени су:

- угоститељска делатност - хотели и мотели, сеоска домаћинства и ресторани
- транспорт - ваздушни, друмски и железнички
- пратеће услуге - организација излета, безбедност и дистрибуција информација

Оцењивањем елемената подршке, највише средње оцене имају друмски саобраћај (3.56) и хотели/мотели (са оценом 3.51) у оквиру угоститељске. Нешто нижом просечном оценом су вредновани ресторани (3.28), док су као садржаји који најмање доприносе атрактивности дестинације оцењени железнички и ваздушни саобраћај (оцена 1.25, односно 1.38), услед слабе повезаности са другим емитивним туристичким тржиштима и непостојања довољног броја линија.

МАПИРАЊЕ И ОЦЕНА СТЕЈКХОЛДЕРА ОПШТИНЕ КОСЈЕРИЋ

Мапирање заинтересованих страна је процес идентификације и разумевања кључних актера у општини, које би требало активирати у процесу управљања променама, односно у којој мери их укључити у одлучивање у пројекту. У процесу мапирања кључних учесника туристичког развоја општине, односно заинтересованих субјеката (тзв. стејкхолдера), на састанку радне групе идентификовано је 19 релевантних актера. Реч је о стејкхолдерима који се могу посматрати појединачно, као независне интересне стране. Након препознавања заинтересованих страна, приступило се идентификацији везе између стејкхолдера, утврђивању њихових интереса за укључивање у пројекат и капацитети за постизање решења, предвиђању могућих акција и активности које ће бити потребно предузети у циљу унапређења постојећег стања туризма у општини Косјерић. Мапирање стејкхолдера је урађено по Murray-Webster-Simon моделу, а оцена идентификованих стејкхолдера је вршена у 3 димензије и то: снага/моћ, заинтересованост и подршка/однос, што је и приказано у следећој табели:

УЛОГА	КАРАКТЕРИСТИКЕ
Спасацац	Моћан, показује велику заинтересованост, позитиван став, активан, пружа подршку. На њих би требало обратити пажњу и чинити све што је потребно како би их задржали на својој страни.
Пријатељ	Ниска моћ, велика заинтересованост, позитиван став, активан, пружа подршку. Требало би их третирали као особе од поверења или резонатор, односно појединце на којима се може тестирати идеја и од којих се може добити повратна информација.
Саботер	Моћан, велика заинтересованост, негативан став, активан, пружа отпор. Потребно их је укључити у процес како би их изоловали у каснијим фазама процеса. Треба бити спреман да се „почисти за њима“.
Иритантан	Ниска моћ, велика заинтересованост, негативан став, пасиван, пружа отпор. Требало би их укључити у процес како би се зауставило њихово подривање процеса, а затим их исконтролисати, односно ограничити и вратити у оквиру процеса.

Успавани џин	Моћан, ниска заинтересованост, позитиван став, пасиван, пружа подршку. Требало би их анимирати и укључити у процес како би се „разбудили“.
Познаник	Ниска моћ, ниска заинтересованост, позитиван став, пасиван, пружа подршку. Потребно је комуницирати с њима и редовно им преносити основне информације о процесу.
Темпирана бомба	Моћан, ниска заинтересованост, негативан став, пасиван, пружа отпор. Потребно је разумети их како би се „бомба деактивирала на време“.
Окидач	Ниска моћ, ниска заинтересованост, негативан став, пасиван, пружа отпор. Треба разумети њихово понашање како би били опрезни и избегли активирање „окидача“.

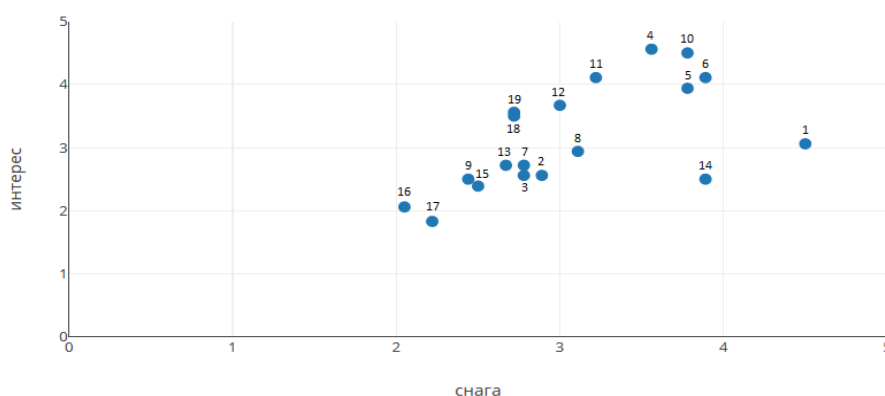
Табела 6. Категорије заинтересованих страна према позицијама у Мари-Вебстер - Сајмон тродимензионалној мапи

Оваква категоризација интересних група је важна како би се утврдило да ли постоје сукоби интереса на територији општине Косјерић, јер није редак случај појаве различитих интереса у погледу употребе ресурса и простора.

1.	Општина Косјерић	11.	Домаћинство Милогошће
2.	Одјељење за урбанизам	12.	Домаћинство Стојанић
3.	Одељење за спорт и омладину	13.	ЈКП Елан
4.	Туристичка организација Косјерић	14.	Цементара Титан
5.	Туристичка организација регије Западна Србија	15.	Сектор МСП и предузетници
6.	Регионална развојна агенција Златибор	16.	Ловачко удружење
7.	Ресторан Парк	17.	Библиотека Сретен Марић
8.	Хотел Олимпик	18.	Удружење пензионера Треће доба
9.	Мотел Извор	19.	Планинско-еколошко друштво Субјел
10.	Етно село Гостољубље		

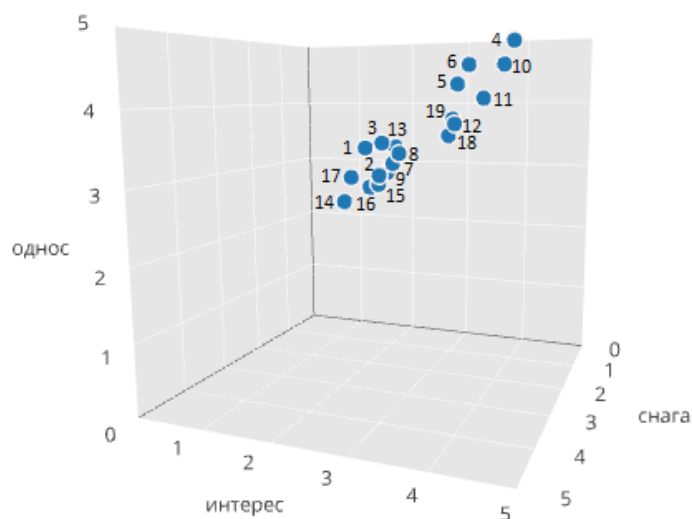
Табела 7. Листа заинтересованих страна на територији општине Косјерић

Како би се створила јаснија слика позиције заинтересованих страна, на дводимензионалном дијаграму који посматра моћ и заинтересованост, стејкхолдери су означени бројевима из претходне табеле.

Графикон 6. Заинтересоване стране у туризму општине Косјерић

Уколико у анализи заинтересованих страна укључимо и трећу димензију - подршку тј. однос који показује став стејкхолдера према процесу, добијамо следећу мапу стејкхолдера:

Графикон 7. Мапа заинтересованих страна у туризму општине Косјерић (анализа у 3 димензије)

Кључни стејкхолдери на мапи су означени бројевима који одговарају Листи стејкхолдера на територији општине Косјерић.

Потребно је фокусирати се на стејкхолдере са којима се може сарађивати у процесу дефинисања оптималног модела управљања дестинацијом. Актери који су изузетно заинтересовани и мотивисани за креирање оптималног модела дестинацијског менаџмента су:

Познаници	Библиотека Сретен Марић, Ловачко удружење, Сектор МСП и предузетници, Ресторан Парк, Мотел Извор, ЈКП Елан, Удружење пензионера Треће доба, Планинарско-еколошко друштво Субјел
Успавани џинови	Општина Косјерић, Хотел Олимпик, Цементара Титан
Пријатељи	Одељење за урбанизам локалне самоуправе, Одељење за спорт и омладину локалне самоуправе, Регионална туристичка организација, Домаћинство Милогошће, Домаћинство Стојанић
Спасиоци	Туристичка организација Косјерић, Регионална развојна агенција Златибор, Етно село Гостољубље

Табела 8. Актери за креирање оптималног модел а дестинацијског менаџмента

Ипак, требало би узети у обзир да позиционирање појединих заинтересованих страна може бити непрецизно, у зависности од субјективне оцене или неинформисаности оцењивача о капацитетима, ставу и укључености релевантних актера у процес. Из тог разлога, у процесе доношења одлука је потребно укључити заинтересоване стране за које проценимо да су битне за реализацију пројекта, а који нису идентификовани у поступку мапирања стејкхолдера, како би утврдили шта их ограничава, а шта покреће на акцију.

ОБИМ И СТРУКТУРА ТУРИСТИЧКОГ ПРОМЕТА

За анализу основних обележја туристичке тражње коришћени су званични подаци Републичког завода за статистику. Анализа и обрада података заснива се на подацима за период од 2007. до 2016. године. Неопходно је истаћи да су званичном статистиком обухваћени само туристи који остварују ноћења на територији општине Косјерић, односно, да званична статистика не обухвата посетиоце, излетнике и транзитне туристе који посећују ово подручје.

Према званичној статистици, општину Косјерић, у периоду од 2007. закључно са 2016. годином, посети око 2.000 просечно туриста годишње. Највећи број туриста забележен је 2007. године (2.411),

а најмање 2013. (1.217). Треба истаћи да након 2013. године, број долазака туриста из године у годину повећава тј. да има узлазни тренд са мањим осцилацијама.

Година	Број туриста						Остварена ноћења					
	укупно	индекс	домаћи	индекс	страни	индекс	укупно	индекс	домаћи	индекс	страни	индекс
2007	2,411	1.00	1,794	1.00	617	1.00	11,034	1.00	8,928	1.00	2,106	1.00
2008	2,241	0.93	1,858	1.04	383	0.62	11,373	1.03	10,092	1.13	1,281	0.61
2009	2,156	0.89	1,875	1.05	281	0.46	12,590	1.14	11,863	1.33	727	0.34
2010	1,423	0.59	1,279	0.71	144	0.23	6,705	0.61	6,258	0.70	447	0.21
2011	1,906	0.79	1,658	0.92	248	0.40	6,862	0.62	6,350	0.71	512	0.23
2012	1,986	0.82	1,693	0.94	293	0.47	6,662	0.60	5,873	0.66	789	0.25
2013	1,217	0.50	862	0.48	355	0.58	4,182	0.38	2,919	0.33	1,263	0.29
2014	2,280	0.95	1,862	1.04	418	0.68	8,723	0.79	6,791	0.76	1,932	0.49
2015	1,807	0.75	1,462	0.81	345	0.56	6,293	0.57	4,974	0.56	1,319	0.29
2016	2,113	0.88	1,748	0.97	365	0.59	8,590	0.78	7,145	0.80	1,445	0.31

Табела 9. Број туриста и остварена ноћења за период 2007-2016.

(Извор: Статистички годишњаци Р Србије, 2007-2016. године)

Остварени број долазака свих туриста у 2016. години је на нивоу долазака гостију 2009. године, и према базном индексу у овој години остварено је 17% мање долазака него 2007. године. У туристичком промету општине Косјерић од 2007. године највише учествују домаћи туристи са 82,38%, док страни туристи учествују са свега 17,65%. Број регистрованих долазака туриста је у незнатном паду. Примећује се стабилизација, па чак и мали раст посета у задњих пар година, иако нема значајнијих улагања у туристичке капацитете. Број остварених туристичких ноћења у посматраном туристичком периоду углавном прати тренд броја туриста. Након 2007. и у наредних пар година посетиоци су углавном избегавали веће задржавање на подручју општине Косјерић. Остварени број ноћења у 2016. години је у порасту у односу на претходну годину, а на нивоу остварених ноћења у 2014. години. У посматраном периоду, просечна дужина боравка свих туриста износила је 4,24 дана што указује на релативно стационарни боравак туриста у овој општини. Домаћи туристи су боравили у просеку 4,42 дана а страни 3,42 дана.

СМЕШТАЈНИ И УГОСТИТЕЉСКИ КАПАЦИТЕТИ ОПШТИНЕ КОСЈЕРИЋ

Најзначајнији утицај на обим туристичког пословања у одређеном туристичком месту имају капацитети за смештај и исхрану. Угоститељски објекти за пружање услуга смештаја на територији општине су:

- Хотел **Олимпик** располаже са 100 лежаја у једнокреветним, двокреветним, трокреветним, четворокреветним, петокреветним и шестокреветним собама и 6 апартмана. У склопу хотела се налазе и ресторан са 350 места, кафана са 150 места, две терасе, конгресна сала са 80 места. Хотел има приземље и три спрата.

- Мотел **Извор** са две звездице и капацитетом од 12 соба (30 лежајева). Мотел је власништво вишеструког шампиона кулинарства Милијана Стојанића. Налази се поред магистралног пута Београд - Ваљево - Ужице, на 1 km од центра града. Смештајни блок мотела има приземље и један спрат. Ресторан располаже са 200 седишта. У оквиру мотела послује и аперитив бар, који располаже са 20 конзумних места. Башта ресторана има око 60 места.

Од осталих објеката за пружање угоститељских услуга истичу се два ресторана домаће кухиње, пицерија, као и неколико кафића.

Понуда приватног смештаја на територији општине богатија је из године у годину, с обзиром да се све већи број домаћинстава укључује пружање услуга у сеоском туризму. Укупан број лежаја у приватном смештају износи око 150.

Изузев Туристичке организације општине Косјерић, на територији општине не постоје предузећа која се баве делатношћу туристичких агенција.

ПРЕГЛЕД СТВОРЕНИХ ТУРИСТИЧКИХ РЕСУРСА ОПШТИНЕ КОСЈЕРИЋ

Археолошки локалитети - на око 300 м од пута Косјерић - Пожега, у селу *Тубићи*¹, откривени су остаци некада велике римске некрополе која се налазила у старом сеоском гробљу које је од давнина народ звао као *римско* или *мађарско* гробље. Насеља сличне функције су и градина Злоступ, врх Субјела и локалитет Град на највишој тачки Дрмановине.

Црква брвнара посвећена Светом Ђорђу у Сечој Реци је задњи пут обновљена 1812. године. Црква представља репрезентативни пример српског грађевинарства 19. века са тремом, припратом, хором, наосом и олтарским простором. Кров је од шиндре и стрмином и висином изразито доминира. Унутрашњост цркве је благо засведена. Први помен цркве у Сечој Реци налазимо у рачанском поменику из 16-17. века. Након рушења и паљења од стране Турака, црква је поново обновљена 1812. године о чему постоји сачуван натпис. У цркви се налазе експонати уметничке вредности: Златне двери донете из Херцеговине, иконе, путир из 1812. године и *ажмине* или *аштимис* из 1876. године, који је из манастира Свете Горе донео Хаџи Рувим. Испред цркве се могу видети споменици крајпуташи ратницима у балканским ратовима од 1912-1918. године.

Црква у Косјерићу подигнута је први пут 1892-1895. године. Посвећена је Рођењу Пресвете Богородице. Обновљена је 1970. године, у облику уписаног крста. Једнобродна је грађевина са полуобличастим сводом. Звоник на западној страни је правоугаоне основе.

Црква у Субјелу је подигнута 1819. године, а реновирана и освећена 1980. године. Црква је посвећена Светом апостолу и јеванђелисти Луки. Зидана је од камена и опеке, као једнобродна правоугаона грађевина облика уписаног крста. Унутрашњост је малтерисана и окречена.

Турски хан у Косјерићу датира из 1750. године. Испред је постављен споменик Антонију Радојевићу Косијеру, првом досељенику данашњег Косјерића. Антоније је са својом породицом дошао крајем 17. века са Цетиња из племена Косијера.

Од **средњевековних градова** пажњу могу привући градови Злоступ и Парамун код Косјерића. Остаци града познатог као Злоступ налазе се 4 km јужно од Косјерића, на обали Скрапежа, у атару села Тубићи. На 9 km северозападно од Косјерића на планинској коси Главница, у окуци Парамунске реке, налазе се остаци порушеног града. Основа града има неправилан облик, са кружном кулом на југоисточној страни. На најистакнутијем делу унутрашњости града, налазе се остаци грађевине издуженог облика, за коју мештани сматрају да су остаци старе цркве, па се сама грађевина назива Црквинама.

У част и славу ратницима и цивилним жртвама из Првог и Другог светског рата подигнут је **Спомен-парк у Косјерићу**. На Ивановића брду подигнут је споменик на месту где је 1941. године формирана Прва црногорска партизанска чета са борцима овог краја.

Подигнуто је и више **спомен-обележја** на местима где су изгубили животе борци из НОБ-а (Ражана, Варда и др). Према подацима, на подручју општине Косјерић има 72 спомен-обележја из рата и револуције.

Посебан значај има **Споменик стрељаним родољубима у рату на планини Букови** (20 km од Косјерића према Ваљеву). Овде је 28. јула 1941. године стрељано 81 лице, које су Немци покупили по

¹ Локалитет Старо гробље у селу Тубићи, у општини Косјерић, заштићен је као археолошко налазиште 26. априла 1982. године, Решењем број 633-1/82-2.

кућама и њивама да би извршили одмазду за њиховог убијеног војника. Ово је једно од првих масовних стрељања на Балкану које су Немци извршили.

Од историјских споменика из Другог светског рата значајно је истаћи **Меморијални комплекс Жикица Јовановић Шпанац** у Косјерићу, који поред Радановаца обухвата и десет суседних села, на површини од 7.000 ха. Меморијални комплекс је конципиран тако да носи атрибуте потпуне слободе, благостања и прогреса у свему ономе што једно брдско-планинско подручје, каква је територија комплекса, може остварити. Комплекс је замишљен тако да обухвата објекте и активности из историјског, културно-просветног, уметничког, спортско-рекреативног и привредног домена. Споменик је дело академског сликара и вајара Мирослава Протића. Састоји се из два дела: фигуре Жикице и шест меморијалних стубова, везаних у сноп, који симболично представљају братство и јединство југословенског народа, за шта се и Жикица борио.

Чобански дани у општини Косјерић су смотра народног изворног стваралаштва, која је као туристичка манифестација од значаја за туризам Србије нашла своје место у календару туристичких приредби Србије. Ова манифестација се одржава више од три и по деценије, сваке године на Павловдан, 13. јула када почиње и траје три дана. Први Чобански дани одржани су 1980. године на брду Град, удаљеном од Косјерића 7 km. Од 1996. године ова традиционална манифестација се одржава у Косјерићу. Садржај манифестације је мешовит, од извођења изворних народних песама и игара, избора најлепше чобанице, изложбе радова домаће радиности, изложбе пољопривредне механизације, програма естрадних уметника до спортско-рекреативног програма.

Манифестација **Златне руке** је први пут организована 1982. године на Спортском центру у Косјерићу и од тада се одржава сваке године 28. јуна. Основна концепција и идеја манифестације је да се врате из заборава стара национална јела и њихов изворни начин припремања. Поред кулинарских вештина, као основног мотива манифестације, ту су и народни дувачки оркестри са избором старих народних песама и игара.

Најпознатији и уједно и најмасовнији **вашари** у општини Косјерић су: Нови вашар (8. март, Косјерић), Јеремијевдан (14. мај, Сеча Река), Видовдан (28. јун, Косјерић), Ивањдан (7. јул, Ивановића брдо), Петровдан (12. јул, Сеча Река), Павловдан (13. јул, Косјерић), Преображење (19. август, Косјерић), Велика Госпојина (28. август, Косјерић), Убрус (29. август, Ражана), Томиндан (19. октобар, Косјерић), Врачи (14. новембар, Косјерић).

Народна библиотека у Косјерићу у центру града. Основана прво као Дом културе, 1979. године, у чији састав је ушла и Народна библиотека имала је библиотечки фонд од око 9.000 књига, а у истом простору адекватно је уређена и читоница. Од 1992. године, установа добија сталну поставку слика која се отвара као Легат Лизе Марић-Крижанић. Позната сликарка рођена је у Косјерићу 1905. године, а десет година након њене смрти, збирку од 53 сликарска дела и других докумената и предмета из њене заоставштине, општини Косјерић је даровала породица Марић. Од 2002. године Дом културе званично мења назив у Народна библиотека Косјерић. Укупан књижни фонд броји 44.372 наслова са оформљеним Легатом књига Милована Витезовића. Библиотека повремено промовише нове књиге значајних домаћих аутора, а радо пружа гостопримство и страним писцима (Међународни октобарски сусрети писаца, АРТ Камп). Библиотека од свога настанка покретач је и организатор сталних и других повремених културних манифестација. Најдужу традицију има Општинска и Окружна смотра рецитатора, а такође је реализатор аматерских, општинских и регионалних смотри изворног стваралаштва на туристичко-културној манифестацији Чобански дани.

ИДЕНТИФИКАЦИЈА КЉУЧНИХ ТУРИСТИЧКИХ ПРОИЗВОДА

КЉУЧНИ ПРОИЗВОД	ГЛАВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРОИЗВОДА
ЕКОТУРИЗАМ	Екотуризам као „одговорни“ туризам који подржава заштиту природних ресурса, као и

	одржавање достигнутог нивоа благостања и социјалне вредности локалне популације; одговорно коришћење ресурса;
СПЕЦИЈАЛНИ ИНТЕРЕСИ	Сегмент туризма чија популарност свакодневно расте захваљујући људској потреби за упознавањем нових крајева, људи и обичаја уз истовремено упражњавање различитих активности у природи. У пракси постоје две врсте туристичких производа базираних на активностима: адреналински доживљај у природном амбијенту (теже активности) и боравак и активности у природно атрактивним зонама (лакше активности). У циљу развијања производа неопходно је постојање инфраструктуре која омогућава бављење активностима специјалног интересовања и постојање очуване атрактивне природне средине. Посебни интереси се касније везују за остале туристичке производе и постају додатна вредност интегрисаног туристичког производа.
ПОСЛОВНИ ТУРИЗАМ И MICE	Конгресни туризам, тренинзи и тим билдинг
МАНИФЕСТАЦИЈЕ	Догађај је специфичан производ јер се одржава само једном годишње и има необично јак утицај на креирање имиџа о некој дестинацији. Надаље, све развијене туристичке дестинације интензивно раде на креирању целогодишњег календара различитих догађаја како би своју понуду учиниле што атрактивнијом и у свим осталим месецима у години. Културне манифестације; Сајмови традиционалних производа; Чобански дани
РУРАЛНИ ТУРИЗАМ	Рурални туризам обухвата све активности у руралном подручју, а најважније карактеристике су мирна и очувана животна средина, одсуство буке, комуникација са домаћином, домаћа храна и упознавање сеоских послова. Рурални туризам укључује комплексност свих активности и аспеката туристичког производа. На руралним подручјима јављају се различити облици туристичке активности: Агротуризам, сеоско домаћинство, фарме (где туристи посматрају или учествују у традиционалним пољопривредним радњама, без негативних утицаја на екосистем или на продуктивност сеоског домаћинства); Активности у природи (рекреација, одмор, лов, риболов, јахање, бициклизам, планинарење и пешачење) чија је сврха углавном рекреација; Рурално искуство (рурални туризам) је када туристи „урањају“ у свакодневни сеоски живот, а рурална насеља профитирају кроз економске и друге користи туристичких активности; Гастрономија представља комплементарни производ руралном туризму и употпуњује туристичку понуду подручја.
КУЛТУРНО ТЕМАТСКЕ РУТЕ	Културни туризам се односи на културу, историју, археологију и остале културне одреднице предметног руралног подручја и Остали комбиновани облици туризма специјалних интереса - туристичка путовања у руралним пределима, као и све услуге које надопуњују смештај (разни догађаји, фестивали, рекреација на отвореном, производња и продаја сувенира и пољопривредних производа итд).
ПЛАНИНСКИ ТУРИЗАМ	Скијање, санкање, планинарење, пешачење, планински бициклизам

Табела 10. Кључни туристички производи

СНАГЕ	СЛАБОСТИ
-------	----------

+ природне, антропогене и географске карактеристике општине + повољан географски положај + власничка структура предузећа (доминантно приватно власништво) и искуство у сарадњи са великим инвеститорима (Титан цемента) + постојање сировинске базе за прерађивачку прехрамбену индустрију у општини + изграђени производни и услужни капацитети у области прераде воћа и формиран блендови у производњи ракије и малине + задовољавајући квалитет и структура пољопривредног земљишта + очуваност традиционалних знања и технологија + започете иницијативе на формирању различитих правних форми удруживања (удружења, задруге) + традиција, искуство и препознатљивост у пружању услуге сеоског туризма + постојећи капацитети и квалитет смештаја у сеоским туристичким домаћинствима + туристичка инфраструктура за спортско-рекреативни туризам + културно-историјска баштина + препознатљива туристичка манифестација дуге традиције + постојање инфраструктуре за ловни туризам + постојање локалне туристичке организације	- недовољно коришћење доступних мера развојне подршке из националних/међународних извора финансирања - непостојање општинског гарантног фонда за мала и средња предузећа - недостатак стимулације за инвеститоре који желе да улажу у Косјерић - непостојање развијене зоне – територије за изградњу објеката мале привреде - непостојање канцеларије за локално економски развој/привлачење инвестиција - недостатак и незадовољавајући квалитет пољопривредне и руралне инфраструктуре - мала просечна величина газдинстава и уситњеност парцела - незадовољавајући удео наводњавањих површина - амортизованост засада, смањен сточни фонд и недовољно унапређен расни састав стоке - неповољна старосна и образовна структура пољопривредног становништва и радне снаге у пољопривреди - низак ниво примене савремених технологија и агротехничких мера - недостатак виших степена прераде/ недовољно иновирања производног асортимана - одсуство информационалних система и недовољан логистичка подршка (прогнозна служба, регистри, катастар...) - недовољан утицај и слаба преговарачка моћ произвођачких удружења - неорганизован система преноса знања и информација - загађеност ваздуха (лимит за органску производњу) - слаба функционалност система противградне заштите - недовољан број и квалитет смештајних и угоститељских капацитета - непостојање довољно садржаја за анимацију туриста - недовољна покривеност атракција јединственом туристичком сигнализацијом - туристички невалоризовани археолошки локалитети и остали ресурси културног туризма - непостојање адекватног туристичко-информативног центра - недовољно диверсификована туристичка понуда - недовољно инвестирање у туризам од стране локалне управе (мали буџет) - мањак одговарајуће обученог особља туристичко-угоститељских услуга - недовољно улагање у промоцију дестинације, одржавање и јачање имиџа
---	---

ШАНСЕ	ПРЕТЊЕ
✓ наставак процеса интеграције Србије у ЕУ и доступност развојних програма и фондова	× смањење трансфера са републичког нивоа за функционисање локалних самоуправа

✓ близина Коридора 11 ✓ финансијска и техничка подршка са националног нивоа за успостављање пословних зона и бизнис инкубатор центара ✓ ЈПП у пројектима развоја локалне економије ✓ увођење концепта дуалног образовања у образовни систем ✓ финансијска и техничка подршка са националног нивоа за успостављање струковних удружења и задруга ✓ нови модел управљања пољопривредним земљиштем и другим природним ресурсима ✓ повећања сточног фонда и ревитализација говедарске и сточарске производње ✓ повећано интересовање инвеститора за улагања у сектор пољопривреде и руралног развоја ✓ раст тражње за производима органског, заштићеног географског порекла, лековитог, ароматичног и зачинског биља ✓ доступност домаћег сортирента и раса ✓ могућности интензивирања регионалне и прекограничне сарадње ✓ могућности развоја свих видова туризма везаних за руралне средине ✓ Златиборски округ као препознатљива туристичка дестинација ✓ трендови у туристичкој тражњи - одмори у природи, локална храна, обичаји ✓ активирање и развој туристичке дестинације Дивчибаре ✓ сарадња са суседним општинама на креирању заједничког туристичког производа ✓ укључивање додатних садржаја (сувенири, домаћа радиност, стари занати) у туристичку понуду ✓ заштита природних ресурса ✓ модернизација пруге Београд-Бар	× смањење изворних прихода општина × поремећаји на међународном финансијском тржишту × нови закони у друмском саобраћају × високи порези, доприноси и таксе × неусклађеност између потреба привреде и понуде радне снаге × неефикасност система управљања земљишним, шумским и водним потенцијалима × растућа конкуренција из земаља са високо субвенционисаном производњом × политичка и економска нестабилност у земљи, региону и на глобалном нивоу × нерешен социјални статус запослених у пољопривреди × неефикасан систем инспекцијских служби × недовољна препознатљивост специфичности малих газдинстава у националним политикама, укључујући и пољопривредну политику × елојална конкуренција и сива економија × миграције становништва из руралних средина × нови актери на тржишту туризма Србије који пружају услугу сеоског туризма × статус железница Србије × утицај цементаре на животну средину (спаљивање комуналног отпада)
---	---

2.2. ДРУШТВЕНИ РАЗВОЈ - СТАНОВНИШТВО, ОБРАЗОВАЊЕ, ЗДРАВСТВО И КУЛТУРА

2.2.1 ОПИС ТРЕНУТНЕ СИТУАЦИЈЕ

1.2.1.1. СТАНОВНИШТВО

Општина Косјерић се налази у Златиборском управном округу, територијално је организована у 27 насеља и обухвата површину од 358 km². У Косјерићу према последњем попису становништва из 2011. године живи 12.090 становника. Густина насељености износи 39 становника на km² што је мање од републичког просека. У Косјерићу живи 4,26% становништва Златиборског округа, односно 0,17% становништва Републике Србије.

Посматрајући период од првог пописа 1948. године до последњег извршеног 2011. године, кретање броја становника је у сталном опадању, осим када је реч о попису из 1958. године када је забележен пораст броја становника у односу на претходни попис. Број становника у 2011. години је мањи за 5.827 људи у односу на попис из 1948. године, што значи да је број становника смањен готово за једну трећину. Просечно смањење броја становника од пописа до пописа је 728 људи, с тим да треба нагласити да је број становника највише смањен између пописа 2002. и 2011. године.

Последњим пописом регистровано је 1.911 људи мање, а поред негативног природног прираштаја узрок томе су сталне миграције младих и радно способних становника.

Од укупног броја становника, највише становника живи у граду Косјерићу – 3.992, док у сеоским срединама живи 8.098 становника, с тим да сва остала насеља имају мање од по 1.000 становника.

Насељено место	Година пописа							
	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.	2011.
Бјелоперица	553	581	538	508	441	385	341	265
Брајковићи	968	1018	975	812	785	757	724	715
Варда	446	646	442	398	372	298	330	230
Галовићи	423	451	417	371	361	301	263	209
Годечево	1090	1151	1070	916	806	720	599	513
Годљево	698	683	626	508	412	371	348	257
Горња Полошница	213	207	263	166	144	141	152	61
Доња Полошница	219	265	206	242	192	159	97	113
Дреновци	746	788	748	776	656	544	395	357
Дубница	266	267	217	198	173	162	142	101
Град Косјерић (варош)	558	698	630	1860	2988	3794	4116	3992
Село Косјерић	1647	1727	2041	1362	1165	1115	1023	898
Маковиште	1379	1524	1465	1370	1226	1046	893	705
Мионица	455	461	440	367	312	245	184	148
Мрчићи	557	568	560	407	439	400	297	258
Мушићи	779	818	783	674	581	514	433	305
Парамун	456	320	280	225	187	131	80	82
Радановци	1027	1015	991	882	767	650	531	369
Росићи	611	671	619	544	490	402	316	217
Руда Буква	230	231	253	235	191	193	118	95
Сеча Река	1484	1596	1518	1301	1217	1086	853	726
Скаваци	532	534	486	453	420	356	274	239
Стојићи	473	484	455	337	291	212	159	105
Субјел	443	443	404	364	308	256	219	179
Тубићи	761	723	686	669	634	609	535	449
Цикоте	603	591	517	393	323	301	272	225
Шеврљуге	300	313	268	244	276	330	334	277
УКУПНО:	17.917	18.592	17.898	16.582	16.157	15.478	14.001	12.090

Табела 11. Кретање броја становника у градским и руралним подручјима Косјерића
(Извор: Попис становништва 2011., Књига 3.)

Од 12.090 становника, у граду живи 3.992, односно 33%, а у сеоским срединама 67% становништа. Интересантно је да ни једно насеље не бележи пораст броја становника, а за то је највише заслужан негативан природни прираштај. Према пројекцијама које су рађене у складу са актуелним трендом кретања становника, општини Косјерић прети депопулација, чему значајно доприноси и старосна структура.

Према најновијим подацима о кретању броја становника у Златиборском округу за 2016. годину, у Косјерићу тренутно живи 11.164 становника, што значи да је од последњег пописа 926 становника мање.

СТАРОСНО-ПОЛНА СТРУКТУРА

Главне карактеристике старосно полне структуре произилазе из удела појединих генерација у укупном становништву. Према резултатима пописа из 2011. године у општини Косјерић најмлађи контингент становништва у укупном становништву учествује са 17,65%, с тим да је учешће младих у градском насељу 23,97%, а у сеоским срединама 15,63% . Исти тренд је присутан и код млађег и средовечног становништва у категоријама од 10-39 и 40-59 година, док је у старосној групи преко 60 година, ситуација обрнута, односно у градској средини је 19,31%, а у сеоској 35%.

		Број	Старосне групе								
Општина/насеље	пол	становник	0-19		20-39		40-59		преко 60		Просечна старост
		а	број	%	број	%	број	%	број	%	
Општина Косјерић	оба пола	12090	2134	17,65	2699	22,32	3651	30,19	3606	29,82	45,5
	м	6010	1130	18,80	1435	23,88	1811	30,13	1634	27,19	44,0
	ж	6080	1004	16,50	1264	20,79	1840	30,26	1972	32,43	47,1
	Оба пола	3992	868	21,74	1088	27,25	1265	31,69	771	19,31	40,2
Градско насеље	м	1961	470	23,97	553	28,20	579	29,52	359	18,31	38,7
	ж	2031	398	19,60	535	26,34	686	33,78	412	20,28	41,5
	Оба пола	8098	1266	15,63	1611	19,89	2386	29,46	2835	35,00	48,2
Сеоска насеља	м	4049	660	16,30	882	21,78	1232	30,43	1275	31,49	46,5
	ж	4049	606	14,97	729	18,00	1154	28,50	1560	38,53	49,9

Табела 12. Број и удео старосних група са просечном старошћу

(Извор: Попис становништва 2011., књига 2)

Константан тренд смањења броја становника у сеоским срединама показује да је број становника смањено за 53,35% од првог пописа 1948. године до последњег из 2011. године. Са друге стране, градско становништво бележи константан раст до 2002. године, када је број становника био 7 пута већи него 1948. године, али је до 2011. године број становника смањен за 124, односно 3,1%. У полној структури становништа, број мушкараца је већи у категоријама од 0-19 и 20-39 година, а жена је више у категоријама од 40-59 и преко 60 година. У најстаријој старосној групи постоји велика разлика, односно 338 жена више у односу на мушку популацију, што је у вези са дужином очекиваним трајањем живота женског становништва.

Просечна старост становништва општине Косјерић према подацима пописа становништва из 2011. године износи 45,5 година и то 44 у градском и чак 47,1 година у сеоским насељима. Просечна старост је виша у односу на просек за Републику Србију (42,2) и Златиборски округ (42,3). На основу просечне старости становништва види се да се Косјерић налази у стадијуму најдубље демографске старости (гранична вредност је 43 године).

ЕКОНОМСКА СТРУКТУРА СТАНОВНИШТВА

Економска структура становништва је најважнија структура са становишта економског развоја која представља индикатор друштвеног и привредног развоја. Укупно становништво се према критеријуму активности дели се на три групе:

- активно становништво или радна снага
- лица са личним приходом и
- издржавана лица.

Према подацима пописа из 2011. године, економски активно је 35,91% становника, односно 4.349, при чему је удео мушкараца скоро дупло већи у односу на економски активне жене. Од тога 84,91% или 3.693 становника раде, док је незапослених економски активних који су радили или први пут траже посао, 656 одно 15,08%.

	Пол	Укупно	Економски активни				
			Свега	Обављају занимање	Незапослени		
Општина					Некад радили	Траже први посао	укупно
Косјерић	Оба пола	12.090	4349	3693	394	262	656
	М	6010	2806	2457	216	133	349
	Ж	6080	1543	1236	178	129	307

Табела 13. Становништво према економској активности и полу
(Извор: Попис становништва 2011., књига Економска активност)

Са друге стране, 7.741 становник Косјерића спада у категорију економски неактивног становништва. Од тога је 19,66% младих испод 15 година, 40% су пензионери, а 19,73% чине лица која обављају само кућне послове у свом домаћинству. У овој категорији постоји драстична разлика у полу, тако да има 1.338 жена и 189 мушкараца који се активни само у свом домаћинству.

	Пол	Укупно	Економски неактивни					
			Деца млађа од 15 година	пензионери	Лица са приходима од имовине	Ученици/студенти (15 и више година)	Лица која обављају само кућне послове	Остало
Општина Косјерић	Оба пола	7741	1522	3107	249	840	1527	496
	М	3204	796	1333	190	415	189	281
	Ж	4537	726	1774	59	425	1338	215

Табела 14. Преглед економски неактивног становништва према полу
(Извор: Попис становништва 2011., књига Економска активност)

2.2.1.2. ОБРАЗОВНИ КАПАЦИТЕТИ

Образовање на подручју општине Косјерић реализује се преко образовних институција: једне предшколске установе, две матичне основне школе и средње техничке школе.

Васпитање и образовање деце предшколског узраста обавља **Предшколска установа Олга Грбић** која је почела са радом 1971. године у згради монтажног типа површине 614 м² и предвиђеним капацитетом до 100 деце. Током година растао је број деце што је условило потребу за изградњом новог објекта. Тако је 2004. године започета изградња објекта укупне површине 1.760 м². У новембру 2010. године отворен је нови објект (приземље) површине 914 м², са 4 радне собе за децу, фискултурном салом, играоницом и библиотеком за децу. Установа је опремљена потребним дидактичким материјалом, стручном литературом, аудио-визуелним средствима и техничким

апаратима, што доприноси квалитетнијем планирању и реализацији васпитно-образовног рада. Фискултурна сала, осим за физичке активности, служи и за организацију и реализацију дечјих приредби, представа за децу, и као простор за предавања и семинаре за запослене и родитеље. Двориште је површине 4690 м² и опремљено је разним садржајима за игру и забаву, као и за физички развој деце. Сви садржаји су примерени узрасту деце и обликовани тако да минимализују могућност повреда. Тренутни капацитет је 270 деце.

Што се тиче основног образовања, једина и највећа основна школа у Косјерићу је **ОШ Мило Игумановић**, у чијем саставу се налази 10 издвојених одељења по месним заједницама и селима. У оквиру матичне школе постоје две зграде укупне површине 1.878 м² од којих је једна намењена настави а друга је фискултурна сала. Зграда намењена за кабинете за музичко и ликовно васпитање, информатичко образовање, као и клуб ученика и наставника је изграђена 1951.године и без адаптације и реконструкције није за употребу. Зграда за разредну наставу са кабинетима је изграђена 1997.године са централним грејањем и задовољавајућом кабинетском и учионичком опремом. Школа располаже са 27 учионица, анфитеатром, ћачком кухињом, простором за продужени боравак и школском библиотеком. Школа је опремљена са основним наставним средствима за реализацију наставног процеса, али је неопходно стано улагање како би се успешно пратиле нове наставне технологије. У школском дворишту се налази спортска хала укупне површине 1338м² за реализацију часова физичког васпитања. Опремљена је реквизитима за основне потребе малог фудбала, одбојке, кошарке и рукомета, а у дворишту су и два асфалтирана агралишта. Поред матичне школе у Косјерићу, у састав ове школе улазе и следеће извојена одељења: Сеча Река, Скаваци, Радановци, Дреновци, Ражана, Тубићи, Брајковићи, Парамун, Мушићи и Зарићи. Зграде ових 10 издвојених одељења изграђене су у периоду 1951-1962. године, и од тада није било значајнијих улагања, тако да су зграде дотрајале и немају задовољавајуће санитарно-хигијенске услове. Једина нова школска зграда изграђена је у Мушићима 2003. Године. У наредном периоду школа има превасходни циљ улагања у технолошко опремање кабинета у матичној школи и одељењу Сеча Река, као и одржавање школских објеката у издвојеним одељењима, пре свега у онима који имају већи број ученика.

Школа тренутно има 725 ученика распоређених у 43 одељења од чега су 605 ученика у матичној школи, а остали наставу похађају у издвојеним одељењима. У школи је приметно смањивање броја ученика у последњих десет година година, а према подацима које школа има ова тенденција ће се наставити. Посебно је ово изражено и издвојеним одељењима где има доста школа са по два или три ученика. Од ове школске године сви ученици су у првој смени.

Једина сеоска школа **ОШ Јордан Ђукановић** налази се 18 km удаљености од административног центра општине у месној заједници Варда и има два издвојена одељења у селу Маковиште и Годечево. Издвојено одељење Маковиште и издвојено одељење Годечево су прославили стогодишњицу постојања и налазе се у добром стању. Последњих година била су значајна улагања локалне заједнице и донатора, тако да су зграде и простор задовољавајући за одржавање редовне наставе. У оквиру матичне школе постоје две зграде укупне површине 732 м². Прва зграда намењена је одржавању наставе у 7 класичних учионица, фискултурној сали са свлачионицама, соба предшколске групе, канцеларије секретара, директора, зборница и библиотека. У другој згради се налазе тоалети, информатички кабинет и учионица за ваннаставне активности са сценом. Настава физичког васпитања ван спортске сале одвија се на дотрајалим асфалтираним теренима који нису безбедни за извођење наставе. Школи недостају кабинети за наставу природних наука, друштвених наука и вештина као и партерно уређење школског дворишта и терена. Опремљеност матичне школе је задовољавајуће, а руководство и наставно особље је стално ангажовано на изради пројеката и обезбеђивању средстава за унапређење опремљености школе. Захваљујући досадашњим напорима, обезбеђена су средства за набавку школске опреме и одржавање објеката. Број ученика последњих

пет година мањи је од 5-10%, што указује статистика по којој је у школској 2013/2014 било уписаних 95 ученика, док је у текућој 2017/2018. уписан 91 ученик. По статистичким подацима наредних година се очекује повећање броја ученика.

Средње образовање у Косјерићу одвија се од 1977.године када је уведено усмерено образовање. Међутим, тек 1996.године Косјерић добија самосталну средњу школу – **Техничку школу**. Школа је у складу са решењима Министарства просвете акредитована за извођење следећих програма:

- Машинство и обрада метала и Економија, право и администрација
- Трговина, угоститељство и туризам
- Електротехника

Школа тренутно остварује програме за подручје рада:

- Економија, право и администрација - за образовни профил ЕКОНОМСКИ ТЕХНИЧАР
- Електротехника - за образовни профил ЕЛЕКТРОТЕХНИЧАР РАЧУНАРА

Техничка школа у Косјерићу реализује наставу у две зграде, од којих је једна саграђена 1951. године, а школа је користи од 1977. године, са површином од 334 м², и друга зграда површина 796 м², саграђена је 1977.године, од када се и користи за наставу. Теоретска настава се реализује у већој згради, а практична настава и блок настава из информатике, програмирања и рачуноводства у мањој згради. У мањој згради је библиотека са читаоницом. Школа располаже са 7 учионица, чија је укупна површина 399 м², кабинет за Електронику и два кабинета за Информатику. Кабинети за информатику су 100 % опремљени. Поред школске зграде, школски простор обухвата школско двориште које се редовно одржава површина школског дворишта и зелене површине је 13.938 м², као и спортски полигон чија је површина 1.680 м² на коме је игралиште за кошарку, мали фудбал и одбојку. У овој години асфалтиран је део игралишта са укупном површином око 700 м². Школа од ове године располаже са теретаном на отвореном простору, где ученици и грађани могу постављене справе да користе током целе године. Школски простор је оплемењен са једним летњиковцем за одмор, једним рециклажним острвом, где запослени и ученици дају свој допринос унапређењу заштите животне средине. Такође испред школе постављени су столови за стони тенис и шах на отвореном простору за рекреацију.

	Попис 2011.		
	укупно	младићи	девојке
Укупно становништво 15 и више година	10568	5214	5354
Без школске спреме	564	45	519
Непотпуно основно образовање	2384	1033	1351
Основно образовање	2738	1391	1347
Средње образовање	4109	2382	1727
Више образовање	355	72	133
Високо образовање	390	181	209
Непознато	28	13	15

Табела 15: Структура становништва старог 15 година и више према школској спреми и писмености
(Извор: Попис 2011, Републички завод за статистику)

Неписмена лица - према попису из 2011. године, 564 лица су регистрована као неписмена, односно 4,66 % становништва. Када су у питању подаци о компјутерској писмености на нивоу Златиборске области, 57,21% становништва се изјаснило као компјутерски неписмено, док делимично познавање рада на рачунару има 14,65% становништва, а 28,14% чине лица која су се изјаснила да су компјутерски писмена. Када су питању компјутерски неписмена лица 52,71% чине жене, док 47,29% мушкарци.

2.2.1.3. ЗДРАВСТВЕНИ КАПАЦИТЕТИ

Дом здравља **Др. Димитрије Питовић** је носилац система здравствене заштите становништва на подручју општине Косјерић и функционише као организациона јединица Здравственог центра Ужице. У саставу Дома здравља ради и Здравствена станица у Варди, где здравствену заштиту остварују становници са подручја три месне заједнице Варде, Годечева и Маковишта. Зграда Дома здравља је изграђена 1977.године и обухвата радни простор укупне површине око 2000 м² који се састоји од:

- лекарских и стоматолошких ординација
- лабораторије, рендген службе и патронажне службе
- простора за саветовалишта, интервенције и ултразвучне кабинете
- чекаоница за пацијенте
- економског дела (котларница, вешерница, гаражни део, магацини)
- административног дела (правна и економска служба)

Када је у питању опрема Дома здравља може се констатовати да је стање задовољавајуће, испуњени су услови у погледу минимума опреме потребне за обављање делатности. У претходних неколико година, донацијама међународних организација, домаћих предузећа, установа, Министарства и Скупштине општине извршена је набавка опреме: два ултразвучна апарата, стоматолошке столице, ЕКГ апарата, комби возила за превоз пацијената уз адекватно медицинско збрињавање на терену и у току транспорта, путничког возила за потребе кућне неге и палијативног збрињавања и возила за превоз пацијената на дијализу, рачунара и др. Такође, извршени су значајни радови на реконструкцији и адаптацији водоводне и канализационе мреже, замени унутрашње столарије, уређењу санитарних просторија и кречењу свих унутрашњих просторија. У току је израда пројектне документације за реконструкцију фасаде у циљу побољшања енергетске ефикасности објекта, ради подношења одговарајућих апликација код надлежних институција Републике и општине.

По питању опреме, Дом здравља је суочен са проблемом недостатка санитетских возила за хитне медицинске интервенције и транспорт у друге здравствене установе, као и возилом за превоз пацијената на дијализу. По питању инвестиционог одржавања, неопходни су радови на реконструкцији инсталација и постројења за централно грејање и електроинсталација.

Здравствене услуге пружају се пацијентима непрекидно у току 24 часа, сменским радом и ноћним радом хитне службе када се збрињавају сви пацијенти уз могућност транспорта санитетским возилима уз стручну медицинску пратњу.

У обављању здравствене делатности на примарном нивоу Дом здравља промовише здравље и пружа превентивне, дијагностичке и терапијске услуге за све категорије становника из: опште медицине, педијатрије, гинекологије, хитне медицинске помоћи, кућне неге и лечења, ултразвучне дијагностике, поливалентне патронаже, здравствене неге, стоматологије и лабораторијске дијагностике. У циљу ефикаснијег и рационалнијег обављања делатности у Дому здравља су систематизовани одсеци и образују службе, и то:

- Служба за здравствену заштиту деце и жена са поливалентном патронажом
- Служба за здравствену заштиту одраслих

- Служба за здравствену заштиту радника
- Служба за стоматолошку здравствену заштиту
- Служба за радиолошку и лабораторијску дијагностику
- Заједничке службе

У Дому здравља је запослен 61 извршилац што је за 20 мање од броја прописаног Правилником о систематизацији. Доктора медицине, специјалиста и стоматолога има 15, а медицинских и стоматолошких сестара – техничара 32, што према броју становника значи да један доктор долази на 806 становника. У Служби за здравствену заштиту одраслих становника запослено је 8 доктора медицине (4 специјалиста опште медицине), а један доктор медицине се налази на специјализацији. У односу на укупан број одраслих становника, један доктор медицине долази на 1.415 одраслих становника, или 1.617 становника, без доктора који је на специјализацији, што је преко важећих норматива Министарства здравља РС.

2.2.1.4. СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА

Статутом општине је предвиђено да општина преко својих органа, а у складу са Уставом и Законом утврђује испуњеност услова за пружање услуга социјалне заштите, доноси прописе о правима у социјалној заштити и обавља послове државног старатеља. Општинска управа, као јединствена служба, бави се пословима из области социјалне заштите, директно или индиректно, кроз следеће унутрашње организационе јединице или одељења:

- Одељење за привреду, локално економски развој, финансије и буџет
- Одељење за послове органа општине, општу управу заједничке послове и друштвене делатности
- Одељење за урбанизам, изградњу, инспекцијске послове, комунално стамбене и имовинско правне послове

За послове социјалне заштите ангажована су три службеника који омогућавају остваривање права и обавеза ученика и родитеља као што су право на стипендију, право на дечији додатак, право на родитељски додатак, пријем, обраду и израда предлога аката о додели солидарних и других видова социјалне помоћи, послови сарадње са синдикалним организацијама запослених и са институцијама социјалне и здравствене заштите идт. У циљу унапређења социјалне заштите, Скупштина општине је у јулу 2008. године донела Одлуку о сталним радним телима скупштине општине Косјерић, која су утврђена Статутом општине. Једно од сталних радних тела је и Савет за социјална питања који разматра проблематику из области социјалне политике, и заједно са Центром за социјални рад и Црвеним крстом учествује у решавању социјалних случајева са посебним акцентом на најугроженије категорије становништва. Савет има председника и шест чланова које именује Скупштина из реда одборника и грађана.

ЦЕНТАР ЗА СОЦИЈАЛНИ РАД

Кључни носилац социјалне заштите у општини је **Центар за социјални рад**, основан 1985. године и своја овлашћења врши у складу са Законом о социјалној заштити, Породичним законом, Законом о спречавању насиља у породици и другим законима и правилницима који регулишу област породично-правне и социјалне заштите грађана.

Средства за задовољавање основних права по Закону о социјалној заштити обезбеђују се из буџета Републике Србије, а за права у области социјалне заштите за чије је остварење је надлежна локална самоуправа средства се обезбеђују у буџету јединице локалне самоуправе на основу Одлуке

о правима и услугама грађана из области социјалне заштите. Центар за социјални рад у оквиру јавних овлашћења, а у складу са законом:

- процењује потребе и снаге корисника и ризике по њега и планира пружање услуга социјалне заштите
- спроводи поступке и одлучује о правима на материјална давања и о коришћењу услуга социјалне заштите
- предузима прописане мере, покреће и учествује у судским и другим поступцима води прописане евиденције и стара се о чувању документације корисника.

У складу са својим капацитетима Центар за социјални рад је овлашћен да пружа услуге социјалног рада и обавља и друге стручне послове из области социјалне заштите, а који се односе на:

- откривање и праћење социјалних потреба грађана и проблема у области социјалне заштите
- развој и унапређење превентивних активности које доприносе спречавању и сузбијању социјалних проблема и задовољење социјалних потреба грађана
- организацију, координацију и реализацију одговарајућих облика социјалне заштите и непосредно пружање услуга социјалне заштите и социјалног рада
- пружање дијагностичких услуга, спровођење одговарајућег третмана, саветодавно-терапијске услуге као и стручну помоћ корисницима
- остваривање права из породично–правне заштите, за које је центар за социјални рад надлежан као орган старатељства (давања мишљења суду о повери малолетне деце, стављање деце без родитељског старања под старатељство, надзор родитељског права, спроводи заштиту деце без родитељског старања, усвојења, даје мишљење суду о склапању малолетничких бракова и др.)
- вођење евиденције, као и комплетне документације о пруженим услугама и предузетим мерама у оквиру своје делатности.

Број корисника услуга Центра за социјални рад према подацима из годишњих извештаја за последње три године, представљен је у табели:

Корисници по узрасту	Број корисника на активној евиденцији током 2014. године			Број корисника на активној евиденцији током 2015. године			Број корисника на активној евиденцији током 2016. године		
	м	ж	Укупно	м	ж	Укупно	м	ж	Укупно
Деца (0-17)	55	67	122	66	58	124	68	57	125
Млади (18-25)	20	32	52	18	59	77	17	33	50
Одрасли (26-64)	125	139	264	108	158	266	137	183	320
Старији (65 и више)	51	113	164	48	94	142	48	86	134
Укупно	251	351	602	240	369	609	270	359	629

Табела 16. Број корисника Центра за социјални рад по категоријама

Број лица која су на евиденцији Центра због коришћења једне или више услуга социјалне и поодичне-правне заштите бележи стални благ раст. Повећање броја корисника је последица тешке материјалне ситуације у друштву која утиче на појаву и других проблема као што су поремећени породични односи, насиље у породици, повећан број развода, малолетничка делинквенција. Број корисника права и услуга са градског и сеоског подручја је равномеран.

Највећи број корисника су породице које користе једнократне новчане помоћи и новчану социјалну помоћ, а у благом повећању су и лица која се одлучују за смештај у домове за старе.

Повећане активности усмерене ка спречавању насиља у породици на државном нивоу довеле су до значајног повећања броја корисника који су жртве породичног насиља. До пре три године број корисника жртава сумње на насиље и насиља био је испод десет, а у 2016. години број корисника којима је Центар пружао подршку у превазилажењу партнерских и других породичних проблема везаних за насиље био је дупло већи.

ЦРВЕНИ КРСТ

Црвени крст Косјерић је хуманитарна, независна и добровољна организација која је основана 21.09.1948.године као општинска организација. Све активности Црвеног крста су усмерене према потребама најугроженијих категорија становништва.Човек је у првом плану када се ради како о конкретној материјалној помоћи људима у стању потребе или у невољи тако да им се кроз едукативне превентивне и промотивне програме омогући стицање знања и вештина корисних за живот и рад.

Основни принципи деловања организације Црвеног крста Косјерић су пружање помоћи угроженим лицима, стална брига о старима и болесним, здравствено–васпитно образовање омладине и одраслих, тражење несталих лица, припрема становништва за деловање у ванредним и другим ситуацијама, обука из прве помоћи и самопомоћи, кућна нега, организовање снабдевања и смештаја становништва.

Црвени крст у Косјерићу у оквиру редовних календарских активности има распоред активности по месецима и то: Акције - Један пакетич пуно љубави, Пакет за новорођену бебу, Недеља Црвеног крста, Светски дан ДДК, безбедност деце у саобраћају, трка *За срећније детињство*, борба против пушења, борбе против насиља над старијима, Прва помоћ, недеља солидарности, светски дан борбе против AIDIS-а, међународни дан волонтера, борбе против болести зависности, и др. Учесници свих активности су подмладак и омладина Црвеног крста кроз волонтерски рад.За бољи и квалитетнији рад волонтера потребно нам је више анимација за младе као и простор за стална дружења.

Организацију Црвеног крста Косјерић чине чланство по Месним заједницама, предузећима и школама. У стручној служби су запослена три радника. Локлна самоуправаје обезбедила две канцеларије и магацински простор, а поред тога Црвени крст поседује и једно путничко возило.

2.2.1.5. КУЛТУРА

Културни садржаји углавном су у вези са туризмом и манифестацијама које се традиционално организују у општини Косјерић. Поред Туристичке организације Косјерић, најзначајнији актер у области културе је Нарадона библиотека Сретен Марић.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА КОСЈЕРИЋ

Библиотека у Косјерићу је почела са радом 1946. године, са скромним фондом књига у просторијама предратне основне школе. 1979. године пресељена је у тек основани Дом културе, у простор у којем функционше и данас. У складу са новом законском регулативом, 2002. године Народна библиотека Косјерић оснива се као самостална установа, која од 2011. године носи име академика Сретена Марића. С обзиром на то да је једина установа културе у општини, Народна библиотека поред своје основне, обавља и друге делатности (извођачке уметности, уметничко стваралаштво, приказивање кинематографских дела, делатност галерија и збирки, издавање књига, часописа и перодичних публикација), па је самим тим најзначајнија установа културе у Косјерићу. Поред простора за основну делатност, библиотека има велику салу са 336 места и позорницу површине 140 м², а хол од 145 м² служи и као галеријски простор.

Народна библиотека Косјерић располаже солидним књижним фондом и функционише према савременим принципима пословања у библиотекарству. Фонд је добро очуван и броји укупно 44.372

публикације. Поред дечијег и одељења за одрасле, библиотека поседује завичајну збирку која има 600 публикација и три легата: легат завичајног писца Милована Витезовића, легат Милијана Поповића и легат слика Лизе Марић Крижанић. Због недостатка средстава, фонд се попуњава са око 50% у односу на стандард за библиотеке ове величине, а из истог разлога библиотека не набавља ни једне дневне новине.

ЧОБАНСКИ ДАНИ

Сигурно најпознатији културни догађај у општини Косјерић јесте манифестација *Чобански дани*, која се традиционално организује већ 36 година. Чобански дани су најзначајнија, традиционална, званично призната и афирмисана манифестација, која се сваке године одржава у јулу, данима око Петровдана и Павловдана. Значај одржавања манифестације је у подстицању, неговању и промоцији изворног народног стваралаштва. Већ три и по деценије ова манифестација окупља велики број учесника и посетилаца, чувајући од заборава народно благо. *Чобански дани* су истовремено и прилика за успостављање партнерских, пријатељских, културних, привредних и туристичких веза међу градовима, селима, привредним субјектима.

ИНТЕРНАЦИОНАЛНИ АРТ КАМП У КОСЈЕРИЋУ

Већ 14 година Удружење K-Town Group организује Интернационални арт камп у Косјерићу, који окупља младе уметнике из целог света. Они кроз уметничко изражавање исказују форме, облике, и догђаје који су у међусобној корелацији и који се међусобно обогаћују новим значењима. Кроз овај вид интеракције, Косјерић постаје место културног плурализма где се сусрећу различите културе које својом аутентичношћу доприносе да Косјерић у току две недеље постане културно интерактивно место, које ће новим уметничким интервенцијама и перформансима у јавном простору становницима Косјерића омогућити богатију и динамичнију културну сцену. Пред различитих сесија на којим аучествују страни и домаћи уметници, сваке године се организује и дечија радионица намењена најмлађима који имају прилику да покажу своју креативност.

Поред ентузијазма Удружења K-Town Group, камп је постао традиционална захваљујући подршци коју организаторима пружају приватни и јавни сектор: Млади истраживачи Србије уз подршку Министарства омладине и спорта кроз програм МЛАДИ СУ ЗАКОН, Титан цементара Косјерић, Општина Косјерић и друга локална предузећа.

2.2.1.6. СПОРТ И РЕКРЕАЦИЈА

Косјерић, због своје повољне надморке висине (420м), географског положаја и могућности коришћења два фудбалска терена са ноћним осветљењем, две спортске хале са 500 места, олимпијског базена, мини пич терена и терена за мале спортове и то све у кругу од пар стотина метара, поседује све предуслове како за целогодишње спортске садржаје у самом граду, тако и за развој спортско-рекреативног туризма. Потребе грађана и ученика основних и средњих школа у области спорта задовољавају се кроз:

- учешће ученика основних и средњих школа на такмичењима на школском, општинском, међуопштинском и републичком нивоу
- активно и организовано бављење спортом у спортским клубовима и учешће у општинским, окружним, међуокружним и државним такмичењима
- учешће одабраних спортиста на МОСИ играма, које имају карактер међународног такмичења
- активно учешће рекреативаца кроз коришћење спортске хале, школских физкултурних сала, и осталих отворених површина намењених спорту.

Општински органи, у непосредној сарадњи са Спортским савезом, афирмишу и подржавају спортске активности које су од интереса за спорт у Општини Косјерић. Афирмација спортских

манифестација и активности се огледа пре свега у предузимању активности ради унапређивања и омасовљавања спорта, учествовања у обезбеђивању услова за развој врхунског спорта у спортским гранама које негују чланови Савеза, пружању стручне помоћи у унапређењу рада у спортским организацијама и подстицању рада у спорту додељивањем награда и признања.

Преглед спортских манифестација и приредби од значаја за општину Косјерић који се финансирају из буџета општине:

Манифестација/приредба	Карактер	Број учесника	Извори финансирања
МОСИ ИГРЕ	међународни	10	буџет локалне самоуправе
МЕМОРИЈАЛНА ТРКА СВЕТОМИР ЂУКИЋ	национални	1000	буџет локалне самоуправе
ТУРНИР У МАЛОМ ФУДБАЛУ	међуопштински	1000	буџет локалне самоуправе
ТУРНИР УЛИЧНИ БАСКЕТ	међуопштински	300	буџет локалне самоуправе
СВИ НА БИЦИКЛЕ, у склопу акције <i>Шта знаш о саобраћају?</i>	локални-породични	500	буџет локалне самоуправе
ДАНИ ФУДБАЛА (Сеча Река, меморијални турнир Ђоко Продановић)	регионални	100	буџет локалне самоуправе
НОВОГОДИШЊИ СТРЕЉАЧКИ ТУРНИР	међуопштински	40	буџет локалне самоуправе
БОЖИЋНИ ТУРНИР У МАЛОМ ФУДБАЛУ	регионални	300	буџет локалне самоуправе
ИЗБОР СПОРТИСТЕ КОСЈЕРИЋА	локални		буџет локалне самоуправе
ЈЕСЕЊИ КРОС	локални	600	буџет локалне самоуправе
КОШАРКАШКИ ТУРНИР	регионални	60	буџет локалне самоуправе

Табела 17. Спортске манифестације у Косјерићу

Највећи колектив је Цементара која је у власништву Грчке компаније Титан и највећи је донатор спортских клубова и спортских манифестација у општини Косјерић. Поред мушког кошаркашког и женског одбојкашког клуба који се такмиче у 1. Српској лиги, у Косјерићу се успешно такмиче фудбалери, каратисти, стрелци, риболовци, планинари.

Клуб	Млађе категорије	Сениори
Кошаркашки клуб <i>Црнокоса</i>	90	18
Женски одбојкашки клуб <i>Црнокоса</i>	60	15
Фудбалски клуб <i>Црнокоса</i>	120	22
Фудбалски клуб <i>Сечица</i>	-	16
Клуб малог фудбала <i>Косјерић</i>	-	16
Удружење спортских риболоваца <i>Скрапеж</i>	10	50
Планинарско еколошко друштво <i>Субјел</i>	30	30
Карате клуб <i>Црнокоса</i>	60	-
Спортска дружина <i>Око Соколово</i>	20	-

Укупно:	390	167
---------	-----	-----

Табела 18. Спортски клубови у Косјерићу и број чланова

СПОРТСКИ КЛУБОВИ, САВЕЗИ

Најстарији клуб у Општини Косјерић је Фудбалски клуб *Црнокоса* основан 1923. године, а истовремено је један од најстаријих клубова у Златиборском округу. Данас фудбалски клуб броји више од 100 чланова од пионирске, јуниорске, кадетске и сениорске селекције. Један од клубова са дугогодишњом традицијом је и фудбалски клуб *Сечица* из Сече Реке који је основан 1956. године. Све до 1986. године клуб се такмичио у Општинској лиги Косјерић, док екипа данас наступа у лиги Златиборског округа. Први кошаркашки клуб формиран је 80-тих година прошлог века. Прва оснивачка скупштина одржана је половином 1982. године и клуб добија назив КК *Црнокоса* Косјерић. Кошаркашки клуб региструје се у Кошаркашком савезу Југославије – Титово Ужице где се од 1983. године региструју играчи који наступају за клуб. Од регистрације па до 2002. године Клуб се такмичио са млађим категоријама у републичким регионалним лигама, а први тим у тзв. *бетон лигама* са променљивим успесима.

Поред ова три наведена и најстарија клуба у општини Косјерић данас постоји и ради још шест спортских клубова и то: женски одбојкашки клуб *Црнокоса*, клуб малог фудбала *Косјерић*, удружење спортских риболоваца *Скрапеж*, карате клуб *Црнокоса*, планинарско еколошко друштво *Субјел*, спортска дружина *Око соколово*.

Спортски клубови у Косјерићу окупљају око 300 деце (198 дечака и 99 девојчица). Финансирају се из општинског буџета (6 милиона динара на годишњем нивоу) и од спонзора. Титан цемента је један од највећих спонзора спортских активности у општини Косјерић и на годишњем нивоу издваја 6 милиона РСД за ове намене.

У следећој табели су приказани су постојећи спортски објекти у општини Косјерић:

ГРАДСКО ПОДРУЧЈЕ		СЕЛА - ОСНОВНЕ ШКОЛЕ	
Спортско-рекреативни центар	Фудбалски стадион (велики фудбал, 2 терена)	Сеча река	мали фудбал, одбојка
	Олимпијски базен (пливање)	Зарићи	одбојка
	Мали спортови (мали фудбал, кошарка, одбојка)	Парамун	одбојка
	Мини пич терен (мали фудбал)	Скаваци	кошарка, одбојка
	Спортски терени (мали фудбал, кошарка, одбојка)	Радановци	одбојка
	Спортска хала (мали фудбал, кошарка, одбојка)	Субјел	кошарка, одбојка
Основна школа	Спортска хала (мали фудбал, кошарка, одбојка)	Тубићи	одбојка
Мито Игумановић	Спортски терени (мали фудбал, кошарка, одбојка)	Ражана	мали фудбал, одбојка

Табела 19. Постојећи спортски капацитети у општини Косјерић

2.2.1.7. МЕДИЈИ И ИНФОРМИСАЊЕ

Поред повремених информација које пружају регионалне ТВ станице ЛАВ Ужице и Телемарк Чачак, Радио 106 је једини локални извор информисања грађана. Медија центар је сада у склопу приватног радија 106. Радио Косјерић или ЈП Информативни центар Косјерић је угашен на основу

Одлуке о престанку постојања 17. децембра 2015. године. Штампаних медија на локалном нивоу нема.

2.2.1.8. МЛАДИ

Према статистичким подацима, популација младих у општини Косјерић чини 23% од укупног броја становника (2.786). Одлазак младих на школовање и студије у друге крајеве представља велики проблем за Косјерић, јер углавном не враћају, што додатно доприноси веома израженој депопулацији. Општина Косјерић је до 2014. године формално имала **Канцеларију за младе**, која се у складу са Правилником у унутрашњој организацији и систематизацији радних места, бавила питањима младих, подстицањем младих да заједно учествују у друштвеним дешавањима, сарадњом младих и обезбеђивањем услова за учешће у доношењу одлука кроз одрживи институционални оквир. Међутим, доношењем новог Правилника о систематизацији, укинута је *Канцеларије за младе*, тако да је подршка младима сведена је на рад рефернта чија је примарна улога помоћ за учешће и писање пројеката.

У том смислу потребно је да општина Косјерић предузме неопходне кораке за израду **Локалног акционог плана за младе**, кроз који би се дефинисале активности неопходне за развој ефикасног формалног и неформалног образовања младих, унапређење здравља, подстицање запошљавања, самозапошљавања и предузетништва, повећање квалитета живота и положаја младих, у складу са основним циљевима који су усмерени на очување популације општине Косјерић.

2.2.1.9. НЕВЛАДИН СЕКТОР

Према подацима Агенције за привредне регистре, у Косјерићу постоји 38 активних организација грађанског друштва, које су углавном основана до 2014. године. Ова удружења покривају следеће области: културу, социо-хуманитарну делатност, екологију и очување животне средине, помоћ и подршку особама са инвалидитетом, образовање, спорт, неговање традиције и обичаја, људска и мањинска права и др. За Косјерић су посебно значајни *КУД Максим Марковић* и *КУД Дукат*, који окупљају велики број деце и омладине, која на овај начин чувају и негују културу и традицију нарадоног стваралаштва. Треба поменути и да је у 2016. години основано Удружење грађана **Водњика**, које је усмерено на неговање српске традиције, посебно старих напитака и традиционалне хране. Као одговор на најаву изградње постројења за спаљивање комуналног отпада у цементари Титан, грађани су у 2017. години основали **Еколошки покрет Косјерић**, који се противи изградњи овог постројења. На општинским конкурсима за подршку организацијама цивилног сектора конкурише укупно 38 удружења. Поред спортских, као веома активне треба истаћи: **Удружење СОС Косјерић**, **Ловачко удружење** и **Удружење учитеља Косјерић**.

Удружење **K-town group** сваке године организује у Косјерићу интернационални арт камп који се обично одржава у временском периоду од 27. јула до 11. августа 2017. године. Учесници кампа распоређени су у три радионице: позоришна радионица, радионица мурала и графита и музичка радионица. У току две недеље, колико траје арт камп, становници Косјерића угосте преко 30 учесника који долазе из Мексика, Тајвана, Аргентине, Италије, Шпаније, Белгије, Холандије, Северне Ирске, Швајцарске, Француске, Јапана, Немачке. Кроз овај вид интеракције, Косјерић постаје место културног плурализма где се сусрећу различите културе које својом аутентичношћу доприносе да Косјерић у току две недеље постане културно интерактивно место, које новим уметничким интервенцијама и перформансима у јавном простору становницима Косјерића омогућава богатију и динамичнију културну сцену.

Општина од 2015. године редовно расписује конкурсе за подршку организацијама цивилног друштва са територије општине Косјерић, и то за следеће области: социјална заштита, култура, млади и остало. На овај конкурс аплицира велики број удружења. Међу њима свакако су активна *Ловачко удружење, Друштво пчелара Миладин Зарић Мишо, Удружење учитеља, Општинска организација потомака ратника ООР 1912-1920 Генерал Љубомир Марић, Клуб удружених пензионера, Општинско удружење бораца НОР-а 1941-1945 и 1999. године Косјерић, Добровољно ватрогасно друштво, Удружење волонтера СОС-КОС Косјерић, Општинска организација савеза слепих Србије – Косјерић и Друштво за церебралну и дечију парализу Косјерић.*

2.2.2. ДРУШТВЕНИ РАЗВОЈ - SWOT АНАЛИЗА

СНАГЕ	СЛАБОСТИ
+ јединственост локалног менталитета + снажан осећај локал патриотизма + оптималан ниво инфраструктурних капацитета за примарну здравствену заштиту + покренут поступак лиценцирања услуга за геронтолошку службу и личног пратиоца + 3 легата у Народној библиотеци + традиција у организацији Арт кампа и Чобанских дана + постојање 2 културно -уметничка друштва која окупљају бројно чланство + заинтересованост дијаспоре за инвестирање у развој Косјерића + активно Удружења Косијераца у Београду + подршка локалне самоуправе + добра сарадња са локалним институцијама + културне манифестације у општини + солидна инфраструктура спортских терена + повољан географски положај	– неусклађеност потреба тржишта рада и постојећих образовних профила – лоша демографска слика (забрињавајући трендови страосне и образовне структуре становништва) – континуирана миграција становништва – дестимулативна клима на локалном нивоу за повратак младих који завршавају студије – недостатак кадрова (лекара специјалиста) у примарној здравственој заштити – непостојање сигурне куће у Косјерићу – мала издвајања локалног буџета за културу и препознавање значаја културе у локалном буџету за унапређење квалитета живота становништва – недостатак културних садржаја, субјеката, кадрова – недовољан омладински активизам – неадекватна партиципација цивилног друштва у животу локалне заједнице – незаинтересованост младих да се укључе у друштвене токове – миграција младих ка већим градовима
ШАНСЕ	ПРЕТЊЕ
✓ увођење дуалног образовања у складу са потребама локалне привреде ✓ регионални концепт управљања друштвеним развојем ✓ спремност локалне привреде да спонзорише/финансира културне активности ✓ нови конкурси за доделу фреквенција локалним медијима ✓ државни програми подршке за културу, туризам ✓ покретање омладинских удружења у општини ✓ постојање националних и међународних	× неусаглашеност националне образовне политике са интересима локалних заједница × неусклађеност националних политика у здравству са потребама локалне заједнице × повећање броја корисника социјалне заштите × велика незапосленост младих × смањење буџета за активности младих × смањење трансфера са републичког нивоа и последично издвајања за културу

фондова за финансирање пројеката у области културе, социјалне заштите и инклузије	
---	--

2.3. ЖИВОТНА СРЕДИНА

2.3.1. ОПИС ТРЕНУТНЕ СИТУАЦИЈЕ

Стање животне средине у општини Косјерић је директно условљено са неколико фактора: интензитетом и врстом привредних активности, односом локалне самоуправе према управљању примарним комуналним системима, односом локалног становништва према природним ресурсима и, на крају, климатским променама које су већ дуже време наша реалност и не могу се порећи.

Када је реч о привредним активностима, свакако се производња цемента и експлоатација дијабаза, производња боја и лакова, површинска обрада метала и прерада пољопривредних производа, највише доводе у везу са негативним утицајима на животну средину, при чему треба имати у виду да већи привредни системи истовремено издвајају значајна средства за ублажавање последица таквог деловања (филтери ваздуха, пречишћивачи отпадних вода, заштитни зелени појасеви...).

Управљање основним комуналним системима на нивоу локалне самоуправе и јавних предузећа оставља доста простора за унапређење и развој. Овде се превасходно мисли на сегменте који уопште нису третиран, попут пречишћавања комуналних отпадних вода, али и на оне који су у примени али недовољно ефикасно, попут: управљања комуналним отпадом и посебним токовима отпада (анимални, опасни, грађевински...), затим система даљинског грејања и канализационих система. Свакако не треба занемарити ни индивидуалне утицаје које становништво врши на природне ресурсе, попут: неефикасне употребе огревног дрвета, неадекватне употребе вештачких ђубрива и пестицида, енергетске неефикасности објеката становања и сл.

Сви набројани утицаји су у домену човека и могу се, у већој или мањој мери, ублажити превентивним деловањем и адекватним стратешко-планским приступом, чему и овај документ треба да послужи. Ипак, присутни су и утицаји на које немамо могућност деловања, а који могу извршити пресудан притисак на животну средину једне локалне заједнице. Реч је о климатским променама које годинама уназад, узимају данак и у општини Косјерић, остављајући озбиљне последице на стање животне средине (поплаве, клизишта, пожари), истовремено угрожавајући неке од највреднијих општинских ресурса, попут пољопривредног земљишта. Иако са ограниченим утицајем на климатске промене, локална заједница на њих мора бити спремна и колико год је то могуће мора их узети у обзир у сваком од процеса доношења стратешких одлука. Општи је утисак да се стање животне средине у општини Косјерић, суштински не разликује од других општина региона и да ова заједница дели исте или сличне проблеме које имају и други, уз одређене специфичности којима се може похвалити и на којима базира будући развој. Неке од њих су детаљније објашњене у тексту који следи.

2.3.1.1. КЛИМА И РЕЉЕФ

Ово подручје карактерише умерено – континентална клима са умерено топлим летима и умерено хладним зимама, благим и дугим прелазним добима. Само највиши делови територије (преко 800 мнв) имају слабије изражена обележја субпланинске климе, где су лета прохладна, зиме оштре, а температурне амплитуде мале са топлијим јесенима од пролећа. На подручју општине Косјерић уочава се и веома правилан годишњи ток температура ваздуха са минимумом у јануару и максимумом у јулу, што се поклапа са периодом максималне вегетације. Период вегетације у овој

области се креће од 220-260 дана. Влажност ваздуха на подручју општине је минимална у априлу (око 71%), а максимална у децембру (око 86%) што је последица обилних падавина које се излучују у виду кише и снега и ниских температура ваздуха. Просечна годишња количина падавина износи 778 mm, максимални просек је у мају (94 mm), а минимум у фебруару (48 mm). У вишим пределима број снежних дана је 94. Однос између најкишовитијег месеца и месеца са најмањом количином падавина се креће око 2:1. Веће количине падавина у урбаном делу општине, Сечој Реци и Бјелоперици, које се налазе на нижој надморској висини, објашњавају се њиховим положајем заштићеним од ветрова. Просечна годишња облачност на подручју општине Косјерић је 65% покривености неба, док се бележи приближно 2.000 сунчаних сати годишње. Најмања просечна облачност је у августу (46%), а највећа у новембру (81%). Период појаве слане на подручју општине Косјерић је од септембра до маја, са најчешћим јављањем у марту - у просеку 9,1 дана. Просечан први дан са појавом слане је 12. октобар а последњи је 4. мај, тако да просечно трајање периода без слане износи 161 дан. Појава града везана је за краћи период и уже подручје деловања. Просечно се јавља један дан годишње са највећом учесталošћу појаве у јулу од 0,3 дана. Некада прође и више година без појаве града. Појава ветра је највећа зими а најмања у пролеће. Најређе се јављају јужни ветрови, док је најчешћа појава ветра из правца северозапада. Највећа средња брзина ветра јавља се у априлу 1,8 метара у секунди, а најмања у децембру 0,7 метара у секунди.

У географском погледу то је брдско-планинско подручје. Косјерићка котлина ограничена је са североистока обронцима Маљена, на југоистоку је Честобродица, на југозападу Црнокоса, а на западу Јелова Гора. Врх Дрмановина достиже висину од 1022 м. Само насеље Косјерић је на 420 мнв (највиша ката у насељу је 435 мнв).

Анализом геоморфолошких црта овог подручја издвајају се две целине – алувијална равна Скραπεжа и брдско-планинско подручје, са највишом надморском висином у северозападном делу. Условно подручје општине се може поделити на четири геоморфолошке подцелине, и то: део планинског венца са подножјем (од Повлена на западу до Маљена на истоку), слив Сече Реке са специфичним рељефом (изграђен од палеозојских стена), слив Скραπεжа узводно од Косјерића и Косјерићки и Ражанско-скакавачки басен. Овим подцелинама се могу додати алувијалне наслаге заступљене у долинама већих река.

Положај и развој града условљени су долином реке Скραπεж и котлинским проширењем у њој. Котлину је усекла река Скραπεж са притокама - Поток Лимац и Река Кладороба. Само насеље је формирано на речној тераси, која благо прелази у падине Маљена и Повлена. Насеље се шири према брду и спушта у алувијалну равну реке.

2.3.1.2. ЗЕМЉИШТЕ

Од геоморфолошких карактеристика општине Косјерић могу се истаћи бројне долине са стрмим и благо нагнутим странама. Веће долине се налазе поред река: Скραπεж, Сечица, Кладороба, Годљевача, Тмуша, Реновица, Ражанска река и Полошница. Већи део општине се ипак налази на брдско-планинском подручју где надморска висина прелази 1000 м. Земљишни покривач у општини је разноврстан и неуједначен, а то је последица разних фактора који утичу на стварање земљишта, пре свега геолошког супстрата, орографске неуједначености, шароликости вегетације као и знатних хидротермичких разлика. Последица шароликог деловања наведених фактора је стварање земљишта која се према стадијуму свог развића могу поделити на генетски развијена, генетски млађа и неразвијена земљишта. У Косјерићу су најраспрострањенија млада и недовољно развијена земљишта: скелетна земљишта на серпентину и смеђе скелетоидно земљиште на шкриљцима.

Скелетна земљишта на серпентину погодују гајењу шума, углавном борових, а на пропланцима трава. Иако им се не поклања већа пажња, ливаде и пашњаци на овом земљишту су солидног квалитета. Смеђе скелетоидно земљиште на шкриљцима је најдоминантнија врста земљишта у

деловима изнад 800 m, претежно у југозападном делу општине. Ова земљишта, по свим својим особинама, предодређена су за шуме, ливаде и пашњаке. Уколико се ђубре, ова земљишта могу бити погодна за гајење воћа, кромпира и крмног биља. На просторима општине Косјерић највећи део земљишта је захваћен врло слабом ерозијом, али се за даље њихово коришћење поставља потреба увођења или проширивања заштитних противерозионих мера. Ово нарочито важи за њивске и пашњачке површине.

Међу заштићеним природним добрима, на основу Закона о заштити природе, на територији општине налази се само једно добро ове врсте и то Парк природе Клокочевац, на површини од 64 ара, над којим се стара ЈП Србијашуме. Истовремено, делови Подручја Плана детаљне регулације *Видик* припадају Ваљевским планинама које на основу Уредбе о еколошкој мрежи представљају подручје од међународног националног значаја за птице и одабрано подручје за дневне лептире, као и подручје на ком се планира заштита и врше прелиминарна истраживања.

2.3.1.3. РУДНА БОГАТСТВА

Рудно богатство општине претежно чине различите неметаличне сировине, међу којима по обиму и економском значају предњаче дијабаз и сировине потребне за производњу цемента: цементни лапорац, кречњак и глина. Рудна налазишта која експлоатише Цементара су Површински коп за експлоатацију лапорца и глине *Галовићи* и Површински коп за експлоатацију кречњака *Сува Врела*. Од 2013. године на ова два копа, на деловима на којима је завршена експлоатација, Титан Цементара Косјерић спроводи мере рехабилитације. Биолошка рекултивација, која је у току, омогућава стварање заштитног шумског појаса, спречавање ерозије, осигуравање стабилности земљишта, заштиту тла и регулацију отицања вода. Потрошња природних сировинских материјала (кречњак, лапорац, глина, боксит, природни гипс), услед повећане производње Цементаре, расте из године у годину и у 2016. је износила 580.622 тоне, док се процентуални удео секундарних сировина (пржени пирит, пепео, шљака, индустријски гипс) у потрошњи материјала смањује и прошле године је износио 10,29%.

Поред тога што се користе за производњу цемента, кречњачке наслаге се могу користити и као украсни и технички камен. Најзначајнија налазишта кречњака су на локалитету код Сувог Потока, у Тубићима и у Радановцима. Друге по значају су резерве квалитетног камена дијабаза који се употребљава у грађевинарству. Налазишта дијабаза су на локалитету Тавани и ширем подручју Букова, где се и врши његова експлоатација. Потом следе налазишта угља из групе тврдих лигнита у косјерићком терцијалном базену, на локалитету Тубићи, чија експлоатација није економски оправдана због чињенице да није хомоген, већ је прожет угљевитим глинама.

Осим наведених неметаличних сировина, Косјерић располаже и налазиштима металичних, међу којима свакако предњачи магнезит, који се јавља у виду орудњелих зона или већих маса у којима је заступљеност жица магнезита у распону од 15-30%. Магнезита највише има на подручју Ражане, Росића и Скакаваца. Досадашња сазнања указују и на присуство обојених метала: бакра, гвожђа, антимона, олово-цинка, при чему су неопходна детаљнија истраживања за економски оправдану експлоатацију. На бази детаљних истраживања, рудно лежиште извора Лајковаче оцењено је као перспективно са становишта бакроносности где просечан садржај бакра износи 1,2% уз 1 г/т злата и 2-22 г/т сребра.

2.3.1.4. ВОДНИ РЕСУРСИ

Генерално гледано цело подручје општине припада сливу Западне Мораве, при чему водно земљиште општине чине: Река Скрапеж, која је лева притока Ђетиње, затим Река Сечица, као прва већа десна притока Скрапежа, док се у косјерској котлини у Скрапеж улива Кладороба, настала спајањем Мионичке, Стојићке и Ражанске реке. Протицај Скрапежа износи од 3 до 5 м³ у секунди.

Уредбом о категоризацији водотока ова река је на свом току кроз општину Косјерић сврстана у водоток II категорије квалитета. Према доступним подацима, постројења за третман отпадних индустријских и фекалних отпадних вода поседује Титан Цементара Косјерић, док отпадне воде насеља и других индустријских објеката у знатној мери оптерећују воде ове реке и доводе до погоршања њеног квалитета. Основни узрок загађења су испуштање непречишћених отпадних вода из индустрије и канализације из домаћинстава. Колебање нивоа Скрапежа утиче и на ниво подземних вода како у Косјерићком пољу тако и у Пожешкој котлини па евентуална загађеност вода Скрапежа утиче на загађеност подземних вода наведених подручја, али и обрнуто. Такође, загађеност подземних вода је пре свега последица и неадекватне примене вештачких ђубрива и пестицида у пољопривреди, као и неадекватног третмана септичких јама у свим сеоским насељима. Посебно штетно дејство на квалитет вода имају и експлоатација дијабаза, процес површинске обраде метала цинчањем, као и прерада млека, које не прате адекватне мере третмана отпадних вода.

Општа карактеристика постојећих водотокова јесте њихов бујични карактер, што значи да у време јаких киша могу бити разорни по околни терен и насеља. На подручју општине у водопривредном смислу постоји уређен-регулисан водоток, делом реке Скрапеж и делом потока Лимац. Њихова природна корита су нестабилна, што условљава на терену велику кривудаост, рушење обала, честа изливања већих вода и сл. На овом подручју нема изграђених бујичних преграда.

На теренима општине Косјерић, у складу са геолошким саставом и литолошким карактеристикама, присутно је више типова акумулација подземних вода. То су, пре свега, карстни тип издани, затим пукотинске издани формиране у зонама распадања слабо водопрпусних и непрпусних стена и збијене издани у песковито-шљунковитим неогеним седиментима или у алувијалним наслагама река (како је њихов нанос релативно мале дебљине, 3-5 м, не може се рачунати на њихову већу издашност). Најјаче крашко врело је Таорско, које је каптирано и водоводом дугим 13 km вода се доводи до Косјерића. Изданска вода има одличан квалитет и испуњава све норме потребне за пијаћу воду.

Исправност пијаће воде, врши Завод за јавно здравље Ужице, као и у свим другим општинама Округа. Бактериолошком и физичко-хемијском анализом воде за пиће, током 2016. утврђен је највећи проценат бактериолошки неисправних узорака, од свих општина Округа - од анализираних 118 узорака било је неисправно 20 узорака или 16.9% (*податак преузет из документа "Анализа одабраних показатеља здравственог стања становништва на подручју Златиборског округа за 2016. годину"*).

Распоред природних извора подземних вода на територији општине је неравномеран, а квалитет вода неуједначен. Подручја која обилују природним изворима су Брдо Град са околином, Доњи Таор, Субјел и Букови, одакле потичу природно чисти водотокови већег броја потока и речица.

Косјерић има бројне изворе воде. Једно од њих је и Таорско врело које се налази на 700 мнв, а температура воде је од 10-15°C. Такође је познато и Скакавичко врело у селу Скакавци које је богато сумповитом водом лековитих својстава. Позната је и термална вода *Бањица* у Дубници где ради постројење за прераду и флаширање воде. Према извршеним анализама, подземне воде овог изворишта су без мириса и укуса, док се температура воде кретала од 23,8 до 25,3°C и према класификацији припада групи хипотерми ($T > 200^{\circ}\text{C}$). Вредност РН индекса ове воде, креће се од 7,0 до 7,6, што је сврстава у групу неутралних до слабо алкалних вода. Вредност тврдоће ове воде креће се од 15,2 до 17,7°dH и према класификацији припада доста тврдим водама (12-18°dH). Анализом је утврђено да је вода минерална хидрокарбонатно-калцијумско-магнезијумска.

Тестирањем и истражним радњама, утврђено је да у сливу Годљеваче и Дубнице постоје две засебне акумулације квалитетних подземних вода, процењене старости око 6000 година (подаци Института Руђер Бошковић из Загреба).

По Катастру Мини хидроелектрана из 1987. године на територији општине се налази 5 могућих локација за ова постројења, које су детаљније обрађене у табели:

Назив МХЕ	Слив	Главни Ток	Река	Инсталисани протицај (m ³ /s)	Пад (m)	Запремина акумулације (hm ³)	Снага (kW)	Годишња производња (x1000kWh)
Чарковићи	Дрина	Рогачица	Рогачица	0.394	131	0.00	385	1,716
Церје	3. Морава	Ђетиња	Скрапеж, Сеча Река, Тмуша	0.165	126	0.00	116	659
Парамун	3. Морава	Ђетиња	Скрапеж	0.660	51	0.00	269	1,074
ДоњиТаор	3. Морава	Ђетиња	Скрапеж	0.390	111	0.00	346	1,383
Сеча река	3. Морава	Ђетиња	Скрапеж, Сеча Река	3.090	35	15.50	667	1,676

Табела 20. Идентификоване локације за изградњу мини хидроелектрана

На основу исказане намере инвеститора, Скупштина општине Косјерић је, мимо локација датих у Катастру МХЕ, усвојила одговарајућа планска акта, за изградњу МХЕ *Ластва* на реци Забави, инсталисане снаге 500 kW и МХЕ *Годчево* на реци Рогачици у Годчеву, инсталисане снаге 412 kW.

2.3.1.5. ВАЗДУХ

На квалитет амбијенталног ваздуха сваке локалне заједнице, поред густине насељености и интензитета саобраћаја, утиче и близина и концентрација индустријских активности. У случају Косјерића то су превасходно производња цемента, боја и лакова, електропроводника, као и површинска обрада метала.

Један од извора загађења ваздуха у општини Косјерић јесте производна активност цементне индустрије (прашкасте материје, азотови и сумпорни оксиди). У цементној индустрији најзначајније изворе емисије прашкастих материја представљају емитери технолошког процеса - пећи, млинови и дифузни извори емисије који настају услед манипулације и транспорта материјала. Резултати континуалних мерења емисије прашкастих материја у самој Цементари, за 2017. годину су далеко испод законом прописаних граничних вредности (највеће вредности су измерене у јануару 2017. године - 10 mg/Nm³ у односу на 50 mg/Nm³ колико износи прописана гранична вредност). Емисије азотових оксида (NO_x) настају у процесима сагоревања на високим температурама и резултати редовних мерења ових емисија у 2017. години показују да највеће измерене вредности не прелазе 700 mg/Nm³ при чему су граничне вредности 1.200 mg/Nm³. Присуство сумпора у сировинским материјалима је основни узрок настајања емисија сумпорних оксида, који је опет узрочник настајања тзв. киселих киша, те је отуда важно да ове емисије буду на што нижем нивоу. Резултати редовних мерења у Цементари, у 2017. години показују да највеће измерене вредности не прелазе 2 mg/Nm³, у односу на 400 mg/Nm³ које закон ограничава (извор: <http://www.titan.rs/ekomonitor/2017>). Иако измерени параметри не прелазе граничне вредности прописане Законом, не може се порећи њихов негативни утицај на квалитет ваздуха.

Загађење ваздуха у градском насељу, такође је последица и грејања тј. рада градске котларнице, школских котларница, котларнице Дома здравља и индивидуалних ложишта. Котларнице у Косјерићу су распоређене по целом граду. Као енергент се користе чврсто (дрво и угаљ) и течено гориво (мазут и лож уље). Резултати мерења указују на повећан ниво чађи у зимском периоду. Поред

наведених, значајан извор загађења ваздуха је и саобраћај. Овај проблем је нарочито присутан дуж пута од Косјерића до цементаре и у самом градском подручју.

Ван градског подручја, на потезу Каоне, због експлоатације дијабаза и млевења истог, долази до повећања емисије прашкастих материја, са тенденцијом да се емисија повећа са отварањем нових рудника и дробиличних постројења.

За потребе општине, контролу квалитета ваздуха врши Завод за јавно здравље из Ужица и то:

- мерењем имисије таложних материја на шест мерних места (Основна школа, насеље Дуњићи, Црепана, Галовићи-гробље, Елкок-раскрсница, водоводно постројење)
- мерењем имисије тешких метала у таложним материјама (олово, кадмијум, никал, арсен, цинк) на два мерна места (Основна школа, Елкок-раскрсница)
- мерењем имисије суспендованих честица ПМ 10 на мерном месту Елкок-раскрсница
- мерењем имисије тешких метала у суспендованим честицама ПМ 10 (олово, кадмијум, арсен, никал) на мерном месту Елкок-раскрсница.

Резултати мерења квалитета ваздуха из 2016. године указују на следеће закључке:

- укупне таложне материје: у току 2016. године није забележено прекорачење максимално дозвољених месечних и годишњих вредности ни на једном мерном месту.
- метали у таложним материјама: годишње вредности за олово, кадмијум и арсен су испод максимално дозвољених вредности које дефинише немачки стандард TA LUFT, док су вредности за никал веће од дозвољених ($20,5 \mu\text{g}/\text{m}^2\text{dan}$ у односу на граничних $15 \mu\text{g}/\text{m}^2\text{dan}$)
- суспендоване честице фракције ПМ 10: средња годишња вредност прекорачује максимално дозвољене вредности за календарску годину ($47 \mu\text{g}/\text{m}^3$ у односу на граничних $40 \mu\text{g}/\text{m}^3$), при чему су и дневне вредности веће од дозвољених (тај индекс је $107,1/50 \mu\text{g}/\text{m}^3$ у односу на граничних $90,4/50 \mu\text{g}/\text{m}^3$). Наведена прекорачења су измерена у периоду трајања грејне сезоне, што доводи до закључка да се загађење које је присутно током целе године, додатно увећава услед неадекватног грејања стамбених и пословних простора и као такво прелази дозвољене вредности
- метали у укупним суспендованим честицама: средње годишње вредности за олово, арсен, кадмијум и никал су испод максимално дозвољених.

Мерења емисије таложних материја се врши и код рудника и дробиличног постројења *Интеркол* на Каони, на четири мерна места.

Мониторинг квалитета ваздуха, од 2010. до 2014. године вршен је посредством аутоматске мерне станице, која се налазила у систему мерних станица републичке Агенције за заштиту животне средине, на основу усменог договора представника општине Косјерић и Агенције. Преласком на буџетско финансирање Агенција од 2014. године није имала правни основ за ангажовање буџетских средстава за ту намену и од тада мерна станица није у функцији. Агенција и општина Косјерић су недавно започеле активности на ревитализацији мерне станице.

2.3.1.6. БИЉНИ И ЖИВОТИЊСКИ СВЕТ

Преко 70% површина се користи за разне пољопривредне активности тако да су и флора и фауна условљени гајеним културама и животињама. 9.574 ha је слободна површина и то су углавном континенталне листопадне шуме са пропланцима са добром травнатом покривеношћу. Од шумског дрвећа преовлађују: храст, граб, буква, јасен, јасика, липа, багрем, врба, јова, топола итд. Четинари су унети на обронке Дивчибара, Јелове Горе, Повлена вештачким пошумљавањем и најзаступљенији су бели и црни бор, смрча и јела. Аутохтони четинари су црни бор и клека. На територији постоје реалне могућности за коришћење споредних шумских производа, попут: шумских плодова, јестивих гљива, лековитог и ароматичног биља.

Осим изразите фрагментације животних станишта изазване пољопривредним активностима, шуме и други екосистеми су додатно фрагментирани густом саобраћајном инфраструктуром и другим видовима експлоатације и утицаја. Од високе дивљачи заступљени су срна и дивља свиња, а најмасовнији ниски сисари су: зец, лисица, твор, веверица и јазавац, док су још присутни: сиви пух, куна златица, куна белица, дивља мачка и шакал. Међу птичјим врстама истичу се: фазан, пољска јаребица, дивљи голуб гривнаш, грлица, гугутка, препелица, дивља гуска глоговњача, дивља гуска лисаста, дивља патка глугара, дивља патка крџа, сива чапља, барски петлован, барска кокица, креја, јастреб кокошар, гачац, шумска шљука и др. Изразито је развијена херпето-фауна (вододземци и гмизавци) поготово у кршевитим подручјима општине.

Трајно заштићене врсте дивљачи у ловиштима су: веверица, видра, хермелин, ласица, мрки твор, сове, соколови, орлови, гавран, јастребови (осим кокошара), вивак, чапље, црна рода, бела рода, детлић и птице певачице. Од рибљих врста најзаступљеније су: клен, скобаљ, поточна пастрмка, кркуша и кечига.

2.3.1.7. БИОМАСА

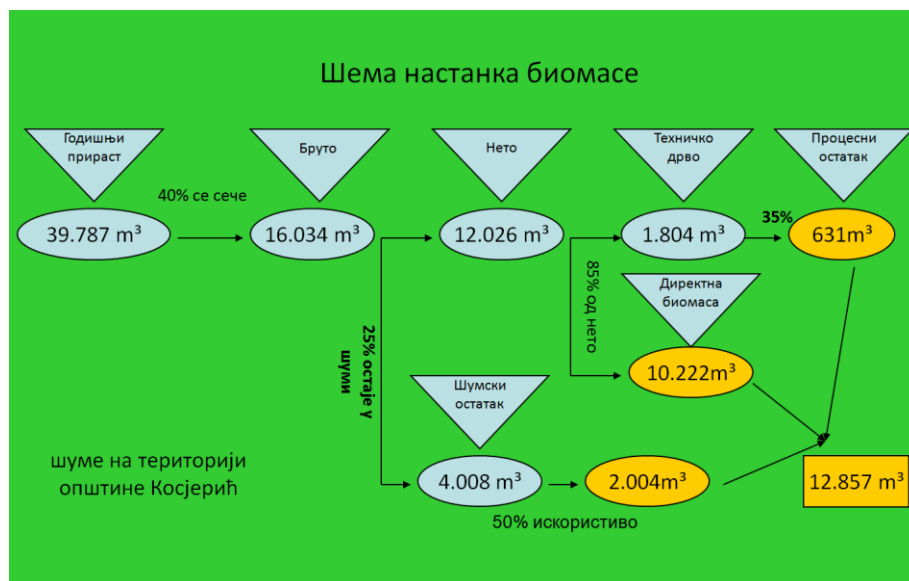
Од свих видова биомасе, дрвна је свакако најзаступљенија на територији општине и огледа се превасходно у потенцијалу шума које се простиру на 13.858 ha, што чини 38,7% укупне површине општине. Шуме у државном власништву се простиру на 5.773 ha (42%), док шуме у приватном власништву заузимају 8.085 ha (58%). Укупна дрвна запремина износи 2.470.456 м³, при чему лишћари доминирају у односу на четинаре (однос 85-15%). Годишњи прираст дрвне биомасе је 38.712 м³ (просек од 2,8 м³/ha), при чему план за годишњу сечу износи 14.725 м³ (38% од прираста) - Табела (подаци добијени од ЈП Србијашуме).

Из наведених података да се израчунати да је приближно 13.000 м³ дрвне биомасе на годишњем нивоу доступно за употребу у енергетске сврха - Графикон. Значајан део од ове количине подразумева огревно дрво које се већ користи у домаћинствима на територији општине, при чему искуства показују да се оно користи на неефикасан начин, а самим тим и у мери која превазилази реалне потребе, што оставља значајан простор за уштеде. Мањи део дрвне биомасе би могао доћи од дрво-прерађивачке индустрије и кроз доступни шумски остатак. Све наведено, у збиру, представља један ограничен извор дрвне биомасе као потенцијал за употребу, превасходно у енергетске сврхе, иако је њена намена могућа и у хортикултури, пољопривредној производњи и пратећим делатностима (малчирање парковских и пољопривредних површина у воћарству, простирка у узгоју домаћих животиња). У сваком случају са овим ресурсом треба озбиљно рачунати, из разлога што је обновљив и релативно лако доступан, при чему га и присутни тржишни трендови додатно афирмишу (повећана потрошња дрвог пелета у региону, нпр.).

	ДРЖАВНЕ		ПРИВАТНЕ		УКУПНО	
Површина/ha	5.381		8.085		13.466	
%	40		60		100	
Запремина	817.372		1.785.593		2.602.964	
%	68,6		68,6		100	
Структура запремине/м ³	лишћари	четинари	лишћари	четинари	лишћари	четинари
	434.762	382.609	1.758.809	26.784	2.193.568	409.393
%	53.2	46.8	98.5	1.5	84	16
Годишњи прираст/м ³	30.380 (3,8 м ³ /ha)		19.407 (2,4 м ³ /ha)		39.787 (3 м ³ /ha)	
Годишња сеча/м ³	9.498		5.536		15.034	

% од прираста	46,6	33,6	40,1
Удео техничког дрвета/%	12	22	15
Удео шумског остатка/%	30	20	25

Табела 20. Статистика стања шума на територији општине Косјерић

Графикон 8. Шема настанка биомасе

Пољопривредне биомасе свакако има, али су њени потенцијали неистражени, а самим тим ни економска оправданост експлоатације исте није доказана.

2.3.2. ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ - SWOT АНАЛИЗА

СНАГЕ	СЛАБОСТИ
+ очувано стање животне средине у руралним деловима општине + значајни капацитети квалитетног дијабаза + значајни капацитети кречњака и лапорца + изворишта подземних вода високог квалитета + оснивачи Регионалног центра за управљање отпадом Дубоко + оснивачи азила за псе у суседној општини Пожега + потписници Протокола о сарадњи општина Слива Западна Морава + разноликост биодиверзитета са ретким биљним и животињским врстама	– загађеност ваздуха (индустрија, становништво, топлански систем на мазут) – непостојање Централног постројења за пречишћавање отпадних вода – изостанак пречишћавања отпадних вода у експлоатацији дијабаза и прерађивачким делатностима – нелегална експлоатација природних ресурса (сиге, шљунка, камена) – непостојање мониторинга ваздуха са републичког ниво (од 2014.) – постојање "дивљих" сметлишта – недефинисани посебни токови отпада (грађевински, кланични, опасни...) – неконтролисана употреба агротехничких препарата у пољопривредној производњи – низак ниво еколошке свести становништва – недовољно развијена мрежа шумских путева – непостојање примарне селекције комуналног отпада – недовољни кадровски капацитети у општини за адекватно бављење питањима животне средине
ШАНСЕ	ПРЕТЊЕ
✓ отварање Поглавља 27 - животна средина у даљем процесу ЕУ интеграција Србије (стандарди, мере заштите...) ✓ гасификација општине ✓ конверзија топлане на дрвну биомасу ✓ завршетак започетог проширења мреже даљинског грејања ✓ даљи развој и унапређење регионалног система Дубоко ✓ регионално решавање третмана отпадних вода ✓ даљи државни подстицаји коришћењу биомасе у енергетске сврхе у објектима јавне намене ✓ увођење енергетског менаџмента на нивоу локалне самоуправе ✓ учешће локалне самоуправе у донаторским програмима намењених заштити животне средине	× наставак тренда повећања броја оболелог становништва × најављено сагоревање комуналног отпада у Цементари × даља неконтролисана експлоатација природних ресурса (привредне/пољопривредне активности) × климатске промене (које узрокују поплаве, клизишта, пожаре, сушење шума...) × наставак депопулације

2.4. ИНФРАСТРУКТУРА

2.4.1. ОПИС ТРЕНУТНЕ СИТУАЦИЈЕ

Генерално посматрано стање инфраструктуре у општини Косјерић може се сматрати делимично задовољавајућим. Стање комуналне инфраструктуре и пратећих услуга је на сличном нивоу као и у општинама у окружењу, где све институције које су надлежне за одржавање инфраструктуре и пружање одговарајућих услуга припадају јавном сектору. За одржавање водоводне, канализационе мреже и јавних површина надлежно је Комунално јавно предузеће *Елан*, док је одржавање топловодне мреже и пружање услуга грејања надлежно Јавно комунално предузеће *Градска топлана*. Будуће планиране активности на унапређењу развоја инфраструктуре у општини Косјерић дефинисане су Планом генералне регулације града Косјерића.

2.4.1.1. ПУТНИ И ЖЕЛЕЗНИЧКИ САОБРАЋАЈ

Мрежу јавних путева на територији општине Косјерић чине државни, општински путеви и улице:

- Државни пут I Б-21: Нови Сад - Ириг - Рума - Шабац - Коцељева - Ваљево - Косјерић - Пожега - Ариље - Ивањица - Сјеница у дужини од 32 km са коловозом од асфалта
- Државни пут II А - 174: Ужице - Каран - Косјерић - Сеча Река - Варда - Јакаљ - Костојевићи у дужини од 27,36 km са коловозом од асфалта
- Државни пут II А - 175: Жупањак - Боговођа - Мионица - Брежђе - Дивчибаре - Каона у дужини од 7,52 km са коловозом од асфалта
- Државни пут II Б - 338: Ваљево - Лелић - Варда у дужини од 12,4 km са коловозом од асфалта на деоници од 5 km
- Државни пут II Б - 339: Јакаљ - Јелова Гора - Варда у дужини од 5 km са коловозом од асфалта
- Општински путеви у дужини од 81 km од којих је 68,7 km са коловозом од асфалта
- Некатегорисани путеви у дужини од 471 km који представљају важније саобраћајнице, за које месне заједнице издвајају средства за њихово одржавање
- Укупна дужина улица у општини Косјерић износи 25 km.

Државни пут I Б-21, поред железничке пруге Београд - Бар представља најважнију саобраћајницу која повезује општину Косјерић са државним путем I А-2 Београд - Горњи Милановац - Чачак - Пожега и уједно представља и једну од најзначајнијих саобраћајница у Републици Србији. Наведени државни пут је паралелан са железницом и није значајно оптерећен локалним саобраћајем. Међутим, државни пут II А - 174 пролази кроз централно језгро Косјерића и поклапа се са улицама Карађорђевој и Светосавској улицом и улицом Живојина Мишића, које су уједно и најважније улице у општини што их оптерећује је транзитним саобраћајем (транзит је фреквентан због цементаре) што има за последицу гужве на улицама и раскрсницама у централној зони Косјерића.

СТАЊЕ КОЛОВОЗА НА ПУТЕВИМА

Стање на најважнијим државним путевима у општини Косјерић се разликује у зависности од деонице.

На путу I Б-21 на деоници од Бачеваца до Мрчића коловоз се налази у јако лошем стању, где поред тога коловоз има подужни нагиб 6% уз велики број кривина малог радијуса што отежава одвијање саобраћаја, нарочито у зимским условима. Друга деоница пута од Мрчића до Косјерића се налази у релативно добром стању јер је коловоз већим делом реконструисан у претходних десетак година, али је задржано 5 мостова ширине 4 м што представља проблем за безбедно одвијање саобраћаја. На трећој деоници пута од Косјерића до Пожеге коловоз је у добром стању јер су извршени радови појачаног одржавања коловоза, али и даље постоје два критична места која угрожавају безбедност саобраћаја (локације Градња и Пантића стена) на којима је због елемената пута потребно изградити мостове.

На путу II А - 174 на деоници од Косјерића до Ужица коју карактерише мала фреквенција саобраћаја коловоз се налази у добром стању, али је потребно појачати редовно одржавање пута и извршити санацију клизишта у Филипићима. На другој деоници пута коловоз се налази у јако лошем стању посебно у улицама Карађорђева и Живојина Мишића у којим се одвија интензиван теретни саобраћај. На трећој деоници пута коловоз се такође налази у јако лошем стању јер је стар више од 30 година, па је потребна његова рехабилитација.

Мрежа општинских путева је модеренизована крајем седамдесетих и почетком осамдесетих година тако да свега негде око 7,2 km без асфалтног коловозног застора чији је пројектовани век одавно истекао. Последњих десетак година реконструисано је око 20 km путева док се преостали део коловоза у јако лошем стању. Поред тога ширина коловоза је на већем делу мреже је мања од 5 метара што додатно утиче на безбедност саобраћаја.

На територији општине постоји 471 km некатегорисаних путева који су препознати као значајнији путни правци од стране месних заједница које и одржавају ове путеве. Само мањи део путева је са асфалтним застором док су већина макадамски путеви насути дробљеним и приордним каменим материјалом.

Улице у на подручју урбане зоне су већином грађене пре 20 и више година, где је реконструисано око 5 km улица, на неким местима улице су делимично реконструисане и потребно је комплетирају радове. Осталим улицама је потребна реконструкција.

САОБРАЋАЈНИ КАПАЦИТЕТИ

Развијеност саобраћајних капацитета је у знатној мери испратила постојећу инфраструктуру тако да су они сасвим довољни за потребе привреде и грађанства општине Косјерић.

Јавно паркирање у градском насељу се одвија на коловозним површинама у виду подужног паркирања. Паркирање је слободно на означеним површинама, у општини постоји 450 паркинг места.

На територији општине има укупно регистрованих око 3.436 путничких моторних возила и 530 теретних моторних возила по свим категоријама којима се одвија локани друмски теретни и путнички саобраћај и задовољавају потребе за повезивањем привреде са непосредним окружењем. Организованим друмским саобраћајем у превозу путника се не бави ни једно предузеће. У складу са Планом генералне регулације града Косјерића, који је тренутно важећи план, предвиђено је измештање аутобуске станице на нову локацију. Садашња локација се користи само као стајалиште, док је њен већи део приватизовањем објекта, прешао у приватно власништво. Нова локација планирана је у улици Николе Тесле. Парцеле су у приватном власништву и ако се стекну услови и укаже потреба за изградњу аутобуске станице, плански основ постоји, али ће бити потребно решавање имовинско - правних односа.

У плану је и изградња обилазнице за потребе цементаре, како би се изместио теретни саобраћај који тренутно пролази кроз центар општине.

ЖЕЛЕЗНИЧКИ САОБРАЋАЈ

Железничка станица Косјерић је једна од железничких станица на магистралном правцу Београд—Бар који има већи значај и као део међународног коридора. Налази се насељу Косјерић у општини Косјерић. Пруга се наставља у једном смеру ка Каленићу и у другом према Ражани. Железничка станица Косјерић састоји се из 6 колосека. Косјерић је повезан преко пруге 1. ранга са Краљевом којим се остварује непосредна повезаност са осталим деловима железничке мреже у Србији.

Железница је своје капацитете димензионисала тако да задовољавају све неопходне захтеве за савременим одвијањем овог вида саобраћаја и развила неопходну инфраструктуру за саобраћајно чвориште овог ранга као и за категорију пруга. Пруге су једноколосечне, електрифициране са савременом колосечном решетком за највећа саобраћајна оптерећења.

Капацитети за одвијање железничког саобраћаја су примерени потребама привреде и грађана општине Косјерић, а одвијају се преко железничких станица Косјерић, као и многих железничких стајалишта за путничке возове. Токови кретања роба и путника одвијају се према Београду, Бару и Краљеву и свим важним центрима на тим правцима. Постоји засебан колосек који је намењен потребама цементаре, који је у функцији али се не користи за саобраћај.

2.4.1.2. ТЕЛЕКОМУНИКАЦИЈЕ

Телекомуникациона инфраструктура на подручју општине Косјерић је у релативно лошем стању. Тренутно на територији општине има 4.547 телефонска претплатника (податак РЗС) и следећи телекомуникациони објекти: *ИС Косјерић*, *ЧН Косјерић*, *АТЦ Косјерић* који су повезани са надређеном централом у Ужицу дигиталним системом преноса преко оптичког кабла. Приступна мрежа је комбинованог типа и састоји се од 8 кабловских подручја.

Пријем сигнала мобилне телефоније зависи од мреже, тако да поједини оператери нису својим корисницима у удаљеним селима општине омогућили квалитетан сигнал мобилне телефоније.

Поштански саобраћај на територији општине Косјерић, а посебно на руралном подручју је слабо развијен. На територији општине постоје 4 поште. Једна је у самом насељу и поштански саобраћај се одвија сваког радног дана у недељи. У три већа села (Варда, Сеча Река и Ражана) постоје поште које раде по два дана у недељи.

У погледу приступа интернету постоје проблеми у сеоским срединама из разлога застарелих централа и кратком мрежом оптички каблова, тако да доста телефонских претплатника нема могућност приступа интернету или је квалитет интернет везе (брзина протока информација) лош. Постоје разни модели приступа интернету и у овим подручјима ткз. бежични интернет, мобилни интернет и сл., али је њихов квалитет далеко испод квалитета у градској средини.

У погледу јавног информисања у општини постоји један локални приватни радио - Радио 106 који поред забавног има и информативни карактер. На подручју општине видљив је сигнал и две регионалне телевизије: ТВ Лав из Ужица и Телемарк из Чачка. Обе ове телевизије преносе значајна дешавања на локалном нивоу. Такође, становништво општине се информише и путем других радија, телевизија и писаних медија који нису локалног карактера.

2.4.1.3. ЕЛЕКТРИФИКАЦИЈА

Општина Косјерић располаже електроенергетским објектима који задовољавају тренутне потребе потрошача. Примарни извор електричне енергије је ТС 110/35kV Косјерић снаге 20 MVA која је прикључена на 110kV далековод Ваљево1 - Севојно односно на далековод бр.116/1 из правца Ваљева и далековод 116/2 према Севојну, са изводом бр. 178 за ТС 110/6 Цементара и за Е.В.П - Косјерић. Наведени далеководи су у мањој мери ограничавајући фактор за будући развој подручја, јер се у заштитним зонама истих не могу градити објекти било које врсте.

Из примарне ТС 110/35kV Косјерић преко 35kV далековода напајају се три (3) ТС 35/10kV укупне инсталисане снаге 15,5 MVA. Са истих су одговарајућим 10kV водовима прикључене су ТС 10/0.4kV, којих на територији општине Косјерић има укупно 167 са инсталисаном снагом 32 MVA. Комплекс цементаре електричну енергију добија из ТС 110/6kV снаге 2x12,5 MVA и из ТС бр.2 6/0.4 kV укупне снаге 3x1250 KVA + 1x250 KVA која је прикључена на ТС 110/6kV.

Најугроженији део електроенергетског система општине Косјерић, представља нисконапонска мрежа која је у знатној мери изграђена на дрвеним стубовима који су дотрајали и пресеком проводника који је услед повећања потрошње постао недовољан - неодговарајући, што за последицу има велике губитке електричне енергије и неодговарајући квалитет напајања. Наведену мрежу је неопходно sukcesивно реконструисати постављањем бетонских стубова уз угрдању проводника одговарајућег пресека.

2.4.1.4. ТОПЛИФИКАЦИЈА

Даљинско грејање из градске топлане обухвата ужи центар града, објекте са колективним становањем, установе и мањи број привредних и индивидуалних стамбених објеката. Опрему градске топлане чини котларница са два котла укупне снаге 7,5 MW (4+3,5), која ради снагом од 3,5-4MW (један котао је неискоришћен), док се као погонско гориво користи мазут. Постојећа котларница греје се 250 домаћинстава површине 12.000 m² као и 9.000 m² пословног простора од чега је 4.000 m² у предузећу Елкок. Систем грејања је директни (90/70°C) са топловодном мрежом дужине око 1000 m. Просечна старост постојећег постројења је 20 година. Не постоји мерење утрошене топлотне енергије (изузетак је Елкок и неколико мањих потрошача) тако да се наплата врши по грејној површини.

У складу са ранијим плановима урађена је и постоји комплетна техничка документација за топлофикацију целог градског подручја. У 2012. години изведени су радови прве фазе топлофикације зоне ЈУГ (урађен магистрални топловод са припадајућим подстаницама). Друга фаза није реализована, а она обухвата повећање котловских капацитета и реконструкцију постојећих подстанца због преласка на индиректни систем грејања (110/80°C). Реализацијом друге фазе створили би се услови за проширење конзума и исти би био двоструко већи у односу на постојеће стање.

У току су активности са Канцеларијом за управљање јавним улагањима Владе РС за реализацију пројекта замене енергента, којим би се мазут заменио дрвном биомасом као обновљивим извором енергије.

Када је у питању гасификација, урађен је Разводни гасовод РГ Паљевско поље – Косјерић (17,5 километара). Изграђена је и Главна мерно регулациона станица (ГМРС) у Косјерићу. За дистрибутивну (градску) гасоводну мрежу постоји Идејни пројекат. Овим су створени услови за изградњу градске дистрибутивне гасоводне мреже и активности на том послу су у току.

2.4.1.5. ВОДОСНАДБЕВАЊЕ

Насељена места Косјерић, Сеча Река, Ражана, Варда и Маковиште имају изграђену водоводну мрежу, док су већи локални водоводи су изграђени у руралним срединама: Росићима, Тубићима, Шеврљугама, Годљеву, Парамуну, Полошници и другим насељима. Подручје града и околине снабдева се водом са градског водовода. Обухваћено је око 1.600 домаћинстава, око 5.000 становника. Пијаћом водом из овог водовода снабдевају се и јавне установе и привреда (укупно око 250 прикључака за правна лица).

Магистрални водовод *Таорска врела- Косјерић* изграђен је и стављен у функцију 1983-1984. године. Вода са *Таорских врела* се гравитационо доводи до постројења за пречишћавање воде (ППВ), магистралним цевоводом пречника 300 mm, дугим 12,5 километара. Капацитет магистралног

цевовода варира у току године и просечно износи 20-40 l/sec. Поред овог изворишта, вода на ППВ долази и са изворишта *Деспотовићи* - бушени бунар (карстни издан) капацитета око 10 l/sec. На локацији ППВ постоји градски резервоар пречишћене воде за пиће капацитета $2 \times 750 \text{ m}^3$, са котом дна резервоара 478,50 м надморске висине.

Постројење за пречишћавање воде налази се на локалитету Гајеви, пречишћава воду из карстног врела која се често мути после јаких падавина и топљења снега, и није у могућности да увек пречисти сирову воду до квалитета воде за пиће јер није на довољно потребном техничко-технолошком нивоу и потребна је његова реконструкција.

У периоду 2009-2010. година, урађена је реконструкција магистралног цевовода *Таорска врела – Косјерић* у дужини од 9.152 м и на тај начин решен значајан део проблема у водоснабдевању Косјерића. Делимично је извршена и реконструкција дистрибутивне водоводне мреже градског водовода, чиме су смањени губици воде од ППВ до крајњих потрошача. Упркос томе губици у том делу водоводне мреже су и даље велики и радови на реконструкцији дистрибутивне градске водоводне мреже се и даље морају планирати и изводити.

Индустријске потребе за техничком водом и за противпожарну заштиту цементаре обезбеђују се посебним водозахватом са филтером из реке Скрапеж, где се тиролским захватом са таложника узима речна вода и одводи до црпне станице сирове воде, одакле се пумпама диже до резервоара индустријске воде $V=2 \times 375 \text{ m}^3$, на коти око 500m, чиме се обезбеђује потребна количина воде и радни притисак у мрежи индустријске воде са противпожарним хидрантима у кругу фабрике цемента. Из градског резервоара пијаће воде посебним прикључком се доводи потребна количина воде од око 1,50 l/sec за санитарне потребе у објектима комплекса цементаре.

Садашња дистрибутивна мрежа је недовољних пречника, па је неопходно постепено мењати водоводну мрежу уз повећање пречника до планираних димензија, а такође уз примену савремених квалитетнијих материјала за цевну мрежу (ТРЕ или ПВЦ цеви), чиме би се обезбедила противпожарна заштита објеката и знатно продужила трајност и употребна вредност цевне мреже.

2.4.1.6. КАНАЛИЗАЦИЈА И ОТПАДНЕ ВОДЕ

Прикупљање, одвођење и пречишћавање употребљених санитарних вода у градском насељу се обавља путем цевне мреже и уређаја фекалне канализације по сепаратном систему канализације, тј. одвојено од кишне канализације, а уређаји за пречишћавање отпадних вода не постоје на главним канализационим излазима. Постојећа мрежа фекалне канализације са цевима пречника 200-350mm, прикупљене отпадне воде се непосредно изливају на три места у реке Скрапеж и Кладаробу без претходног физичког, хемијског и биолошког пречишћавања. На систем градске канализационе мреже прикључено је око 1.350 домаћинстава.

У руралним подручјима, осим делимично у Ражани канализациона мрежа углавном не постоји, па се отпадне воде директно испуштају у отворене водотокове, некавалитетне септичке јаме, површинске воде и слично. Мрежа атмосферске (кишне) канализације изграђена је делимично, углавном у ужем градском подучју. Потребно је извршити њено проширење. Воде из атмосферске канализације се на више места, непречишћене, изливају у водотокове. Процењене количине испуштених отпадних вода према доступним подацима износи 360000m³ годишње.

У циљу решавања проблема пречишћавања отпадних вода у 2011. години урађен је Генерални пројекат и просторна студија оправданости сакупљања, одвођења и пречишћавања отпадних вода насеља општине Косјерић. У 2012. години урађен је Идејни пројекат постојења за пречишћавање отпадних вода и главног колектора отпадних вода у Косјерићу. Усвојени капацитет ППОВ Косјерић је 8000 ES. Пројектом је предвиђена изградња главног колектора у дужини од 3300 м, до централног постројења за пречишћавање отпадних вода.

Поред тога разматра се и могућност регионалног решења овог проблема, односно прикључење општине Косјерић на регионално постројење за пречишћавање отпадних вода заједно са Ужицем, Пожегом, Ариљем и Ивањицом.

За индустријски комплекс фабрике цемента, обзиром на физичку издвојеност од градског система, најповољнија је варијанта да се на једном месту, а пре испуста пречишћених вода у реку Скрапеж, обави одвојено биолошко пречишћавање прикупљених фекалних отпадних вода на посебном уређају за пречишћавање, а прикупљање атмосферске воде од прања индустријских саобраћајница и паркинга да се пречисте на одговарајућем уређају – сеператору за уља и масти и да се тек сада упусте у реципијент. На такав начин Фабрика цемента је и решила пречишћавање отпадних вода.

2.4.1.7. ОДЛАГАЊЕ ЧВРСТОГ ОТПАДА

Општина Косјерић је заједно са општинама (градовима) Чачак, Ужице, Пожега, Ариље, Ивањица, Лучани, Чајетина и Бајина Башта оснивач **Регионалног центра за управљање отпадом Дубоко**, где се довози сакупљени комунални отпад са територија поменутих општина у циљу његовог даљег третмана (рециклажа, депоновање). Првобитни концепт да се на територији сваке општине изгради трансфер станица за преузимање отпада је замењен новим, а то је концепт три трансфер станице и то у Чачку, Пожеги и Ужицу. Није позната укупна количина комуналног отпада која се произведе на територији општине Косјерић, а у депонију Дубоко се отпреми годишње око 2000 тона. Простор бивше депоније *Пијучка чесма* је делимично уређен и ограђен. Одлагање отпада на том простору је контролисано, а лагерован отпад се одвози у *Дубоко*. Потребно је урадити пројекат санације ове депоније и извршити радове у складу са тим пројектом.

Организовано сакупљање отпада врши се на територији града и његовој околини као и насељеним местима Ражана и Варда што износи до 40% територије општине Косјерић. Потребно је радити на проширењу мреже организованог сакупљања комуналног отпада у циљу да њом буде покривено минимално 80% територије општине. Непостојање организованог сакупљања отпада има за последицу да отпад заврши у шумама, водотоцима и другим дивљим депонијама или се спаљује што негативно утиче на стање животне средине.

У општини није развијена примарна селекција отпада. Закон о управљању отпадом и његове измене и допуне које су ступиле на снагу 01. марта 2016. године, прописује обавезу општина да уреди селекцију и одвојено сакупљање отпада (примарна сепарација отпада), што ће допринети смањењу трошкова депоније и продужити њено време трајања.

2.4.2. ИНФРАСТРУКТУРА - SWOT АНАЛИЗА

СНАГЕ	СЛАБОСТИ
+ део регионалног система за управљање отпадом Дубоко + близина планираног аутопута до Пожеге (Коридор 11) + међународна пруга Београд - Бар + започет процес гасификације + успостављен ефикасан систем снабдевања водом + довољна количина расположиве биомасе за увођење алтернативних начина грејања	– недостатак пројектно-техничке документације за реализацију инфраструктурних пројеката – незадовољавајућа путна инфраструктура – не постоји уведена примарна селекција отпада – не постоји постројење за пречишћавање отпадних вода – постојећи систем топлификације користи фосилна горива – неуређена водоводна мрежа у руралним подручјима – нерегулисани водотокови који се налазе на територији општине Косјерић – незадовољавајући систем расвете улица у градској зони – недостатак финансијских средстава за превентивно одржавање инфраструктуре – неискоришћена нова топловодна мрежа за прикључење нових корисника – недостатак обилазнице око цеметаре, због чега се транзитни саобраћај одвија кроз центар града
ШАНСЕ	ПРЕТЊЕ
✓ конверзија постојећег система грејања на алтернативне изворе енергије ✓ изградња секундарне гасоводне мреже ✓ изградња постројења за пречишћавање отпадних вода ✓ легализација и реконструкција водовода у руралним срединама ✓ увођење примарне селекције отпада ✓ модернизација општинских и некатегорисаних путева ✓ регулација водотокова који протичу кроз општину ✓ реконструкција постројења за припрему	× климатске промене као узрок учесталих поплава, бујица и клизишта × смањење трансфера финансијских средстава са националног нивоа намењених функционисању локалних самоуправа × изградња спалионице отпада у кругу цеметаре × немогућност повећања изворних прихода у локални буџет

- пијаће воде ✓ повећање броја корисника даљинског система грејања ✓ изградња обилазнице око цементаре	
--	--

3. ИНТЕГРАЛНА АНАЛИЗА ФАКТОРА

У складу са спроведеном анализом стања по секторима, на састанцима радних група урађене су секторске SWOT анализе фактора које утиче на поједине сегменте одрживог развоја. Посматрајући општину Косјерић као целину, извршена је интеграција идентификованих фактора, која је послужила за дефинисање приоритета, стратешких циљева и програма развоја. Интегрална анализа била је и основа за формулисање визије развоја општине Косјерић за пројектовани период.

СНАГЕ	СЛАБОСТИ
+ природне, антропогене и географске карактеристике општине + повољан географски положај (на пола пута између Београда и црногорског приморја) + успешне предузетничке иницијативе и искуство у сарадњи са инвеститорима + доказана спремност дијаспоре за инвестирање у развој Косјерића + задовољавајући квалитет и структура пољопривредног земљишта + постојање сировинске базе и производних капацитета за прераду воћа + постојање налазишта квалитетног дијабаза, кречњака и лапорца + традиција у сеоском туризму и постојећи капацитети за смештај + инфраструктура за спортско-рекреативни туризам + културно – историјска баштина + очувано стање животне средине у руралним деловима општине + изворишта подземних вода високог квалитета + активно учешће у раду регионалних институција + започет процес гасификације + расположивост обновљивих извора енергије (биомаса, хидро и соларна енергија)	– континуирано смањење броја становника – недостатак капацитета за коришћење расположвих фондова – недовљне локалне подстицајне мере за привредне активности – непостојање организационе јединице у општини локално економски развој/привлачење инвестиција – неразвијена пословна инфраструктура (индустријска зона, бизнис инкубатор..) – непостојање адекватне комуналне инфраструктуре (отпадне воде, даљинско грејање) – лоше стање инфраструктуре у руралном подручју – неусклађеност потреба тржишта рада и постојећих образовних профила – недостатак стручних и високо образованих кадрова потребних локалној заједници – мала просечна величина газдинстава и уситњеност парцела – неадекватна структура смештано-угоститељске основе за развој туризма – недовољан број развијених центара за анимацију туриста – недостатак културних садржаја у функцији квалитета живота

	– загађеност ваздуха (индустрија, становништво, топлански систем на мазут) – непостојање напредних третмана комуналног отпада (примарна селекција, посебни токови отпада) – недостатак пројектно-техничке документације за реализацију инфраструктурних пројеката – нерегулисани водотокови – непостојање обилазнице и транзитни саобраћај ка цементари кроз центар града
--	---

ШАНСЕ	ПРЕТЊЕ
✓ наставак процеса интеграције Србије у ЕУ и доступност развојних програма и фондова (ИПА, ИПАРД, буџет РС) ✓ близина планираног аутопута до Пожеге (Коридор 11) и обнова међународне пруга Београд – Бар ✓ повећано интересовање инвеститора за улагања у сектор пољопривреде и руралног развоја ✓ раст тражње за производима органског, заштићеног географског порекла, лековитог, ароматичног и зачинског биља ✓ Туристичка регија Западне Србије као препознатљива туристичка дестинација ✓ трендови у туристичкој тражњи- одмори у природи, локална храна, обичаји ✓ активирање и развој туристичке дестинације Дивчибаре ✓ увођење дуалног образовања у складу са потребама локалне заједнице ✓ регионализација као концепт управљања ✓ државни подстицаји коришћењу биомасе у енергетске сврхе у објектима јавне намене ✓ Регионално решавање третмана отпадних вода ✓ увођење примарне селекције отпада	× наставак тренда смањења броја становника × тренд смањење трансфера са републичког нивоа за функционисање локалних самоуправа × наставак смањења изворних прихода у локални буџет × тренутна методологија за класификацију степена развијености локалних самоуправа × политичка и економска нестабилност на свим нивоима × неусаглашеност националних политика са потребама локалних заједница (у свим секторима) × наставак тренда повећања броја оболелих од респираторних обољења × најављено сагоревање комуналног отпада у Цементари × Климатске промене које узрокују поплаве, клизишта, пожаре...

4. ДЕФИНИСАЊЕ СТРАТЕГИЈЕ

На основу спроведених анализа, у овом делу стратешког документа постављени су основни елементи Стратегије: **Визија, Приоритети, Стратешки циљеви и Програми развоја**. Косјерић поседује значајне потенцијале и одабрани приоритети будућег развоја односе се на анализирани секторе, али нису дати по хијерархији важности:

- Пољопривреда и рурални развој
- Друштвени развој
- Развој привреде
- Развој туризма
- Заштита животне средине

Развој пољопривреде и рурални развој представљају окосницу развоја општине Косјерић, а кључни разлози за избор овог приоритета базирани су на природним предиспозицијама и значајном учешћу пољопривредних производа у укупном извозу, као и на ангажованост становништва у пољопривредним делатностима. Стога је потребно унапредити постојеће мере подршке пољопривредним произвођачима на територији општине Косјерић, како би се створили адекватни услови за већу и квалитетнију производњу, прераду и пласман свих врста пољопривредних производа.

Али пре свега, морају се предузети одлучни кораци у спречавању даљег смањења броја становника, посебно у руралним срединама где је старосна структура веома неповољна. Креирати мере које ће са једне стране зауставити миграције млађе популације, а са друге створити стимулативне услове да повратак млађег становништва на село и бављење пољопривредном производњом. Истовремено, локална самоуправа у оквиру својих могућности и надлежности, локалном популационом политиком, бригом и обезбеђивањем услуга социјалне заштите за своје грађане, улагањем у културу, образовање и здравство, као и повезивањем са актерима у Златиборском округу и учешћем у иницијативама заснованим на концепту регионалног развоја, треба да креира предуслове за унапређење квалитета живота својих становника.

Такође, када говоримо о унапређењу пословног окружења, у наредном периоду потребно је да локална заједница обезбеди поуздан, предвидив и јасан правни и административни оквир пословања, јер исти обезбеђује правну сигурност и не поставља непотребне препреке пословању, што је од изузетног значаја за привредни развој јер директно утиче на конкурентност, ниво улагања и динамику развоја привреде.

С обзиром на чињеницу да је Косјерић био пионир сеоског туризма још у време бивше Југославије, у наредном периоду треба предузети мере које ће додатно унапредити овај туристички

производ и обезбедити Косјерићу препознатљивост на националној туристичкој мапи. То подразумева увођење нових садржаја за анимацију туриста, ширење капацитета и унапређење туристичке инфраструктуре, као и континуирану едукацију актера у сектору туризма.

Општина Косјерић има привилегију да располаже значајним потенцијалом природних ресурса, који су предуслов за све приоритетне области њеног даљег развоја - од пољопривреде, до економије и туризма. Стога је од пресудног значаја радити на очувању тих ресурса, њиховој одрживој експлоатацији и континуираном обнављању, како би се сачували за будућа поколења Косјераца, макар у мери у којој су биле на располагању данашњим генерацијама.

4.1. ИЗЈАВА О ВИЗИЈИ ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА

Косјерић је општина очуване популације, стабилног привредног развоја и здраве животне средине која пружа услове за миран и квалитетан живот локалне заједнице док је неговане културно-историјских и традиционалних вредности чини атрактивном дестинацијом за домаће и стране госте.

4.2. ДЕФИНИСАЊЕ ПРИОРИТЕТА, СТРАТЕШКИХ ЦИЉЕВА И ПРОГРАМА

4.2.1. ПОЉОПРИВРЕДА И РУРАЛНИ РАЗВОЈ

Издавање пољопривреде као посебног приоритета развоја општине Косјерић, разумљиво је уколико се у обзир узме чињеница да 67% становништва општине чини рурално становништво које доминантан извор прихода остварује кроз обављање пољопривредне производње. Поред наведеног, важна је и чињеница да од укупне површине расположивог земљишта на територији општине Косјерић, више од половине, и то око 53% чини коришћено пољопривредно земљиште. Богатство природних ресурса, разноликост рељефа, задовољавајући квалитет пољопривредних површина у погледу плодности и хемијских особина, како у долинама река, тако и у брдско-планинским деловима општине, незагађено пољопривредно земљиште, повољни климатски услови, јасан су показатељ великих могућности за диверсификовану пољопривредну производњу. Све претходно наведене погодности нису у адекватном обиму искоришћене за развој пољопривреде, па је неопходно искористити их на начин који ће допринети очувању и оживљавању руралних подручја, смањењу негативних демографских трендова који се односе на старосну структуру, велики број самачких домаћинстава и одлазак младих са села.

На другој страни, као што је већ речено, кључни проблеми заступљени у сектору пољопривреде на територији општине Косјерић, а који утичу на недовољну развијеност и заступљеност интензивне производње, огледају се у уситњености парцела као и у недовољној едукацији пољопривредних произвођача, која се првенствено манифестује кроз неадекватну примену агротехничких мера. Поред наведеног, опрема и пољопривредна механизација нису на задовољавајуће нивоу. У великом броју домаћинстава ради се о механизацији која је стара преко једне деценије и више, што доводи до проблема који се односе на лошију обраду земљишта а затим и до мањег приноса.

Додата вредност пољопривредне производње кроз увођење виших степена прераде је на веома слабом ступњу развоја и заступљена је првенствено у области воћарства кроз производњу воћних ракија и у области сточарства кроз производњу млечних прерађевина-сира, кајмака...

У вези са претходно наведеним, и поред веома повољних услова који погодују развоју пољопривреде, села, рурална економија општине Косјерић је на недовољно развијеном ступњу развоја. Оно што се намеће као неминовност у савременим условима привређивања руралних подручја, чиме ће се остварити позитиван утицај и на развијеност локалне економије уопште, јесте тежња ка постизању додате вредности, кроз унапређење примарне пољопривреде, са акцентом на

увођење сертификата у пољопривредну производњу, као и диверсификацијом производње увођењем виших степена прераде. Поред тога важан сегмент унапређења руралне економије јесте заједничко обављање пољопривредне производње, кроз формирање одређених правних форми као што су удружења пољопривредника или земљорадничке задруге, чиме се постиже боља тржишна позиционираност, преговарачка моћ, ширење постојећих тржишта, већа конкурентност и на крају стабилизација дохотка и већи приходи кроз обављање пољопривредне производње.

У циљу подстицања младих да остану да живе и раде у сеоским подручјима, потребно је повећати атрактивност ових подручја за инвестиције. Важан приоритет за рурални развој јесте обнова и развој руралне инфраструктуре (путеви, водоснабдевање, канализација, електрична енергија, информационе и телекомуникационе услуге итд.).

Због свега наведеног дефинисаним циљевима и програмима у оквиру ове Стратегије настоји се да се ови проблеми ублаже и да се расположиви пољопривредни ресурси на територији општине што боље искористе. Дефинисане мере ка унапређењу сектора пољопривреде имају своје утемељење у Стратегији развоја пољопривреде и руралног развоја Републике Србије 2014-2024. и у Националној стратегији одрживог развоја Републике Србије, која под општим циљем развоја пољопривреде подразумева стварање економски исплативе и еколошки прихватљиве пољопривредне производње која би била основа руралног развоја и егзистенције сеоског становништва. У складу са Законом о пољопривреди и руралном развоју, Националним програмом за пољопривреду и Националним програмом за рурални развој Републике Србије, који дефинишу све мере подршке за ове области које се финансирају из националног буџета, дефинисани су и стратешки циљеви општине Косјерић за наредних 10 година. Веома важно је и напоменути да је у погледу увођења инструмената аграрне политике потребно извршити реформу пољопривредне политике који омогућавају динамично реструктурирање сектора пољопривреде, у циљу ефикасног приближавања ЕУ интеграцијама путем постепеног усклађивања политике са принципима Заједничке пољопривредне политике (Common Agricultural Policy – CAP – Заједничка пољопривредна политика). Када посматрамо ниво Европске уније, поред Заједничке пољопривредне политике, за Србију је важан и IPARD II програм, који је одобрио Директорат за пољопривреду Европске Уније и представља важан инструмент за предприступну помоћ у области руралног развоја за период 2014-2020.

Раст производње и стабилност дохотка произвођача један од примарних циљева пољопривреде не само на територији општине Косјерић, већ пољопривредног сектора уопште на територији целе Републике. Остваривање овог циља подразумева да пољопривредна производња мора бити конкурентна, економски ефикасна, заснована на примени савремених и високих технологија, уважавању еколошких и здравствених стандарда, стандарда заштите животне средине и добробити животиња. Суштина одрживог развоја и ефикасног реструктурирања пољопривредног сектора је постизање адекватног, конкурентног и стабилног дохотка пољопривредних газдинстава. Због тога је циљ политике да пољопривредницима обезбеди производне услове који омогућавају ефикасно и рационално одлучивање, са минималним ризицима и могућност остваривања дохотка конкурентног осталим деловима привреде.

Предуслов задовољавајуће економске и тржишне позиционираности пољопривредних газдинстава и прерађивачких капацитета представља висок ниво конкурентности на тржишту, како у погледу ценовне конкурентности тако и у погледу конкурентност квалитетом. Раст конкурентности уз прилагођавање захтевима домаћег, али превасходно иностраног тржишта као и техничко-технолошко унапређење сектора пољопривреде је један од перманентних циљева пољопривредне политике општине Косјерић за који постоји јако упориште у богатим ресурсима, значају сектора за националну економију и развој руралних подручја, као и нарастајућим могућностима извоза воћа. Пољопривредно-прехрамбени сектор општине Косјерић остварио је током протекле деценије

значајан напредак у позиционирању на међународном тржишту. На другој страни у погледу трговине са земљама чланицама Европске уније структура извоза није задовољавајућа. Добра тржишна позиционираност и већа конкурентност пољопривредних производа произведених на територији општине могућа је кроз динамичније реструктурирање домаће пољопривреде и прехранбене индустрије, у секторе који нуде иновативне и високорангиране производе са високим нивоом тражње на иностраном тржишту.

Управо то су разлози да се дугорочан развој овог сектора мора реализовати кроз интервенције у следећим областима:

- Едукација и унапређење знања пољопривредних произвођача
- Унапређење технологије производње и ефикаснији систем преношења знања и иновација и искустава
- Диверсификација производње у оквиру пољопривредних газдинстава
- Интезивирање и модернизација пољопривредне производње и усклађивање производње за испуњење захтева ка домаћим и страним донаторским програмима (ИПАРД фондови)
- Повећање сточног фонда, побољшање расне структуре стада и боља искоришћеност генетичког потенцијала домаћих животиња
- Већа промоција и унапређење тржишне позиционираности пољопривредних производа косјерићког краја
- Одрживо коришћење природних ресурса и очување животне средине
- Успостављање и промовисање система интегралне и органске производње
- Увођење виших степена прераде кроз мини прерадне системе у оквиру пољопривредних газдинстава
- Јачање постојећих пољопривредних удружења и формирање задруга
- Јачање постојећих потенцијала организовањем локалних акционих група и ЛЕАДЕР приступа
- Развој нових услуга и производа у ланцу пољопривредне производње
- Модернизација опреме и објеката у пољопривреди
- Креирање нових знања, технологија, производа и услуга прилагођених локалним условима
- Унапређење комуналне и земљишне инфраструктуре у руралним подручјима
- Унапређење постојеће и изградња нове путне инфраструктуре у руралним подручјима

ПРИОРИТЕТ	Стратешки циљеви	Програми
ПОЉОПРИВРЕДА И РУРАЛНИ РАЗВОЈ		Унапређење знања пољопривредних произвођача и унапређење система саветодавне подршке у области пољопривреде и руралног развоја
		Диверсификација производње у оквиру пољопривредних газдинстава
	Раст продуктивности кроз повећање производње, побољшање квалитета	Раст сточног фонда, унапређење расне структуре стада и боља искоришћеност генетичког потенцијала домаћих животиња
	производа и стабилност дохотка произвођача	Унапређење технологије производње у области воћарства и прилагођавање асортимента производним условима
		Унапређење система лабораторијске контроле хране, хране за животиње, садног и семенског материјала
		Успостављање ефикаснијег система рада контролно-инспекцијских служби
		Ефикасније управљање природним и земљишним ресурсима
	Раст конкурентности	Унапређење технологије производње и јачање сектора

	пољопривредних газдинстава, техничко-	пољопривреде за креирање производа више додате вредности уз употребу локалних сировина
	технолошко унапређење сектора пољопривреде и унапређење сектора прерађивачке индустрије у складу са савременим захтевима иностраног тржишта	Модернизација пољопривредних газдинстава кроз осавремењавање пољопривредне механизације и увођење нових технологија усклађеним са захтевима савременог тржишта
		Ефикаснија примена међународних стандарда у производњи и преради пољопривредних производа
		Ефикаснији систем финансијских мера подршке пољопривреди и руралном развоју
		Повећање видљивости и препознатљивости локалних производа на домаћем и иностраном тржишту
		Диверсификација руралне економије кроз развој нових услуга и производа у ланцу пољопривредне производње и развој осталих непољопривредних делатности
		Оснаживање заједничког организовања и пословања актера руралног развоја
		Унапређење и развој канала продаје и пласмана пољопривредних производа и осталих услуга у области руралне економије
	Унапређење квалитета живота у руралним подручјима и смањење сиромаштва	Промовисање и успостављање партнерстава у области пољопривреде и руралног развоја и усклађивање са директивом Европске уније
		Унапређење комуналне и земљишне инфраструктуре у руралним подручјима
		Унапређење постојеће и изградња нове путне инфраструктуре у руралним подручјима
		Заштита и очување локалног идентитета руралних средина
		Прилагођавање производње са принципима очувања и заштите животне средине

4.2.2. ДРУШТВЕНИ РАЗВОЈ

На основу резултата спроведене анализе у области друштвеног развоја, јасно је да општина Косјерић у наредном периоду велику пажњу треба да посветити популационој политици и напорима да ублажи негативне демографске трендове. Посматрајући резултате од првог Пописа 1948. године до данас, евидентно је да се број становника у Косјерићу константно смањује, што уз пад наталитета, неповољну старосну структуру и миграције представља озбиљну претњу будућем развоју. Зато је први стратешки циљ успостављање локалне популационе политике, која ће стимулисати рађање и креирати систем подршке који ће одговарати потребама родитеља. Уз то, потребно је обезбедити боље услове за живот и рад у руралним подручјима, изградити путну и комуналну инфраструктуру и побољшањем свих аспеката квалитета живота, подстаћи младе да остану да живе на селу.

У складу с тим, постојеће образовне капацитете у руралним срединама треба унапредити и проширити улогу сеоских школа на начин да буду у од користи за ширу локалну заједницу и у функцији руралног развоја. Усклађивање образовних профила са потребама привреде у ширем региону и привлачење ученика из суседних општина за школовање у Косјерићу, такође је један од инструмената који обезбеђује вишеструки ефекат у смислу запошљавања, мобилности и креирања перспектива за извеснију будућност.

Полазећи од потребе да се унапреди квалитет живота становника Косјерића, дефинисан је стратешки циљ који се односи културу и ресурсе који тренутно нису валоризовани на адекватан начин. Зато је потребно поставити основе за стварање културног језгра, које ће уз неговање

традиционалних вредности и сарадњу са другим секторима, учинити да Косјерић развије садржаје који ће обогатити туристичку понуду.

Као одговорна локална самоуправа, Косјерић посебну пажњу поклања угорженим категоријама становништва и настојаће да у наредном периоду унапреди социјалне услуге. У том смислу, већ су покренуте иницијативе за акредитацију одређених социјалних услуга, које су неопходне како би се свим становницима пружиле једнаке могућности.

ПРИОРИТЕТ	Стратешки циљеви		Програми	
	Успостављање локалне популационе политике и континуираног система подршке за повећање наталитета и заустављање негативних демографских трендова		Успостављање система за подстицање рађања и подршку младим брачним паровима и вишечланим породицама	
			Креирање услова за стимулисање младих за живот на селу и повратак у Косјерић након школовања	
			Јачање локалних капацитета и умрежавање са актерима демографске политике на регионалном и националном нивоу	
			Мултисекторски приступ и развој људских ресурса	
	Унапређење услова за образовање младих и усклађивање образовних профила са потребама привреде		Унапређење услова за школовање у сеоским срединама и реализација додатних активности са постојећим капацитетима	
			Увођење програма подршке и субвенција за привлачење младих да се школују у Косјерићу	
			Развој прилагођених програме праксе у локалној заједници за свршене средњошколце (дуално образовање)	
			Успостављање одговорне кадровске политике и увођење нових пракси, иновација и технологија у културу	
	Развој и унапређење културних садржаја и капацитета у функцији побољшања квалитета живота		Реконструкција и адаптација садржаја библиотеке уз увођење информационо-комуникационих технологија	
			Унапређење постојећих, развој нових и промоција свих културних садржаја	
			Валоризација и заштита културно-истријског наслеђа	
	Унапређење квалитета живота и брига о рањивим категоријама становништва		Успостављање континуираног система финансијске подршке за рад организација цивилног друштва	
			Унапређење сервиса за грађане у статусу социјалне потребе (персонални асистенти, превоз на састанке удружења, доступност интернета...)	

4.2.3. РАЗВОЈ ПРИВРЕДЕ

Природне, антропогене и географске карактеристике општине, постојање сировинске базе за прерађивачку прехранбену индустрију у општини, изграђени производни и услужни капацитети у области прераде воћа и формирани брендови у производњи ракије и малине, повољан географски положај, власничка структура предузећа и искуство у сарадњи са великим инвеститорима (Титан

цементара) су одлични предуслови за развој привреде општине Косјерић, која у наредном десетогодишњем периоду мора бити један од приоритета развоја општине. Са друге стране, недовољно коришћење мера развојне подршке из националних/међународних извора финансирања, непостојање општинског гарантног фонда за мала и средња предузећа, недостатак стимулације за инвеститоре који желе да улажу у Косјерић, непостојање развијене пословне зоне – територије за изградњу објеката мале привреде, непостојање канцеларије за локално економски развој/привлачење инвестиција су само неки од идентификованих проблема који могу успорити економски развој општине у наредниом периоду.

Како би општина превазишла наведене слабости потребно је развијати јак партнерски однос између приватног и јавног сектора, чиме ће се створити позитивна пословна клима у којој ће привредници препознати свој интерес да живе и раде у општини Косјерић. За развој привреде, односно развој МСПП од великог значаја је и развој пословне инфраструктуре (инкубатора и индустријских зона). Даљи развој инфраструктуре захтева додатно инфраструктурно опремање и подизање квалитета опште комуналне инфраструктуре. Креирање погодних локација за изградњу уз приступачне цене за улагање.

Такође, за одрживи развој привреде неопходно је постојање и институционалног оквира. Општина Косјерић, као оснивач Регионалне развојне агенције Златибор треба да искористи шансу да сектор МСПП активно укључи у реализацију програма са националног нивоа, све у циљу унапређења пословања и успостављања квалитетније сарадње и умрежавања, ланаца вредности, ланаца добављача, повећања квалитета радне снаге, опреме, знања и вештина у управљању. Формирање Канцеларије за локално економски развој општине изузетно би допринело унапређењу способности МСПП за приступ различитим изворима финансирања. Потребно је унапредити прикупљање и објављивање информација о финансирању МСПП и пружити подршку МСПП да побољшају информисаност, техничке и административне капацитете, како би лакше обезбедили финансирање и оснажили своју преговарачку позицију у односу на финансијске институције. Унапређивати односе с централним институцијама и лобирањем за стварање повољније пословне климе.

Општина треба да креира и програмске мере на локалном нивоу које се тичу подстицања конкурентности и иновативности сектора МСПП кроз подршку развоју производних иновација које имају могућност директне примене и дефинисане користи у ланцу вредности производа, кроз подршку развоја кооператива, кластера и других облика удруживања са циљем заједничког наступа на трећим тржиштима или код доминантног купца и подршку за добијање међународних сертификата са циљем омогућавања изласка домаћих компанија на инострана тржишта.

Посебан акценат је неопходно ставити и на унапређење знања и вештна радне снаге кроз стимулисање и инвестирање у перманентно образовање, као и развијање алтернативног образовања и усавршавања знања, које ће ускладити понуду радне снаге са потражњом приватног сектора. Креирање нових едукативних институција, адаптација постојећих уз измену формалног система образовања у циљу усмерене тржишне оријентације продукције знања. Потребно је развијати и сегмент социјалног предузетништва и помоћи његову афирмацију, опстанак и функционисање. Истовремено, неопходно је подржати женско предузетништво, предузетништво младих и социјално предузетништво и кроз развој услуга обука, менторства и других облика стручне подршке предузетницима. Веома је важно организовати и различите видове промотивних активности (презентације, инфо - дане, сајмове предузетништва ...) на којима ће се представити успешни примери предузетника, који могу да подстакну друге младе људе да покрену сопствено пословање.

И на крају, изузетно важан сегмент будућег развоја општине Косјерић је јачање локално регионалног развоја и међуопштинске сарадње, где акценат треба ставити на развијање

регионалне сарадње. Учествовање на конкурсима које расписује Делегација ЕУ и други донатори треба да представља окосницу локално економског развоја општине.

ПРИОРИТЕТ	Стратешки циљеви	Програми
РАЗВОЈ ПРИВРЕДЕ	Унапређење пословног окружења за развој привреде и стварање услова за привлачење нових инвестиција	Креирање услова за привлачење директних инвестиција
	Јачање конкурентности и интернационализација МСПП	Развијање пословне инфраструктуре и развијање заједничких механизма за подршку сектору МСПП
		Стимулисање пословног удруживања и креирања ланаца вредности
		Унапређење способности МСПП за приступ различитим изворима финансирања
		Успостављање система неформалног образовања у складу са потребама привреде
		Развијање и промоција предузетничког духа и подстицање предузетништва жена, младих и социјалног предузетништва
		Јачање конкурентности иновативности у МСПП и подизање капацитета извозника
		Унапређење ефикасности институционалне подршке пословању и развоју МСПП

4.2.4. РАЗВОЈ ТУРИЗМА

Сагледавајући природне и културне вредности општине Косјерић, а осврћући се на значај и улогу овог подручја у развоју сеоског туризма у Србији, евидентна је потреба истицања туризма као једног од приоритета у даљем развоју општине. Подсећања ради, општина Косјерић је покретач развоја сеоског туризма у оквирима бивше Југославије. Место и улогу коју ова општина има у функцији развоја овог туристичког производа треба посебним мерама и програмима унапредити како би задржала националну препознатљивост и лидерство, а са друге стране била у стању да одговори на савремене потребе туристичког тржишта.

У циљу остварења постављених претпоставки, у оквиру сектора Туризам, десинисана су три стратешка циља: Развој и диверсификација туристичке инфраструктуре и супраструктуре, Развој приоритетних туристичких производа и Брендирање територије и едукација носилаца развоја туризма.

Узимајући у обзир обим и структуру расположивих туристичких смештајних капацитета као и њихову просторну концентрацију у руралним подручјима неминовно је да се мора континуирани радити на повећању смештајних капацитета уз поштовање наслеђених традиционалних карактеристика објеката, као и диверсификацији смештајне основе увођењем производа кампинга и алтернативних типова смештаја. Услед постојања одређених центара за анимацију туриста предложено је успостављање система за унапређену интерпретацију природних и антропогених вредности креирањем тематских туристичких рута, дегустативних центара и стварањем услова за туризам базиран на активностима. С обзиром на дисперзију туристичких ресурса указано је на потребу успостављања обједињене туристичке сигнализације на територији целе општине.

У оквиру другог стратешког циља, руководећи се Стратегијом развоја туризма Републике Србије која дефинише развој приоритетних туристичких производа, дефинисани су туристички производи на којима општина Косјерић треба да заснива своју туристичку препознатљивост. Дефинитивно је као приоритетан туристички производ општине издвојен сеоски туризам којем треба посветити посебну

пажњу уз адекватно анимирање културног и природног наслеђа кроз комуникацију са туристичком тражњом.

Брендирање територије и едукација носилаца развоја туризма као посебно издвојен циљ, усмерен је на континуирано одржавање позиције лидера у развоју сеоског туризма, сталну едукацију директних и индиректних пружалаца услуга у туризму, унапређење подршке развоју туризма од стране локалне самоуправе и локалне туристичке организације кроз стручну и техничку помоћ приватним подузетницима и домаћинствима, организацију догађаја, анимацију и управљање доживљајем у дестинацији, а све у складу са ставовима туриста на добијених истраживања туристичког тржишта.

ПРИОРИТЕТИ	Стратешки циљеви	Програми
РАЗВОЈ ТУРИЗМА		Развој смештајних капацитета реновирањем традиционалних кућа, нови <i>гренфилд</i> и <i>браунфилд</i> хотелски пројекти, увођење производа кампинга и алтернативних типова смештаја, нпр. мотела, пансиона, хостела
	Развој и диверсификација туристичке инфраструктуре и супраструктуре	Успостављање визиторских центара, система интерпретације природних и антропогених вредности, успостављање јединственог система туристичке сигнализације
		Развој тематских рута, бициклистичких, пешачких, риболовачких стаза, ловишта и купалишта
		Развој садржаја за туристе (унапређење манифестација, програма за децу, омладину и породице са децом, успостављање дегустационих центара и анимацијских програма)
		Креирање тематских туристичких итинерера на основу културно-историјске баштине општине Косјерић
	Развој приоритетних туристичких производа	Уклапање туристичких атракција у туристичке производе и њихова интерпретација
		Анимација у туризму, комуникација са тржиштем туризма
		Рурални туризам, гастрономија
		Брендирање/стратегија позиционирања (унапређење маркетинг активности, формирање online тима за администрирање интернет портала и заједничка промоција)
		Едукација директних и индиректних пружалаца услуга у туризму
	Брендирање територије и едукација носилаца развоја туризма	Унапређење подршке развоју туризма од стране општине Косјерић и ТО Косјерић
		Стручна и техничка помоћ приватним подузетницима и домаћинствима
		Организација догађаја, анимација и управљање доживљајем у дестинацији
		Праћење ставова и задовољства тржишта (истраживањем тржишта)
		Развијање сарадње са стручним и другим организацијама цивилног друштва које имају важне задатке и активности у промовисању туристичке понуде у целини

4.2.5. ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Имајући у виду доминантне одлике које карактеришу општину Косјерић, јасно је да питање заштите и унапређења животне средине, мора бити једно од првих приоритета ове локалне заједнице у наредном периоду. Да би се адекватно валоризовале снаге које су препознате у процесу анализе сектора животне средине, попут: очуваног стања животне средине, значајних рудних

налазишта, издашних изворишта вода високог квалитета и разноликости биодиверзитета, потребно је стратешки и плански приступити развоју овог сектора. Такође, овај приступ је преко потребан и како би се постојеће емисије и загађења њима узрокована, а превасходно ваздуха и главних водотокова, ограничила на законом прописану меру, са тенденцијом ка континуираном смањењу. Овакав приступ је још оправданији, ако се у обзир узму и остали сектори који представљају окосницу развоја и опстанка општине, а за које је очувана животна средина пресудни предуслов, превасходно пољопривредна производња и туризам у руралним подручјима.

Како би се у периоду важења Стратегије, дошло до пуне реализације приоритета Заштита животне средине, неопходно је остварити неколико стратешких циљева. На првом месту неопходно је развити институционални оквир за заштиту животне средине и управљање природним ресурсима на територији општине, што подразумева, како јачање интерних општинских капацитета, тако и јачање екстерних капацитета у заједници, али и успостављање недостајућих структура за адекватно бављење овом проблематиком унутар саме општинске Управе и подизање нивоа транспарентности доношења одлука у овој области, које су пресудне за квалитет живота и рада локалне заједнице. Упоредо са овим, потребно је развијати недостајућу и унапређивати постојећу комуналну инфраструктуру, што превасходно подразумева: развој система за пречишћавање отпадних вода који тренутно не постоји, затим даљи развој система управљања комуналним отпадом са посебним фокусом на увођење селективног сакупљања отпада на месту настанка и компостирања, потом и ширење топлотне и гасоводне мреже у функцији што већег прикључења домаћинства и индустрије и последичног смањења загађења које настаје услед коришћења индивидуалних ложишта, и на крају унапређење енергетске ефикасности у зградарству, како јавног сектора, тако и становништва. Трећи циљ, на чијем се остварењу мора континуирано инсистирати, подразумева одрживо управљање природним ресурсима, како би се њихова експлоатација максимизирала, а то ће се постићи кроз одрживо коришћење водних ресурса, затим контролисаном експлоатацијом рудних сировина уз свеprisутну контролу загађења које тиме настаје и ремедијацију напуштених налазишта, али и утврђивањем ерозионих подручја на територији општине, затим ефикасним искоришћењем потенцијала биомасе и општом заштитом природних вредности територије. Четврти циљ подразумева одрживо коришћење природних ресурса у функцији економског развоја и квалитета живота становништва, као важан аспект живота сваке локалне заједнице. Он у себи садржи неколико могућих програма, као што су: подршка процесу енергетске транзиције на локалном нивоу, са фосилних на био-горива и то подједнако и у топланском систему и код становништва, затим економска валоризација природних ресурса кроз туризам и пратеће садржаје, али и коришћење обновљивих извора енергије за задовољење потреба од јавног значаја, попут грејања, наводњавања, расвете и др. Као последњи циљ, који извесно има највећи значај за испуњење овог приоритета, наводимо активну укљученост локалне заједнице у процесе разматрања и доношења одлука у области животне средине. Овај циљ подразумева континуирано подизање нивоа свести локалног становништва о неопходности очувања природних ресурса, као и афирмацију и промоцију учешћа цивилног сектора у процесима развоја локалних политика у домену животне средине и на крају, генерални развој грађанског активизма, као незаменљив фактор када је реч о овој теми.

ПРИОРИТЕТ	Стратешки циљеви	Програми
ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ	Развој институционалног оквира за заштиту животне средине и управљање природним ресурсима	Јачање општинских капацитета за адекватно обављање послова везаних за заштиту животне средине и управљање природним ресурсима
		Развој капацитета кључних актера за бављење питањима заштите животне средине
		Унапређење доступности информација од значаја за заштиту животне средине и здравље становништва
	Развој и унапређење комуналне	Развој система за пречишћавање отпадних вода

	инфраструктуре у функцији очувања животне средине	Иницирање и активно учешће у будућем развоју регионалног система за управљање отпадом Дубоко
		Подизање квалитета постојећих и увођење нових комуналних услуга корисницима, са циљем смањења утицаја на животну средину
		Унапређење система даљинског грејања у градској зони (топлификација, гасификација)
		Унапређење енергетске ефикасности у локалној заједници (у јавном сектору и међу становништвом)
		Одржива експлоатација водних ресурса уз поштовање законом прописаних мера
	Одрживо управљање природним ресурсима у циљу њиховог очувања и обнављања	Контролисана експлоатација рудних сировина уз континуирану контролу загађења и ремедијацију напуштених налазишта
		Утврђивање ерозионих подручја на територији општине
		Ефикасно искоришћење дрвне и агро-биомасе као најприсутнијег обновљивог извора енергије
		Очување и заштита природних вредности територије
	Одрживо коришћење природних ресурса у функцији економског развоја и повећања квалитета живота становника	Подршка спровођењу енергетске транзиције, на локалном нивоу, са фосилних на био-горива (у топлани и међу становништвом)
		Валоризација природних ресурса кроз туризам и пратеће садржаје
		Коришћење обновљивих извора енергије за задовољење потреба од јавног значаја
		Стално подизање нивоа свести становништва о неопходности очувања природних ресурса и унапређења параметара животне средине
	Активно учешће локалне заједнице у питања животне средине	Афирмација цивилне партиципације у процесе доношења локалних политика у домену заштите животне средине
		Развој грађанског активизма у домену заштите животне средине

ПРИЛОГ 1. ИНТЕГРАЛНИ ПРЕГЛЕД ПРИОРИТЕТА РАЗВОЈА

ПРИОРИТЕТ	Стратешки циљеви	Програми
ПОЉОПРИВРЕДА И РУРАЛНИ РАЗВОЈ		Унапређење знања пољопривредних произвођача и унапређење система саветодавне подршке у области пољопривреде и руралног развоја
		Диверсификација производње у оквиру пољопривредних газдинстава
	Раст продуктивности кроз повећање производње,	Раст сточног фонда, унапређење расне структуре стада и боља искоришћеност генетичког потенцијала домаћих животиња
	побољшање квалитета производа и стабилност дохотка произвођача	Унапређење технологије производње у области воћарства и прилагођавање сортимента производним условима
		Унапређење система лабораторијске контроле хране, хране за животиње, садног и семенског материјала
		Успостављање ефикаснијег система рада контролно-инспекцијских служби
		Ефикасније управљање природним и земљишним ресурсима
		Унапређење технологије производње и јачање сектора пољопривреде за креирање производа више додате вредности уз употребу локалних сировина
	Раст конкурентности пољопривредних газдинстава, техничко-технолошко унапређење	Модернизација пољопривредних газдинстава кроз осавремењавање пољопривредне механизације и увођење нових технологија усклађених са захтевима савременог тржишта
	сектора пољопривреде и унапређење сектора	Ефикаснија примена међународних стандарда у производњи и преради пољопривредних производа
	прерађивачке индустрије у складу са савременим захтевима	Ефикаснији систем финансијских мера подршке пољопривреди и руралном развоју
	иностраног тржишта	Повећање видљивости и препознатљивости локалних производа на домаћем и иностраном тржишту
		Диверсификација руралне економије кроз развој нових услуга и производа у ланцу пољопривредне производње и развој осталих непољопривредних делатности
	Унапређење квалитета живота у руралним подручјима и смањење сиромаштва	Оснаживање заједничког организовања и пословања актера руралног развоја
		Унапређење и развој канала продаје и пласмана пољопривредних производа и осталих услуга у области руралне економије
		Промовисање и успостављање партнерстава у области

		пољопривреде и руралног развоја и усклађивање са директивом Европске уније
		Унапређење комуналне и земљишне инфраструктуре у руралним подручјима
		Унапређење постојеће и изградња нове путне инфраструктуре у руралним подручјима
		Заштита и очување локалног идентитета руралних средина
		Прилагођавање производње са принципима очувања и заштите животне средине
ПРИОРИТЕТ	Стратешки циљеви	Програми
	Успостављање локалне популационе политике и континуираног система подршке за повећање наталитета и заустављање негативних демографских трендова	Успостављање система за подстицање рађања и подршку младим брачним паровима и вишечланим породицама Креирање услова за стимулисање младих за живот на селу и повратак у Косјерић након школовања Јачање локалних капацитета и умрежавање са актерима демографске политике на регионалном и националном нивоу
		Мултисекторски приступ и развој људских ресурса
		Унапређење услова за школовање у сеоским срединама и реализација додатних активности са постојећим капацитетима
ДРУШТВЕНИ РАЗВОЈ	Унапређење услова за образовање младих и усклађивање образовних профила са потребама привреде	Увођење програма подршке и субвенција за привлачење младих да се школују у Косјерићу Развој прилагођених програме праксе у локалној заједници за свршене средњошколце (дуално образовање)
		Успостављање одговорне кадровске политике и увођење нових пракси, иновација и технологија у културу
		Реконструкција и адаптација садржаја библиотеке уз увођење информационо-комуникационих технологија
	Развој и унапређење културних садржаја и капацитета у функцији побољшања квалитета живота	Унапређење постојећих, развој нових и промоција свих културних садржаја Валоризација и заштита културно-истријског наслеђа
	Унапређење квалитета живота и брига о рањивим категоријама становништва	Успостављање континуираног система финансијске подршке за рад организација цивилног друштва Унапређење сервиса за грађане у статусу социјалне потребе (персонални асистенти, превоз на састанке удружења, доступност интернета...)
ПРИОРИТЕТ	Стратешки циљеви	Програми
	Унапређење пословног окружења за развој привреде и стварање услова за привлачење нових инвестиција	Креирање услова за привлачење директних инвестиција Развијање пословне инфраструктуре и развијање заједничких механизма за подршку сектору МСПП
РАЗВОЈ ПРИВРЕДЕ		Стимулисање пословног удруживања и креирања ланаца вредности
		Унапређење способности МСПП за приступ различитим изворима финансирања
	Јачање конкурентности и интернационализација МСПП	Успостављање система неформалног образовања у складу са потребама привреде
		Развијање и промоција предузетничког духа и подстицање предузетништва жена, младих и социјалног предузетништва
		Јачање конкурентности иновативности у МСПП и подизање

		капацитета извозника
		Унапређење ефикасности институционалне подршке пословању и развоју МСПП
ПРИОРИТЕТ	Стратешки циљеви	Програми
РАЗВОЈ ТУРИЗМА		Развој смештајних капацитета реновирањем традиционалних кућа, нови <i>гренфилд</i> и <i>бровнфилд</i> хотелски пројекти, увођење производа кампинга и алтернативних типова смештаја, нпр. мотела, пансиона, хостела
	Развој и диверсификација туристичке инфраструктуре и супраструктуре	Успостављање визиторских центара, система интерпретације природних и антропогених вредности, успостављање јединственог система туристичке сигнализације
		Развој тематских рута, бициклистичких, пешачких, риболовачких стаза, ловишта и купалишта
		Развој садржаја за туристе (унапређење манифестација, програма за децу, омладину и породице са децом, успостављање дегустационих центара и анимацијских програма)
		Креирање тематских туристичких итинерера на основу културно-историјске баштине општине Косјерић
	Развој приоритетних туристичких производа	Уклапање туристичких атракција у туристичке производе и њихова интерпретација
		Анимација у туризму, комуникација са тржиштем туризма
		Рурални туризам, гастрономија
		Брендирање/стратегија позиционирања (унапређење маркетинг активности, формирање online тима за администрирање интернет портала и заједничка промоција)
		Едукација директних и индиректних пружалаца услуга у туризму
	Брендирање територије и едукација носилаца развоја туризма	Унапређење подршке развоју туризма од стране општине Косјерић и ТО Косјерић
		Стручна и техничка помоћ приватним подузетницима и домаћинствима
		Организација догађаја, анимација и управљање доживљајем у дестинацији
		Праћење ставова и задовољства тржишта (истраживањем тржишта)
		Развијање сарадње са стручним и другим организацијама цивилног друштва које имају важне задатке и активности у промовисању туристичке понуде у целини
ПРИОРИТЕТ	Стратешки циљеви	Програми
ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ	Развој институционалног оквира за заштиту животне средине и управљање природним ресурсима	Јачање општинских капацитета за адекватно обављање послова везаних за заштиту животне средине и управљање природним ресурсима
		Развој капацитета кључних актера за бављење питањима заштите животне средине
		Унапређење доступности информација од значај за заштиту животне средине и здравље становништва
		Развој система за пречишћавање отпадних вода
		Иницирање и активно учешће у будућем развоју регионалног система за управљање отпадом Дубоко
	Развој и унапређење комуналне инфраструктуре у функцији очувања животне средине	Подизање квалитета постојећих и увођење нових комуналних услуга корисницима, са циљем смањења утицаја на животну средину
		Унапређење система даљинског грејања у градској зони (топлификација, гасификација)
		Унапређење енергетске ефикасности у локалној заједници (у јавном сектору и међу становништвом)
	Одрживо управљање природним ресурсима у циљу њиховог очувања и обнављања	Одржива експлоатација водних ресурса уз поштовање законом прописаних мера
		Контролисана експлоатација рудних сировина уз континуирану контролу загађења и ремедијацију напуштених налазишта

		Утврђивање ерозионих подручја на територији општине
		Ефикасно искоришћење дрвне и агро-биомасе као најприсутнијег обновљивог извора енергије
		Очување и заштита природних вредности територије
	Одрживо коришћење природних ресурса у функцији економског развоја и повећања квалитета живота становника	Подршка спровођењу енергетске транзиције, на локалном нивоу, са фосилних на био-горива (у топлани и међу становништвом)
		Валоризација природних ресурса кроз туризам и пратеће садржаје
		Коришћење обновљивих извора енергије за задовољење потреба од јавног значаја
	Активно укључење локалне заједнице у питања животне средине	Стално подизање нивоа свести становништва о неопходности очувања природних ресурса и унапређења параметара животне средине
		Афирмација цивилне партиципације у процесе доношења локалних политика у домену заштите животне средине
		Развој грађанског активизма у домену заштите животне средине

ПРИЛОГ 2. ОЦЕНА АТРАКТОРА ОПШТИНЕ КОСЈЕРИЋ

АТРАКТОР	Тренутна ситуација*				Потенцијал**			Просечна оцена
	А	Б	В	Г	Д	Ђ	Е	
ПРИРОДНИ АТРАКТОРИ								
Планинско подручје (Дивчибаре, Град, Повлен, Варда)	3,45	4,60	3,70	4,30	4,50	4,10	4,20	4.12
Спортско-рекреативна инфраструктура	2.81	3.33	3.24	4.41	4.35	3.94	3.82	3.70
КУЛТУРНИ АТРАКТОРИ								
Црква брвнара у Сечој Реци	3.29	3.29	3.83	3.29	3.67	3.83	3.67	3.55
Турски хан у Косјерићу	2.86	3.00	3.00	3.43	3.17	3.33	3.17	3.14
Чобански дани	3.00	3.00	3.20	3.33	3.20	3.40	3.20	3.19
Народна библиотека у Косјерићу	2.71	2.43	2.17	3.43	2.67	3.00	2.83	2.75
ЦЕНТРИ ЗА АКТИВНОСТИ								
Бициклистичко-пешачке стазе	2.47	2.94	2.81	3.94	3.88	3.87	3.94	3.14
Нематеријално наслеђе	3.43	3.73	3.93	3.87	3.73	3.86	3.79	3.76
Стари занати	2.20	3.31	2.56	3.44	3.75	3.33	3.63	3.17
Сеоска домаћинства	3.69	3.76	3.29	4.06	4.24	4.13	4.18	3.91

Табела 1. Оцена атрактора општине Косјерић према FAS методологији

*Тренутна ситуација: А - Број посетилаца, Б - Лепота, В - Доступност, Г - Вредност за туризам

**Потенцијал: Д - Могућност унапређења, Ђ - Будући пораст броја посетилаца, Е - Будући радови на повећању доступности

ПРИЛОГ 3. ОЦЕНА ТУРИСТИЧКИХ ФАКТОРА ОПШТИНЕ КОСЈЕРИЋ

ФАКТОР	Природни фактори*			Фактори људских ресурса**			Капитални фактори ***			Просечна оцена
	А	Б	В	Г	Д	Ђ	Е	Ж	З	
Црква у Косјерићу	4.35	4.88	4.94	3.13	2.82	2.60	2.73	3.25	4.50	3.69
Црква у Субјелу	3.60	4.33	4.50	3.53	2.90	3.38	2.93	2.77	4.29	3.58
Археолошки локалитети	2.60	3.60	3.43	2.58	2.50	3.07	2.08	2.23	3.29	2.82

Спомен-парк у Косјерићу	3.70	4.60	4.14	3.64	2.80	3.38	3.00	3.00	4.14	3.60
Меморијални комплекс Жикица Јовановић Шпанац	4.41	4.88	4.94	3.50	3.17	3.07	2.71	3.31	4.31	3.81

Табела 2. Оцена туристичких фактора општине Косјерић према FAS методологији

*Природни фактори: **А** - Биодиверзитет, **Б** - Лепота, **В** - Потенцијал да привуче туристе

Фактори људских ресурса: **Г - Ниво технолошке опреме и техничке опремљености, **Д** - Ниво примања и услова на раду, **Ђ** - Ниво укореењености културних традиција

***Фактори капитала: **Е** - Ниво предузетништва, **Ж** - Инфраструктура, **З** - Потенцијал за привлачење капитала

Табела 3: Оцена елемената подршке према FAS методологији

ЕЛЕМЕНТИ ПОДРШКЕ			Оцена	Просек
Угоститељска делатност	Хотели / Мотели	Категорија	3.38	
		% попуњености	3.14	3.51
		Потенцијал	4.00	
	Сеоска домаћинства	Категорија	3,71	
		% попуњености	3,86	3.84
		Потенцијал	3,93	
	Ресторани	Категорија	3,48	
		% попуњености	2,70	3.28
		Потенцијал	3,71	
Транспорт	Ваздушни	Везе	1.43	
		Учесталост	1.29	1.38
		Унапређење	1.43	
	Друмски	Везе	3.67	
		Учесталост	3.33	3.56
		Унапређење	3.67	
	Железнички	Везе	1,80	
		Учесталост	1,90	2.25
		Унапређење	3,05	
Пратеће услуге	Организација излета		1,70	
	Безбедност		2,58	2.10
	Дистрибуција информација		2,05	